

Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги

Навоний педагог ходимларни қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш институти

«Миллий истиқлол ғояси, ҳуқуқ ва маънавият асослари» кафедраси

С. И. Иноятон

М. Б. Йўлдошева

«Миллий истиқлол ғояси» фанидан маърузалар матни

Навоний – 2005

Муаллифлар: **проф. С. И. Иноятов**
т.ф.н. М.Б. Йўлдошева

Такризчилар: **ф.ф.д..Р.Р. Раҳмонов**
ф.ф.н. Р. Ражабов

Маъсул муҳаррир: **т.ф.д.проф. /Темиров**

Кириш

Ўзбекистон халқининг ўз мустақил давлатчилигини қулга киритиши оламшумул тарихий воқеа бўлди ва республикада янги давр, янги тарихий босқич бошланди. Бу давр бозор иқтисодиётига асосланган инсонпарвар, демократик, одил, фуқоролик, ҳуқуқий жамият куришни тақозо этди. Барча соҳаларда туб ислохотлар амалга оширила бошланди

Бўлажак мутахассис кадрларнинг ватанпарварлик туйғуларини тарбиялашда, уларнинг эл-юртга, Ватанга, миллий- маданий қадриятларга нисбатан ҳурмат-эътиборини оширишда, маънавий-ахлоқий жиҳатдан баркамол шахс сифатида таркиб топишида ижтимоий гуманитар фанларни, шу жумладан «Миллий истиқлол ғояси» фанини ҳар томонлама кенг ва чуқур ўқитишнинг аҳамияти жуда катта. Бу фан мустақиллик йилларида шаклланган янги фан бўлиб, озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт барпо этаётган халқимизнинг мақсад-муддаолари ва орзу-интилишларини, бир сўз билан айтганда, жамиятимизнинг шаклланиб келаётган миллий истиқлол ғоясининг асосий тушунча ва тамойилларини сергатади.

Миллий истиқлол ғояси жамиятимиз тараққиётининг мафкуравий тамойилларини ифода этади. Шу маънода, бу ғоя мамлакатимиз мустақиллигини мустакамлашга хизмат қиладиган мафкура тўғрисидаги яхлит ва изчил таълимотдир.

Жаҳон ҳамжамиятининг мустақил аъзоси ва таркибий қисми бўлган Ўзбекистонни, миллий давлатчилик анъаналаримизни асраб-авайлаш, мамлакатимиз сарҳадлари яхлитлиги ва хавфсизлигини таъминлаш ҳамда фуқароларимизда ёт ва бегона ғояларга қарши мафкуравий иммунитетни шакллантириш, уларни эркин фуқаролик жамияти барпо этиш йўлида бирлаштириш, Ватан равнақи, юрт тинчлиги ва халқ фаровонлиги ишига

сафарбар этиш бу ғоянинг асосий мақсад ва вазифасидир. Шу боисдан бу фанни ҳар томонлама, чуқур ўрганиш муҳим аҳамиятга молик вазифадир.

Маърузалар матни мазкур фаннинг ўқув дастурига мувофиқ ёритиб беришга ҳаракат қилинди. Унда маърузаларнинг қисқача матни, таянч тушунчалар ва фойдаланилган адабиётлар иш охирида умумлаштириб берилди. Ушбу маърузалар матни билан танишиб, ўз фикр ва мулоҳазаларингизни билдиришларингизни сўраймиз.

1-мавзу: Миллий истиқлол ғояси фанининг предмети, мақсади ва вазифалари

РЕЖА:

1. “Миллий истиқлол ғояси” фанининг предмети, мақсад ва вазифалари.
2. Миллий истиқлол ғоясининг асосий тушунчалари.
3. Миллий истиқлол ғоясининг негизлари, асосий принциплари, турли фикр ва ғояларга муносабати.

Таянч тушунчалар:

“Ғоя”, “мафкура”, “миллий ғоя”, “миллий истиқлол ғояси”, “миллий истиқлол ғоясининг маънавий негизлари”, “миллий ривожланиш ғояси”, “миллий истиқлол мафкураси”, “миллий истиқлол ғоясининг бош ғояси”, “миллий истиқлол ғоясининг асосий ғоялари”, “Ватан равнақи”, “юрт тинчлиги”, “халқ фаровонлиги”, “миллатлараро тотувлик”, “диний бағрикенглик”, “ижтимоий ҳамкорлик”, “комил инсоннинг шаклланишига кўмаклашиш”.

1. Миллий истиқлол ғояси –мазмун – моҳияти, мақсад ва вазифалари ислом Каримов асарларида асосланган таълимот. Унинг мазмуни қуйидагилардан иборат:

- тарихий хотирани уйғотиш, ўтмишдан сабоқ чиқариш ва ўзликни англаш мезони бўлиш;

- халқимизни туб мақсадлари ифодаси ва жамият аъзоларини бирлаштирувчи ғоявий вазифасини ўташ;

- миллат, халқ ва жамиятни бирлаштирувчи куч, юксак ишонч эътиборининг манбаи бўлиш;

- Ўзбекистонда яшовчи барча халқ, миллат, элат, ижтимоий қатлам ва уни вакилларига бирдай таалукли бўлиш;

- Миллатимиз аҳолисини онги ва қалбида “Ўзбекистон ягона Ватан” деган туйғуни юксак даражада шакллантиришга хизмат қилиш;

- Турли миллат, қатлам, унинг вакиллари, сиёсий партия ва ижтимоий гуруҳлар мафкурасидан устун турадиган юксак феномен – ижтимоий ҳодиса мазмунига эга бўлиш;

- бирон – бир дунёқарашни мутлоқлаштирамаслик ёки бирон-бир куч, партия ёки гуруҳ қўлида сиёсий қуролга айланмаслик;

- ҳар қандай илғор ғояни ўзига сиғиндириш ва ҳар қандай ёвуз ғочга қарши жавоб бера олиш;

- субъективизм, валюторизм каби иллатлардан холи ва жамиятимизнинг холис фикрига таянувчи объектив мафкура бўлиш;
- сўз билан ишни, назария билан ҳаётни бирлаштира олиш;
- давр ўзгаришларига қараб, ўзи ифодалайдиган ғоя, манфаат, муддоаларни амалга оширишнинг янги-янги воситаларини тавсия эта олиш, яъни янгича вазият тез мослашадиган ҳозиржавоб ва ижодий бўлиш ва бошқалар.

Биз ўрганишга киритаётган “Миллий истиқлол ғояси” фани бундан мустасно эмас. Унинг ҳам ўз предмети, қонунва категориялари, мақсад ва вазифалари бор. “Ғоя” ва “мафкура” тушунчалари, уларнинг халқлар ва давлатлар тақдирига таъсири, ҳозирги замондаги мавкуравий жараён, миллий истиқлол ғоясининг мазмун-моҳиятини тушунчалари, шаклланиш қонуниятлари, намоён бўлиш хусусиятлари, уни халқимиз қалбига сингиш йўллари ва усуллари ушбу фаннинг моҳиятини белгилайди. Унинг тушунча ва категориялари бир бутун, яхлит тизим шаклида намоён бўлади.¹ Миллий ғоянинг одамларнинг ишонч ва эътиқодига айланиши турмуш, ҳаётдан жой олиши бир қатор омилларга боғлиқ. Демак, бунда ҳам муайян қонуниятлар амал қилади. Миллий истиқлол ғоясининг фан сифатида эътироф этилиши унинг ўзига хос предмети, объекти, мақсад ва вазифалари мавжудлигини англатади.

Биринчидан, бошқа ижтимоий – гуманитар фанлар қатори “Миллий истиқлол ғояси” фанининг ҳам муайян билимлар тизими, яъни ўзига хос мавзулари, тушунчалари, қонун ва категориялари мавжуд.

Иккинчидан, унинг барча бошқа фанлар қатори ўз предмети, объекти, мақсад ҳамда вазифалари бор. Аввало, ҳар бир фан олдида кўйиладиган умумий талаблар миллий истиқлол ғоясига ҳам бевосита даҳлдор. Айни пайтда, миллий ғоянинг жамият, миллий маданият негизлари асосида шаклланиши, халқнинг ишонч ва эътиқодига айланиши билан боғлиқ ўзига хос хусусиятлари мавжудлигини ҳам ҳисобга олиш керак. Бунда ҳар бир инсон ёки шахсининг индивидуал хусусиятлари, унинг ўзига хос дунёқараши, шунга мос тафаккур ва ҳаёт тарзи, миллий онг, ўзлигини англаганлиги даражаси алоҳида ўринга эга. Миллий анъаналарга, тарихи, оан тили, маданиятига бўлган муносабатда шаклланган ва мустаҳкамланган қалбдаги руҳияти, эътиқоди, садоқати билан ватанпарварлик ва миллатпарварлик туйғулари ўзининг ва миллатининг шаъни, кадр-қимматини ҳурмат қилишда намоён бўлади. Шунингдек, ҳар бир инсонда умуминсоний қадриятлар бошқа халқлар ва миллатларнинг маданий ютиқларига ўзаро манфаатдарлик ҳамда миллий тараққиётида уни мустаҳкамлаш нуқтаи назаридан қараш, баҳолаш кўникмалари, саъй-ҳаракатлари орқали ўз ифодасини топади.

Ушбу фаннинг предмети миллий маданий мерос ва умуминсоний қадриятларнинг ўзаро муносабати, миллий истиқлол бош ғояси халқнинг ишонч ва эътиқобига айланиши, “ғоя” ва мафкура” тушунчалари, уларнинг халқлар, миллатлар ва давлатлар тақдирига тақдирига таъсирини ўрганишга ташкил этади. Миллий истиқлол ғояси фанининг предмети фақат “ғоя ва мафкура” тушунчаларидан иборат деб қабул қилиш ушбу фанни тор доирада тушунишга олиб келади. Бу фаннинг предмети ҳозирги замондаги мафкуравий жараёнлар, унинг маъно-мазмунидаги ўзига хос жиҳатлари, таъсир этиш қонуниятлари, маълум бир маконда ва даврда намоён бўлиш хусусиятлари, уни кўп миллати давлатимиз фуқароларининг онги ва қалбига сингдириш йўллари ҳамда услубларини аниқлаш ҳам ташкил этади.

¹ Қаранг: Қ.Назаров. бунёдкорлик – ғоялар ҳақидаги фан. “Талабалар онги ва тафаккурини шакллантиришда миллий истиқлол ҳояси фанининг ўрни ва аҳамияти” мавзусига бағишланган ўқув-услубий анжуман. 2004 йил 29 январ. Тошкент – 2004. 8 бет.

Бу жараён, биринчидан, миллий ғоянинг Фан талаблари асосида, муайян андоза, тартиб ва қоидаларга, билим ва тажриба тизимига шунчаки тушавермаслиги билан ҳам алоҳида ажралиб туради. Унинг ана шундай хусусиятга эга бўлиши миллий истиқлол ғояси кишиларнинг онг ва тафаккури, дунёқараши, мақсад ва интилишлари миллий-маънавий меросга муносабатнинг жамият ҳаётида намоён бўлиш хусусиятлари билан боғлиқ; Иккинчидан, миллий истиқлол ғоясининг шаклланиши кишилар (халқ, миллат, авлодлар) амалий фаолиятида ҳамда ўзаро муносабатларида ишонч ва эътиқодга айланишининг намоён бўлиши “бир чизикли”, ягона тартиб, меъёрларга осонликча тушавермайди. Айти пайтда, фуқаролар, турли ижтимоий гуруҳлар ёки қатламлар, миллат ва элатларни ўзаро муштарак мақсадлар, ғоялар бирлаштириб турмас экан, улар ўртасида ўзаро ҳамжамиятлик, тотувлик ҳам бўлмайди. Шунинг учун ҳам, миллий истиқлол ғоясининг предмети миллий истиқлол ғоясининг шаклланиши, кенг жамоатчиликнинг ишонч ва эътиқодига айланиши, унинг маданий негизларини ижтимоий ҳаёт, меҳнат фаолиятида намоён бўлиш шарт-шароитлари, омиллари, қонуниятларининг илмий-назарий асосларини ўрганишдан иборатдир.

Миллий истиқлол ғояси – мустақилликни қўлга киритиш, уни мустаҳкамлаш ва ривожлантириш, Ўзбекистоннинг дунё ҳамжамиятида ўзига хос нуфузга эга бўлиши учун имкон яратадиган халқни, миллатни жипслаштириб турадиган мақсадлар, манфаатлар мажмуидир. Илмий адабиётларда “ғоя”, “мафкура”, “идея” ва “идеология” тушунчалари ишлатилмоқда. Идея ва идеология кўпроқ Ғарб давлатларида ҳамда рус тилидаги манбаларда учрайди. Идея ибораси юнон тилидаги *idea* сўзидан олинган, у идеология сўзининг ўзаги бўлиб ҳисобланади ва тушунча ёхуд фикр маъносини англатади”.¹

Миллий истиқлол ғоясининг объекти сифатида Ўзбекистоннинг ўзига хос табиий, ижтимоий-иқтисодий, сиёсий, миллий-маданий ривожланиш хусусиятларини, қадриятларини эътироф этиш мумкин. Шунингдек, халқнинг маданияти, миллий-маданий меросини, одамларнинг ижтимоий муносабатларни қарор топтириш билан боғлиқ мақсадларини жамият ҳаётида намоён бўлишини таҳлил этиш ҳам муҳимдир. Шунингдек, фаннинг объектини – Ўзбекистон танлаган тараққиёт йўли ва ижтимоий ривожланишнинг миллий-маънавий негизлари, умумбашарий тамойиллар ташкил этади.

Миллий истиқлол ғояси ижтимоий тараққиёт соҳасидаги дунё халқлари тажрибаси ва ютуқларини ҳисобга олган ҳолда шакллантирилган бўлиб, Ўзбекистон миллий ривожланишининг янги йўналиши моделининг миллий-назарий асосидир. Негаки, Ўзбекистон халқининг ўзига хос шундай миллий-маданий мероси ва қадриятлари мавжудки, улар мамлакатда яшаётган ҳар бир фуқаро, оила, халқ ва миллат ҳаётининг барча жабҳаларидан чуқур ўрин олган. Улар орқали шу халқ, миллатнинг “ўзлигини”, “борлигини”, бошқа халқлар ёки миллатлар ўхшашлиги (умумийлиги) ва фарқи (айримлиги)ни англаб олиш мумкин. Шу хусусиятлар сақлаб қолинса, Ўзбекистон ўзига хос ва мос тараққиёт йўлидан ривожланиши мумкин. Бунинг учун миллий ғоя жамият ҳаёти соҳалари билан ўзаро уйғунлашмоғи муҳим аҳамиятга эга. Ана шундай ишонч, эътиқод, миллий ғурур, ўзлигини намоён этиш ва кадрлаш туйғулари миллий истиқлол ғоясини халқнинг ишонч ва эътиқодига айланганлигини кўрсатувчи муҳим низомдир.

Демак, миллий истиқлол ғоясининг мақсад ва вазифалари умуминсоний қадриятлар устуворлиги тамойилига тўла тўқис мос келиши, демократик эркинликлар ва инсон

¹ Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар. – Т.: Ўзбекистон, 2000, 80-б.

ҳуқуқларини сақлашга доир халқаро андозаларга ҳамоҳанглиги билан инсоният тарихидаги кўпгина миллий ғоялардан фарқ қилади.

2. Миллий истиқлол ғояси муайян тушунчаларга асосланади. Улар турли хил бўлиб, жамиятда шаклланган ва мавжуд бўлган фикрлар хилма-хиллиги билан кишиларнинг ўзаро ижтимоий муносабатлари асосида амалий хатти-ҳаракати орқали намоён бўлади.

“Миллий ғоя ва истиқлол мафқураси ҳақида гап борар экан, - деб таъкидлайди Юртбошимиз, - биз ниҳоятда кенг қамровли, мураккаб серқирра, инсоният тарихида аниқ ва мукамал ифодаси, тугал намунаси ҳали-ҳануз яратилмаган тушунчаларни ўзимизга тасаввур қилишимиз керак, деб ўйлайман. Бу тушунчалар Ватан равнақи, юрт тинчлиги, халқ фаровонлиги каби юксак ғояларнинг маъно-мазмунини теран англаб етишга хизмат қилади”¹. Бинобарин, миллий истиқлол ғоясининг асосий тушунчалари нисбийлик хусусиятига эгадир.

Миллий истиқлол ғоясини ўрганишда қуйидаги тушунчаларни ҳисобга олиш зарур:

- турли жамиятлар, халқлар ҳаёти, миллий-маданий қадриятлари, мақсадлари билан боғлиқ бўлган турли хил маъно-мазмунга эга умумий тушунчалар: “ғоя”, “мафкура”, “ғоянинг турли хил кўринишлари”, “бунёдкор ғоялар” ва “ёвуз, тажаввузкор ғоялар”, “миллий ғоялар” ва “умумбашарий ғоялар”;

- жамиятнинг сиёсий ҳаёти, турли хил жамоат бирлашмалари фаолияти билан боғлиқ мақсад ва интилишларни ифода этадиган турли-хил сиёсий мафкуралар кўринишлари;

- Ўзбекистон халқининг ҳаёти билан боғлиқ бўлган, уни ўзида акс эттирадиган ва унга хизмат қиладиган “миллий истиқлол ғояси”, “миллий истиқлол ғоясининг маънавий негизлари”, “миллий ривожланиш ғояси”, “миллий истиқлол мафқураси”, “миллий истиқлол ғоясининг асосий ғоялари”, “миллий истиқлол ғоясининг бош ғояси”, “миллий истиқлол ғоясининг умумбашарий тамойиллари” ва бошқа тушунчалар.

Миллий истиқлол ғояси билан боғлиқ тушунчаларнинг ўзига хос хусусияти шундан иборатки, у, асосан Ўзбекистон халқи ижтимоий, ҳаёт соҳалари ривожини билан, унинг миллий-маданий мероси, урф-одатлари, қадриятлари, тили, маданияти, тарихи, фалсафаси, диний руҳияти билан узвий ривожланиш хусусиятларини эътироф этади ва унга ҳурмат билар қарайди. Миллий истиқлол ғояси “синфийлик”, “партиявийлик” тамойилларига асосланмайди. Бошқа мамлакат халқларининг ҳаётига ўз ғояларини сингдиришни даъво қилмайди. Бу билан у “коммунистик ғоядан” тубдан фарқ қилади. Миллий истиқлол ғояси Ўзбекистон Республикаси номини олган ўзбек халқи, миллатининг миллий-маданий меросига таянган ҳолда бошқа халқлар маданияти, мақсад ва интилишлари билан ўзаро муштарак тарзда мамлакат равнақининг маънавий-руҳий, фалсафий омили сифатида хизмат қилади.

Миллий истиқлол ғоясининг ўрганишни тақозо этадиган умумий ва ўзига хос қонуниятлар мавжуд.

Умумий қонуниятлар турли халқлар, мамлакатлар, жамиятлар ҳаётида амал қиладиган умумий асосга эга бўлган ички зарурий боғланишлар бўлиб, у жамият ва мафкуралар (ғоялар) нинг бир-бирлари билан узвий боғлиқлиги қонунидир. Жамият мафқурасисиз, мақсадсиз яшай олмайди. Демак, биринчидан, мафкура ҳар қандай жамият ҳаётида зарур. Мафкура бўлмаса, одам, жамият, давлат ўз йўлини йўқотиш муқаррар. Иккинчидан, қаердаки ғоявий бўшлиқ вужудга келса, ўша ерда бегона ғоя асосида бўлган мафкуралар таъсири учун шароит мавжуд бўлади. Буни исботи учун ҳоҳ

¹ Каримов И.А. Ватан равнақи учун ҳар биримиз масъулмиз. 9-жилд, - Т.: “Ўзбекистон”, 2001, 221-222-б.

тарихдан, хоҳ замонамиздан кўплаб мисоллар келтириш қийин эмас¹. У жамият олдидаги мақсадлар, уни амалга ошириш воситаларидир.

Миллий истиқлол ғоясининг тушунчалари билан бир қаторда унинг намоён бўлиш қонунлари ҳам мавжуд. Булар:

- турли халқлар, турли жамиятлар мавжуд. Уларнинг мақсадлари ҳам, ривожланиш йўллари ҳам турли хил. Яъни ривожланишнинг, ижтимоий тараққиётнинг хилма-хиллиги қонуни орқали намоён бўлади;

- дунёнинг мафкуравий манзараси турли хил мақсадлар, турли-хил манфаатлар, қарашлар билан боғлиқ ҳолда намоён бўлган ва бўлиб қолмоқда. Бу эзгу ғоялар билан бирга ёвуз ғояларнинг ҳам яшовчанлигини, “дунёда мафкура соҳасида курашнинг” давом этиб келаётганлигининг асосида ётган ўзига хос жиҳатидир.

Лекин, ҳар бир халқнинг ўзига хос маънавий руҳияти, ероси, қадриятлари билан боғлиқ ғояси ҳам мавжуд. Уни инкор этиб бўлмайди. Уни англамаслик у билан боғлиқ бўлган турмуш тарзини, маданиятидаги хусусиятларини, тарихини, тилини, миллий-маданий ривожланиш қонуниятларини эътироф этмасликка олиб келади. Бу охиросида шу халқни ёки мамлакатнинг “ўзидигини” тан олмасликка сабаб бўладиган йўлдир.

- Глобаллашув жараёнининг миллий ғояга таъсир этиши ҳам ўзига хос умумий қонуниятдир. Бу жараён турли мамлакатлар, халқлар ҳаётида уларнинг бир-бирига боғлиқлигини, ўзаро таъсирини оширади, маънавий, ғоявий ҳаётида акс этмасдан қолмайди.

Миллий истиқлол ғояси тўғрисида фикр юритганда, унинг ўзбек халқининг ҳаёти, турмуш тарзи, тарихи, маданияти, миллий-маданий мероси ва қадриятлари билан боғлиқ бўлган ҳамда миллий ғоясида акс этадиган ўзига хос қонуниятлари ҳам мавжуд. Бу қонуният миллий истиқлол ғоясининг мазмуни, мақсади ва хусусияти нуқтаи назаридан қараганда алоҳида, устувор аҳамиятга эга. Чунки, бу қонуниятни ҳисобга олиш ўзбек халқининг, миллатнинг келажаги билан ўзлигини сақлаб қолиш ҳамда ўз негизида ривожланишини, дунёда ўзига хос ўринга эга бўлишни эътироф этиш билан боғлиқ. Тарихий жиҳатдан ёндашганда, бу соҳада “турли ғоялар”, “мафкуралар” ана шу муҳим қонуниятларга зид бўлган ҳолатларни ҳа кузатилишини кўрсатади. Ўзбек халқини тилидан, маданиятидан, тарихидан ажратиб қўйишга бўлган уринишлар бунга мисолдир. Чунки ёт ва бегона ғоялар халқнинг турмуш тарзи, миллий-маданий қадриятларидан ажратиб қўйиш орқали уни заифлаштиришга ва ўз иродасига бўйсундиришга ҳаракат қилган. Ёт ва бегона ғоялар баъзи халқларнинг миллат сифатида ривожига ўзининг салбий таъсирини ўтказган. Шунинг учун ҳам миллий истиқлол ғоясига таяниш ва унга амал қилиш Ўзбекистон халқининг ўзлигини сақлаб қолиш ва ўзига хос ва мас ривожланиш эҳтиёжи сифатида намоён бўлади. Демак, миллий истиқлол ғоясининг қонуниятлари ҳар бир халқ учун миллий ўзига хослигини замон ютуқлари билан боғлашнинг нафақат кафолати, балки ривожланиш стратегияси ҳамдир.

3. Миллий истиқлол ғоясининг амал қилиш принципларининг ўзига хос тарзда намоён бўлиши жамиятнинг барча жабҳаларида амалга оширилаётган ислоҳотларнинг ғоявий жиҳатларини белгилаш билан боғлиқ. Шу нуқтаи назардан миллий истиқлол ғоясининг принциплари бир-бири билан узвий диалетик алоқадорликда дейиш мумкин.

¹ Каримов И.А. Биз келажагимизни ўз қўлимиз билан қураимиз. 7-жилд. – Т.: “Ўзбекистон”, 1999, 84-85-б.

Улар ўз навбатида миллий ва умуминсоний кадриятлар уйғунлиги талабларига мос келиши билан узвий боғлиқ.

Миллий истиқлол ғояси инсонпарварлик, инсон кадр-қиммати, шаъни ва ор-номуси, ҳақ-хуқуқлари ҳамда манфаатларининг устуворлиги принципига таянади. Унда инсоннинг ҳаёти олий кадриятдир. Бу принцип ўткинчи характерга эга бўлмай, балки Ўзбекистоннинг демократик ривожланиш истиқболини ўзида мужассам этади. Бунда миллий ғоянинг инсонпарварлик ва демократик принциплари инсон ҳамда жамият манфаатлари уйғунлигини белгилаб берувчи таянч нуқта ва жипслаштирувчи омил вазифасини ўтайди. Демак, миллий истиқлол ғояси икки муҳим, бир-бири билан боғлиқ негизга таянади. Бу, бир томондан. Ўзбекистон халқининг тарихи, турмуш тарзи, урф-одат, анъаналари, маданияти билан боғлиқ миллий-маданий мероси бўлиб, бу унинг асоси, бош негизи, таянчи ҳисобланади. Иккинчиси, дунё халқлари эътироф этиб, фақат эзгуликка, бунёдкорлик ишларига, ўзаро тотувлик ва ҳамжиҳатликка хизмат қилиб келаётган умуминсоний тамойиллардир. Шу маънода миллий истиқлол ғояси умумбашарий кадриятларни эътироф этади.

Миллий кадриятларга содиқлик – миллий ғоянинг таянч негизларидан биридир. Бу принцип Ўзбекистон ҳудудида истиқомат қилаётган ҳар бир фуқаронинг ўз миллий кадриятларини асраб –авайлаш, келажак авлодларга етказиши учун тўла имкониятлар яратилишини ифодалайди. Ўтмишдан қолган буюк маданий бойликларимиз, мумтоз кадриятларни ҳурмат қилиш, уларни ижодий жиҳатдан ўрганиш – бу принципнинг асосий жиҳатидир. Ижтимоий тараққиёт натижасида у ёки бу халқларга хос бўлган миллий-маънавий кадриятларнинг умуминсоний моҳияти дунё халқлари ривожини учун умумбашарий кадрият сифатида хизмат қилади. Улар бир-бирини бойитади, айна пайтда ўзаро муштаракликка эга эканлигини билан ҳам ажралиб туради.

Миллий истиқлол ғоясининг турли хил фикр, ғояларга муносабати, унинг ижтимоий-маънавий ҳаётда акс этиш усулларини англаш учун, энг аввало, турли хилдаги ғоя ва мафкура тушунчаларининг мазмун-моҳиятини ўрганмоқ зарур. Чунки шахсий фикр-ўзи хос қарашдир, ижтимоий фикр эса воқеликка нисбатан ўзгариш ёки ҳаракатни тақозо этадиган фаол муносабатни ифодалайди. Ғоя ва шу муносабатни ҳаракатга, жараётнаг, зарурат туғилганда эса, бутун бир давр тарихига айлантиради¹.

Миллий истиқлол ғоясининг ўзига хос жиҳати ҳам шундаки, у фикрлар ва ғоялар хилма-хиллигини тан олади. Жамиятнинг яқка-ягона мафкураси сифатида бирон-бир фикр, ғояни эътироф этмайди. Эркинлик, хусусан, фикр эркинлиги ва хилма-хиллиги принципларига амал қилиш миллий истиқлол ғояси учун муҳим.

Жаҳон тажрибаси шундан далолат берадики, ўз давлатчилигини қўлга киритиш, миллий ва ижтимоий озодликка эришиш ҳеч қаерда енгил ва осонликча бўлмаган. Мустақилликка эришган ҳар бир мамлакат ўз тараққиёт йўлини излайди., янги жамият барпо этишда ўз андозасини ишлаб чиқишга интилади. Масалан дунёда ижтимоий тараққиёт йўлининг турли вариантлари мавжуд. Туркия Жанубий Корея, Швеция моделлари ва бошқалар бунга мисолдир.

Ўзбекистон бошқа давлатлар тараққиёти жараёнида тўпланган ва республика шароитига тадбиқ қилса бўладиган барча ижобий ва мақбул тажрибалардан, шак-шубҳасиз, самарали фойдаланади. Аксинча, аниқ-равшан воситалар ва усуллари қайси мамлакат учун мўлжалланган бўлса, ўша мамлакатнинг ўзига хос шароитдагина ижобий натижа беради.

¹ Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар. – Т.: “Ўзбекистон”, 2001, 9-б.

Жаҳон халқлари ва ўзимизнинг амалиётимиздан олинган барча ижобий тажрибани рад этмаган ҳолда ўз ижтимоий-иқтисодий ва сиёсий-ҳуқуқий тараққиёт йўлимизни танлаб олиш республиканинг қатъий позициясидир. Бу – ўтмиш йилларининг хатоларини, давлат тузилишининг шакл ва усулларига нисбатан мавжуд қарашларни идрок этиш натижасидир.

Шуни алоҳида таъкидлаш зарурки, сохта инқилобий сакрашларсиз, фожиали оқибатларсиз ва кучли ижтимоий ларзаларсиз, эволюцион йўл билан нормал, маданиятли тараққиётга интилиш – танлаб олинган йўлнинг асосий мазмуни ва моҳиятидир.

Мавжуд ижтимоий-иқтисодий муаммоларнинг кескинлиги, уларнинг ўзига хос хусусияти бу муаммоларнинг кескинлиги, уларнинг ўзига хос хусусияти бу муаммоларнинг ҳал этишга алоҳида ёндашувни тақозо этади. Ўзбекистоннинг чинакам мустақиллигига эришишдан иборат ўз йўли республикани ривожлантиришнинг миллий истиқлол ғоясига асосланган қуйидаги асосий ўзига хос хусусиятлари ва шарт-шароитларини ҳар томонлама ҳисобга олишга асосланади.

Аввало, у аҳолининг миллий-тарихий турмуш ва тафаккур тарзидан, халқ анъаналари ва урф-одатларидан келиб чиқади. Чуқур илдизи ўтмишдаги анъанавий жамоа турмуш тарзига бориб тақаладиган коллективчилик асослари Ўзбекистон халқига тарихан хосдир. Ўзбеклар диёрига, ўз Ватанига меҳр-муҳаббат, меҳнатсеварлик, билимга, устозларга, маърифатпарварларга нисбатан алоҳида ҳурмат-эҳтиром – Ўзбекистон аҳолисига хос фазилатлардир.

2- мавзу Жамият тараққиётининг ғоя, мафкуралар билан ўзаро боғлиқлиги.

Режа:

1. Ҳоя тушунчаси, унинг моҳияти ва Ҳояларнинг намоён бўлиши ва хилма-хил ксиринишлари.

1. Мафкура тушунчаси, унинг моҳияти ва мафкураларнинг намоён бўлиш хусусиятлари.

Таянч тушунчалар:

/оя, ғояларнинг шакллари: диний, бадий, илмий, фалсафий ғоялар, ижтимоий-сиёсий ғоялар, миллий ғоя, мафкура, мафкуранинг тарихий шакллари, монизм, дуализм, плюрализм, материализм, идеализм, шовинизм, фашизм, большевизм, ақидапарастлик. Зардушт, Сиддхартти, Гаутама, Сукрот, Платон, Конфуций, Амир Темур, М.Улуғбек, А.Навоий, З.М.Бобур, Маҳатма Ганди, диний ақидапарастлик, буюк давлатчилик шовинизми, “Фикрга қарши фикр, ғояга қарши ғоя, жаҳолатга қарши маърифат билан курашиш”.

1. Инсон тафаккури воҳеликни идрок этиш мобайнида турли фикрлар, ғарашлар, ғоялар ва таълимотлар яратади. Бинобарин, **ғоялар кам инсон тафаккурининг мақсулидир.** Лекин тафаккур яратган қар ғандай фикр ёки ғараш, мулоқоза ёки нуштаи назар ғоя бўла олмайди. Фақат энг кучли, таъсирчан, залворли фикрларгина ғоя бўла олиши мумкин.

Ҳояларнинг оддий фикрлардан фарқи яна шундаки, булар гарчи тафаккурда пайдо бўлсада, инсон (ва жамият) руқиятига, қатто туб ғатламларига кам сингиб боради. Ҳоя шундай ғувватга эгаки, у одамнинг ички дунёсигача кириб бориб, уни қаракатга келтирувчи, маъсад сари етакловчи руқий-ағлий кучга айланади.

Муайян ғоялар одатда алоқида олинган шахс онгида шаклланади, кейинчалик эса жамиятнинг турли ғатламларига тарғалади, турли элатлар ва миллатлар орасида ёйилади. Мустағил қаетга ғадам ғсеяётган янги авлод жамиятда мавжуд ғоялар таъсирида

тарбияланади, муайян ғарашлар ва ҳояларни сөз эътишодига сингдиради, сөз навбатида янги ҳояларни яратади ва тарҳиб этади.

Қар бир нарсанинг сөз ибтидоси ва интиқоси бөелади. Ҳоялар қам сөз «умри»га эга. Улар қам маълум маконда ва замонда пайдо бөелиши, жамият ривожига муайян қисса шөешиши, кишиларнинг онги ва шалбидан жой олиши, сөз умрини яшаб, жозоба кучи ва шувватини йсөшотгач, тарихий хотирага айланиши қам мумкин. Ҳояга таъриф бериш учун унинг моқиятини намоён этадиган асосий хусусиятларни санаб сөтиш лозим бөелади. Ҳоянинг энг муқим хусусияти - инсонни ва жамиятни маъсад сари етаклайдиган, уларни қаракатга келтирадиган, сафарбар этадиган куч эканидадир.

Хулоса шилиб айтадиган бөелсак, ҳоя деб, инсон тафаккурида вужудга келадиган, ижтимоий характерга эга бөелган, руқиятга кучли таъсир сөтказиб, жамият ва одамларни қаракатга келтирадиган, уларни маъсад-муддао сари етаклайдиган улуҳвор фикрга айтилади.

Мазмуни ва намоён бөелиш шаклига шараб, ҳояларни бир шанча турларга ажратиш мумкин. Масалан:

- диний ҳоялар;
- илмий ҳоялар;
- фалсафий ҳоялар;
- бадий ҳоялар;
- ижтимоий-сиёсий ҳоялар;
- миллий ҳоялар;
- умуминсоний ҳоялар ва қоказо.

Диний ҳоялар деб, қар бир диний таълимот ва ошимнинг асосини, диний иймон-эътишоднинг негизини ташкил этувчи ашдаларга айтилади.

Ибтидоий динлар қар бир нарсанинг жонли экани, жоннинг абадийлиги, бут ва санамларнинг, табиий жисм ва қодисаларнинг илоқий шувватга эгалиги тсөҳрисадаги ғарашларга асосланган эди. Масалан, қиндларнинг диний тасаввурларига ксера, жон ксечиб юради, бу қаётда у инсонда бөелса, кейинги қаётда бошша жонзотга сөтиши мумкин.

Илоқларнинг ксеплиги қашидаги фикрга таянадиган **политеизм** динлари вашти келиб **монотеистик** - якка худолик ҳояси асосидаги динларга сөз сөрнини бөешатиб берган.

Яккахудолик ҳояси миллий динларда (масалан, иудаизмда), айнишса жақон динлари - **христианлик** ва **исломда** сөз ифодасини яшшол топган. Хусусан, ислом динида Аллоқнинг ягоналиги 2ояси асосида унинг барча ашдалари, рукнлари, талаб ва мажбуриятлари шаклланган.

Илмий ҳоялар - фан тарашшиётининг самараси, илмий кашфиётларнинг натижаси сифатида пайдо бөеладиган, турли фан соқаларининг асосий тамойиллари (принциплари), устувор шоидаларини (постулатларини) ташкил шиладиган илмий фикрлардир.

Ҳояларнинг «қаёти», уларнинг пайдо бөелиши, ривожланиши, бошша ҳоялар билан сөзаро муносабати, кураши, ва ниқоят, эскирган ҳояларнинг янгилари билан алмашиниши, айнишса, илмий ҳоялар мисолида яшшол намоён бөелади.

Шадимги юнон файласуфлари табиий жисмларнинг энг кичик, бөелинмайдиган зарраси, деб «атом» тушунчасини киритган эдилар. Птолемей-Аристотелдан тортиб, сөрта аср Улуҳбек астрономиясигача дунёнинг маркази Ер деб қисоблаб келганлар; Евклид геометрияси, Ньютон механикаси, Дарвин таълимоти қам сөз даврининг энг илҳор илмий ҳояларига асосланган эди.

Фан тараъшиёти узлуксиз ва чексиздир. Бу жараёнда амалиёт тасдиқланмаган, эскирган ёарашлар янги илмий ёоялар билан ёерин алмашаверади.

Фалсафий ёоялар ёар бир фалсафий таълимотнинг асосини ташкил этадиган, олам ва одам тасъирисидаги энг умумий тушунча ва ёарашлардир. Улар бизни сераб турган дунёни билиш жараёнида, кишилик жамиятининг тараъшиёти мобайнида таспланган билимларни умумлаштириш, инсон ёаётининг маъно-мазмуни, унинг бахт-саодати каби масалалар устида мулоёаза юритиш асосида шаклланади.

Форобийнинг фозил шаёар тасъирисидаги, тасаввуф даёоларининг комил инсон ёуйидаги, Ибн Синонинг тана ва рук муносабатига оид, Алишер Навоийнинг адолат ва инсонийлик борасидаги теран фикрлари фалсафий ёояларнинг ёршин намунаси дир.

Бадий ёоялар - адабиёт ва санъат асарининг асосий маъно-мазмунини ташкил этадиган, ундан ёезланган маъсадга хизмат ёиладиган етакчи фикрлар дир. Улар ёаётдан олинади, бадий талсинлар асосида баён этилади, сёувчида муайян таассурот уйёотади. Адабий ёаёрамонларни севиш, уларга эргашиш ёоллари ёам ана шу асосда рсей беради.

Бадий таъсир воситалари жуда катта кучга эга. Инсон ва жамият онгини сёзгартиришда, шахс рукиятига таъсир сётказишда, одамларни ёаракат ва жунбушга келтиришда бадий адабиёт ва санъатнинг аёамияти бешиёс дир. Миллий истиёлол ёоясини тарёиб этиш, халёнинг онги ва ёалбига сингдиришда ёам булар муёим восита бселиб хизмат ёилади.

Ижтимоий-сиёсий ёоялар ёар бир халё ва умуман башариятнинг орзу-умидларини, маъсад-муддаоларини ифодалайди, эркин ёаёт ва адолатли тузумни тараннум этади. Озодлик ва мустаёиллик, адолат ва ёаёиёат, тинчликсеварлик ва инсонпарварлик ёоялари шулар жумласидан дир. Асрлар мобайнида бундай буюк, селмас ёоялар халёларга куч-ёувват ва илёом баёишлаб, уларни сёз эрки учун курашга сафарбар этиб келган.

Озодлик ёояси - мазлумларни сёз эрки учун курашга чорлайдиган, ёуллик ва ёарамликнинг ёар ёандай ёсиринишини инкор этадиган ёоя дир.

Мустаёиллик ёояси - энг улуё ва эзгу ёоя. ёар бир халё истиёлол туфайли сёзига ёт ва бегона тузумдан, ижтимоий тазйиёлардан халос бселади, сёз салоёиятини тсела-тсёкис ишга солиш, сёзи истаган ва сёзи танлаган ёселдан бориш имёониятини ёселга киритади.

Адолат ва ёаёёоният ёоялари - инсоннинг табиати ва ижтимоий тузумнинг моёиятини белгилайдиган, ёудратли кучга эга бселган ёоялар дир. Одамлар асрлар мобайнида одил жамиятни орзу ёилиб, ёаёиёат тантанаси учун курашиб келган. Адолат бузилган ерда умидсизлик ва тушкунлик ёукм суради. Адолат тантана ёилган жамият юксакликка ёсетарилади.

Ёар бир тарихий даврда унинг рукини акс эттирадиган, халёнинг ёадриятлари ва орзу-истакларига мос келадиган ёоялар кишиларнинг онги ва ёалбидан жой олган. Таъкидлаш жоизки, башариятнинг зиддиятли тарихи мобайнида ёаётбахш ёоялар билан бир ёаторда, сохта ва тубан ниятлар, таёовузкор ва ёаразли фикрлар ёам ёеп бселган. Бинобарин, халёлар ва давлатлар таёдирига таёсири, сёзининг сифатларига ёсера ёоялар юксак ё тубан, бунёдкор ёки вайронкор, бузёунчи ёхуд экстремистик, таёовузкор бселиши ёам мумкин.

Президент Ислон Каримов таъкидлаганидек, миллат тараъшиётига, унинг юксалишига хизмат ёиладиган, халёларни жипслаштириб, олий маъсадларга сафарбар этадиган ёоялар юксак ёоялар дир 2. Одамлар орасига ниёоё, халёлар сертасига низо соладиган, кишиларни турли тараёларга ажратиб, адоват ёсёзёайдиган тубан фикрлар бузёунчи ёояларга мисол

бослади. Аслида бундай шабик ният ва сохта шиорларни ҳоя деб аташ ҳам шартлидир. Ўшайси ижтимоий бирлик ёки шатлам орасида таршалгани, шандай ақоли гуруқлари ёки элат-миллатларни қаракатга келтираётганига шараб ҳам ҳояларни турларга ажратиш мумкин.

Соқиблари, яъни ҳояни моддийлаштирувчи, амалиётга айлантирувчи куч ким эканига шараб, **синфий ҳоя, миллий ҳоя, умумхалқ ҳояси, умуминсоний ҳоялар** ҳам мавжуд бўлиши мумкин. Албатта, муайян бир халқ оммасини маълум бир тарихий шароитда қаракатга ундаётган ҳоя мазмунан умуминсоний бўлиши ҳам ёки тор манфаатларни кўзлайдиган синфий ҳоя жамият ва инсон манфаатларига зид бўлиши ҳам мумкин.

Миллий ҳоя халқнинг туб манфаатларини ифода этадиган, уни сўз олдига шайган маъсадлари сари бирлаштирадиган ва сафарбар этадиган ҳоядир. Сўз тарихи ва тараққиётининг туб бурилиш даврларида қар шандай миллат ва халқ келажagini белгилайди, унга етишнинг сўзига мос йўсларини танлайди. Ана шу жараёнга ҳос ижтимоий, иқтисодий, сиёсий йўналишлар билан барча ҳоявий тамойилларини ҳам белгилаб олади. Бунда бутун миллат учун умумий бўлган ҳоялар ниқоятда катта ақамият қасб этади. «Миллий истиқлол ҳояси: асосий тушунча ва тамойиллар» рисоласида Ўзбекистон Президенти Ислам Каримов томонидан назарий жиқатдан асослаб берилган «Ватан равнаши», «Юрт тинчлиги», «Халқ фаровонлиги», «Қомил инсон», «Ижтимоий қамқорлик», «Миллатлараро қамжиқатлик», «Диний баҳрикенглик» қабилар ана шундай умуммиллий ҳоялар шаторига қиради.

Мафқура тушунчаси. Қар шандай назария ёки таълимот бир тизимга солинган ҳоялар мажмуидан иборат бўлади. Дунёшарашнинг негизини ва муайян ишонч-эътиқоднинг асосини ҳам ҳоя ташкил этади. Одамлар, ижтимоий синф ва шатламларнинг, миллат ва давлатларнинг манфаатлари ва маъсадлари ҳам ҳояларда ифода этилади.

Сўз олдига шайган маъсади, шандай жамият шурмошчи экани, бунга шандай йўслар ва воситалар билан эришмошчи бўлаётгани қайсидаги ҳоялар тизими қар бир миллат, халқ ва жамиятнинг миллий мафқурасининг асосини ташкил этади.

Мафқура - муайян ижтимоий гуруқ ё шатламнинг, миллат ёки давлатнинг эқтиёжларини, маъсад ва интилишларини, ижтимоий-маънавий тамойилларини ифода этадиган ҳоялар, уларни амалга ошириш усул ва воситалари тизимидир.

Турли ижтимоий тузумлар, жамиятдаги қар хил табақа ва шатламларнинг мафқураси турлича бўлиши табиий. Бунинг асосида манфаатларнинг турличалиги, уларни шондириш имкониятлари ва услубларининг қар хиллиги ётади. Синфий шутблашув қучайган, синфий қураш авж олган (ёки сунъий равишда қескинлаштирилган) тузумларда мафқура сета сиёсийлашади, ақолини сазаро шарама-шарши шилиб шайди.

Ижтимоий қамқорликка асосланган, эркин демократик жамият барпо этишни кўзлаган давлатларда миллий мафқура ақолининг барча шатламларини жиқслаштиришга, умумманфаат ва ягона маъсад йўсида бирлашишга қорлайди. Бундай мафқураларда зиддиятли жиқатлар эмас, умуминсоний тамойиллар қучайиб қоради.

Ўзбекистон халқининг миллий истиқлол мафқураси айнан жамиятни жиқслаштиришга, буюк келажак йўсида яқдил қаракат шилишга, барпо этилаётган эркин фушаролик жамиятида қар бир юртдошимизнинг сўзига ҳос сўрни бўлишига эришишга сафарбар этади.

Президентимиз Ислам Каримов мафқурага шундай таъриф берган: «Одамларнинг минг йиллар давомида шаклланган дунёшараш ва менталитетига асосланган, айни ваътда шу халқ, шу миллатнинг келажagini кўзлаган ва унинг дунёдаги сўрнини аниқ-равшан белгилаб беришга хизмат шиладиган, қечаги ва эртанги қуни сўртасида сўзига ҳос қўприқ

бөслишга ҳодир ҳояни мен жамият мафкураси деб биламан»¹. Бинобарин, миллий мафкура қар ҳандай халқни халқ, миллатни миллат ҳиладиган, унинг йсели ва маъсадларини аниқ-равшан чароҳон этадиган маёшдир.

Инсоният тарихи мобайнида турли шаклдаги жуда ксеплаб мафкуралар яратилган, беқисоб ижтимоий-сиёсий кучлар сз ҳоялари ва таълимотлари билан майдонга чишсан, маъсад ва ниятларига етишмош учун қаракат ҳилган. Биз қар ҳандай мафкурани ҳоялар тизими сифатида талҳин ҳилар эканмиз, шуни унутмаслик керакки, бирор бир мафкуранинг моқиятини англаб етиш учун фаҳат унинг таркибидаги ҳояларни тақлил ҳилишнинг сзи етарли эмас. Сетмишда турли кучлар ва гуруқлар сз ҳаразли ниятларига эришиш, асл маъсадларини яшириш учун юксак ва жозибали ҳоялардан фойдаланган. Энг ёвуз босҳинчи ва энг разил гуруқлар қам сз кирдикорларини эзгу ҳоялар билан нишоблашга уринган.

Демак, мафкуранинг моқияти фаҳат унинг асосий ҳоялари воситасида эмас, шу ҳояларга эришиш усуллари ва воситалари, умум эътироф этилган тамойиллари, уларнинг аксарият омма манфаатларига мослиги оршали қам намоён бселади. Сзининг мудқиш талаб-эктиёжлари ва ёвуз ниятларини бошса халқлар қисобига ҳондиришни ксзлаб ҳаракат этувчи мафкуралар қалокатга маққумдир.

Мафкуралар, маъно-моқиятига ксра, фалсафий, дунёвий, диний ва боиша турли таълимотлар асосида яратилади. Хилма-хил ижтимоий-сиёсий кучлар сз мафкураларини яратишда сиёсий ҳоялар билан бирга, диний оҳимлар ва илм-фан ютушларига таянади, улардан назарий асос сифатида фойдаланади.

Дунёвий ва диний ҳоялар бир-бирини бойитиб борган шароитда тарашсиёт юксак босҳичга ксетарилади. Бунга башарият тарихида сечмас из ҳолдирган Имом Бухорий ва Мусо Хоразмий, Имом Мотуридий ва Абу Райқон Беруний, Имом саззолий ва Абу Наср Форобий сингари буюк заковат соқиблари ёнма-ён яшаб фаолият ксрсатган давр ёрҳин мисол бсела олади.

Бундай жараён бугунги дунёда амалиёт фалсафаси деб тан олинган прагматизм, кает фалсафаси бсёлган экзистенциализм каби дунёвий ва диний ҳоялардан озишланган таълимотлар мисолида қам ксзга таиланмошда.

Илмий кашфиётлар қам мафкура ривожига катта таъсир сётказади. Замонавий фан ютушлари, жумладан, космонавтика, кибернетика соқасидаги оламшумул янгиликлар, клонлаштириш, инсоннинг ген-насл харитасини анишлаш каби буюк кашфиётлар одамлар тасаввурини кескин сзгартирмошда.

Инсоният тарихи турли ҳояларнинг эзгулик ва ёвузлик, озодлик ва истибдод, маърифат ва жақолатга хизмат ҳилган мафкуралар шаклида намоён бсёлганидан далолат беради. Боя мафкурага асос бселади, мафкура эса муайян ҳояни амалга оширишга хизмат ҳилади.

ЎСадимги цивилизациялар тарихидан маълумки, сеша даврларда одамларнинг дунёшароши, ҳабила ва элатларнинг мафкураси афсона ва ривоятлар воситасида ифода этилган мифологик ҳарашлар сифатида мавжуд бсёлган. Жумладан, **тотемизм, анимизм, фетишизм** каби ибтидоий динлар жоннинг абадийлиги, табиатдаги нарса ва қодисаларнинг илоқий ҳувватга эга экани тсёҳрисидаги хилма-хил ҳоя ва ҳарашларга асосланган.

Тарашсиётнинг кейинги босҳичларида миллий асосдаги қиндуизм, иудаизм, конфуцийлик сингари диний мафкуралар шаклланган. Японлар эса сзларининг миллий

¹ Ислом Қаримов. Жамиятимиз мафкураси халқни-халқ, миллатни миллат ҳилишга хизмат этсин. «Ўзбекистон», 7-жилд, 89-бет.

дини - синтоизмни яратган. Уларда диний тамойиллар билан бирга муайян миллатнинг сөзига хослиги, шадриятлари, менталитети сөз аксини топганлиги яшол кезга ташланади. Бу динлар миллат тарихининг у ёки бу даврида давлат дини ва мафкуриси даражасига кетарилган. Масалан, конфуцийлик бир неча юз йиллар давомида Хитойда ана шундай мавсёга эга бөлган.

Тарашиёт жараёнида фалсафий ҳоялар кам муайян тизим шаклини олган. Масалан, оламнинг вужудга келиши, мавжудлик шонуниятлари, унинг асосини нима ташкил этиши каби масалаларни шадимги одамлар хилма-хил кал шилганлар. Уларни фалсафий талшин этиш натижасида монизм ва дуализм каби, идеализм ва материализм сингари ошимлар вужудга келган. Уларнинг кар бири сөз маъно мазмунига эга эканлиги билан ажралиб туради. Хусусан, монизм - оламнинг асосини битта мокият ташкил этади деб таълим берувчи йсеналиш бөлса, дуализм - оламнинг ибтидоси кам рукий-илокий, кам моддий асосга эга эканини эътироф этувчи ошимдир.

Бугунги кунда «Буюк миллатчилик шовинизми», «Буюк давлатчилик шовинизми», «Ирший шовинизм» каби иборалар учраб туради.

Инсоният тарихида сөз талаб-эктиёжларини бошша халшлар кисобига шондириш истаги талончилик ва босшинчилик, буюк давлатчилик ва тажовузкор миллатчилик, фашизм ва экстремизм ҳояларини юзага келтирган. Бундай ҳоялар халшлар бошига кеп кулфат ва мусибатлар солган.

Фашизм мисоли ҳоя ва мафкура инсонпарварлик ва тарашиёт тамойилларини, халш таширидаги юксалиш заруратини, умуминсоний шадриятларни сөзида акс эттирмаса, аксинча, бу интилишларни рад этса, мокиятига ксера уларга зид бөлса, у жамият таназзулига сабаб бөелишини яшол ксераатади.

Кар бир халшнинг тарихи шу халшдан этишиб чишсан буюк сиймолар, мард шахрамонлар ва фидоий инсонлар тарихи асосида битилади. Халшимизнинг Широш ва Тсмарис, Спитамен ва Мушанна, Темур Малик ва Жалолиддин Мангуберди, Амир Темур ва Бобур Мирзо каби мард фарзандлари - буюк ҳоя сокибларидир.

Минг йиллар сөтса кам, буюк аждодларимизнинг матонати ва шахрамонлиги халшнинг хотирасидан сечмайди. Чунки улар юксак ҳоялар - Ватан озодлиги, эл-юрт бахт-саодати, илму урфон ривожини йселида жон фидо шилганлар. Акмад Яссавий 60 йилдан зиёд умрини ер остида сөтказганида кам, Нажмиддин Кубро мөшкул босшинчиларига шарши жанг шилганда кам улуҳвор ҳоялар уларга сабр-бардош ва матонат ато этган. Жордано Бруно жисму жонини эгаллаган буюк ҳоя туфайли гулхан алангасида кам сөз эътишодидан шайтмаган, Насимий, товонидан сөйсалар кам, ишши илокий деб жон берган.

Жакон тарихидан, жумладан халшимизнинг сөтмишидан кам, шайси сокада бөлмасин, мардлик ва жасорат ксераатиш учун инсонга албатта улуҳвор ҳоя керак эканига кеплаб мисоллар топилади.

Муайян бир ҳоя дастлаб бирон-бир шахснинг онгида пайдо бөелади. Айни пайтда у юксак ижтимоий мазмунга эга бөлгани, жамиятнинг тарашиёт йселидаги эзгу интилишларини акс эттиргани боис умуминсоний кашшатга айланади.

Жакон тажрибасига назар ташласак, бутун дунё тарашиётига улкан таъсир ксераатган назарий таълимот ва мафкураларни яратиш учун инсоният тарихининг турли даврларида улкан ашл-заковат, истеъдод ва теран тафаккур сокиблари мислсиз закмат чекканини ксерамиз. Сушрот ва Платон, Конфуций ва Зардушт, Алишер Навоий ва Махатма Ганди каби буюк мутафаккирлар фаолияти бунинг яшол тасдишидир.

Уларнинг кар бири сөз даврида сөзи мансуб халшни бирлаштирадиган улкан акамиятга молик ҳояларни яратганлар. Бу ҳояларга таяниб бунёдкорлик йселида, эзгу машадларга

эришиши учун *кормай-толмай мекнат* ёилганлар. Бу борада инсониятга «*Езини англамоё буюк саодат*» эканлигини англаган *Суётро кам*, «*халёни яёёалам ёилдим*», дея ёониёиши кёссини туйган *Навоий кам*, *Киндистон ва Покистон озодлиги йёелига умрини бахшида айлаган Махатма Ганди кам* бугунги авлодлар учун ибрат намунаси бёелган улуё инсонлардир.

Тарих таёрибаси шундан далолат берадики, дунёда икки куч - бунёдорлик ва буёёунчилик ёоялари камёиша аёзаро курашади. Бунёдор ёоя инсонни улуёлайди, унинг рукига ёанот баёишлайди. Сокибёирон Амир Темурнинг пароканда юртни бирлаштириши, марказлашган давлат барпо этиши, мамлакатни обод ёилиши борасидаги ибратли фаолиятига ана шундай эёгу ёоялар асос бёелган.

Буёёунчи ёоя ва маёкуралар эса халёлар бошига сёенгсиз кулфатлар келтиради. Бунга олис ва яёин тарихдан кёплаб мисоллар келтириши мумкин. Ерта асрлардаги салиб юришлари, диний фанатизм ва атеизм, фашизм ва большевизмга асос бёелган аёайринсоний ёоялар шулар жумласидандир.

Токи дунёда тараёёиётга интилиши, бунёдорлик кёсси бор экан, жамиятда илёор ёоялар туёилаверади. Буёёунчи ёояларнинг вужудга келишига эса вайронкор интилишлар сабаб бёелади. Шундай экан, уларга ёариши курашига тайёр туриши, яёни доимо куйёёр ва огок бёелиб яшамоё кайётнинг асосий зарурати бёелиб ёолаверади.

Миллий ёоя ва маёкура аёзида гуманизм талабларини, халёнинг ирода ва интилишларини акс эттирган таёдирда жамиятни бирлаштириб, унинг салокият ва имкониятларни тёла юзага чиёаришида бёеиёс омил бёелади.

Масалан, ХХ асрда дунё камжамияти томонидан тан олинган японча тараёёиёт моделини олайлик. Япон миллий маёкураси «*миллий давлатчилик тизими*» (кокутай), «*фуёаролик бурчи*», «*япон руки*», «*тадбиркорлик*», «*умуммиллийлик*», «*фидойилик*», «*ватанпарварлик*», «*патернализм*», «*жамоага садоёат*», «*модернизация*» каби ёоя ва тушунчалар ушбу мамлакатнинг бугунги кунда эришган юксак натижаларга пойдевор бёелди.

Боявий заифлик ва маёкуравий бёёарорлик эса миллатнинг бирдамлиги, давлатнинг ёудратига путур етказади, унинг тараёёиётини орёага суриб юборади. Масалан, Чингизхон босёини, чор истилоси даврларида айрим кукмдорларнинг халёни бирлаштириб курашига сафарбар этмагани аёлкамизнинг ёарамлик чангалига тушиб ёолишига сабаб б'лган.

Хуллас, инсоният тарихи хилма-хил ёоя ва маёкураларнинг вужудга келиши, амалиёти, бир-бири билан муносабатидан иборат узлуксиз жараёндир. Бу жараёнда турли ёоялар у ёки бу кучларга хизмат ёилиши, сёзига ишонган кишиларни ёандай маёсадлар томон етаклашига ёараб бир-биридан фарёланади. Эёгу маёсадларга хизмат ёиладиган маёкураларга бунёдор ёоялар асос бёелса, вайронкор ёояларга таянган маёкуралар халёлар ва давлатларни таназзулга етаклайди, одамлар учун сон-саноёсиз кулфатлар келтиради. Бу эса, сёз навбатида, ёоявий жараёнлар тарихини сёрганиш, улар замиридаги мазмун-мокиятни билиб олишни заруриятга айлантиради.

3. Маёкуранинг иммунитетни шакллантириш – хавфсизлик ва барқарорлик омили

Режа:

1. Қозирги кунда дунёнинг мафкуравий манзараси.

3. Мафкуравий иммунитет - барқарорлик омили

Таянч тушунчалар:

Жамият, мафкуравий иммунитет, хавфсизлик, барқарорлик, мафкуравий бўшлиқ, мафкуравий таҳдидлар, диний экстремизм, эски империя, демократия ниқоби, миллий тафаккур, демократик қадриятлар, миллий –маънавий қадриятлар, мафкуравий хавфсизлик, ижтимоий-сиёсий барқарорлик, миллий ғоя, миллий мафкура, кўпмиллатли, кўпконфессияли жамият.

1. Инсоният XXI аср охирига келиб бир ўатор чегара билмайдиган муаммоларга дуч келди. Уруш ва тинчлик, экологик фалокатлар, маънавий ўашшоўлик, нарқобизнес, терроризм қаби муаммолар ана шулар жумласидандир. Шу билан бирга дунёда глобаллашув, ахборот оўимининг тезлашуви ва интенсивлашуви, универсал технологиялар билан боўлиш умумбашарий жараёнлар қаам бормоўда. Бутун Ер юзи одамзот учун ягона мақон эканлиги аниш. Бунга шак-шубқа йсеш, албатта. Аммо тарихда мавжуд чегараларни сезгартириш, муайян кудудларни босиб олиш учун сон-саносиз урушлар бселгани маълум. Бу жараёнда эса уруш ўуроллари мунтазам такомиллашиб борганини биламиз. Мазкур урушлар то XX асргача асосан кепрош бир давлат ичида, икки давлат сертасида ёки нари борганда бир минтаға доирасида бселиши мумкин эди. Тсеўри, айтайлик, Александр Македонский, Чингизхоннинг улкан давлат барпо этиш учун ёки серта асрлардан бошлаб европалик истилочиларнинг бошса ўитъаларни забт этиш олиб борган урушлари кселами жикатидан ажралиб туради. Аммо бундай колатлар истисно кодисалар сифатида бақоланмоўи керакка сехшайди. XX асрда рсей берган иккита жақон урушида сенлаб давлатлар, бир неча ўитъа мамлакатлари иштирок этганлигини эсласак бундай хулоса муайян даражада серинли эканлигига ишонч қосил ўилиш мумкин. Уруш ўуроллари такомиллашиб бораверди. Бугунги кунда улар бошса кудудни босиб олиш уёшда турсин, балки бутун Ер сайёрасидаги қаётни бир неча марта йсеш ўилиб ташлашга етади.

Шу билан бирга, қозирги ваўтда мафкуравий воситалар орўали сз таъсир доирасини кенгайтиришига интилаётган сиёсий кучлар ва ўаракатлар қаам йсеш эмас. Тажовузкор миллатчилик ва шовинизм, неофашизм ва коммунизм, ирўчилик ва диний экстремизм мафкуралари шулар жумласидандир.

Натижада дунёда инсон ўалби ва онгини эгаллаш учун кураш тобора кучайиб бормоўда. Бу қол бугунги кунда дунёнинг мафкуравий манзарасини белгилаб бермоўда.

Кишилик жамияти тарихи инсонда олижаноб фазилатларнинг шаклланиши ва ривожланишига қаам, айна пайтда ўайриинсонийликнинг хилма-хил ксеринишлари илдиз отиб сезининг мудциш ўиефасини намоён ўилишига қаам ксеп бор гувоқ бселган. Афсуски, инсониятнинг бутун тарихи давомида бундай иллатлар унга қаамроқлик ўилиб келди, турли даврларда янги шакл - шамойил, хусусият касб этди. Бугунги кунда уларнинг энг ёвузлари Ер юзидаги тинчлик ва тотувлик, қаамкорлик қаамда қаамжикатликка ва охир-оўибатда инсониятнинг ягона бирлик сифатида эркин тараўсий ўилишига катта хавф туўдирмоўда.

Бугун дунёнинг мафкуравий манзарасини сез маўсадлари йселида сезгартирмоўчи бселаётган мафкура шакллари барўарорлик ва тараўсийетга тақдид солмоўда. Уларнинг

асосий шакллари ва йосналишлари Президентимиз Ислом Каримовнинг «Ўзбекистон ХХI аср босаҗасида: хавфсизликка тақдид, барқарорлик шартлари ва тараққёт кафолатлари» номли асарида кўрсатиб берилган. Мазкур маърузада ана шу асардан асосий манба сифатида фойдаланамиз.

Тараққётга нисбатан хавф-хатарлардан бири буюк давлатчилик **шовинизмидир**. Буюк давлатчилик шовинизмини, Президент Ислом Каримов таъкидлаганидек: «Муайян кучлар ва давлатлар томонидан босладиган сиёсий, мафкуравий ва итисодий кукмронлик деб ёки миллатлараро ва давлатлараро, минтақавий муносабатларда унга интилиш деб таърифлаш мумкин.

Шовинизм баъзи кўп сонли миллатларнинг нафақат кўп миллатли империя доирасида, балки уни сараб турган жуҳрофий - сиёсий маконда қам сезининг мутлақ кукмронлигини сиратиш учун курашда намоён бослади»³.

Тарихга назар ташлайдиган бослсак, бугунги кунда буюк давлатлар маъомига эга бослган айрим мамлакатлар кўпгина минтақаларни сезларининг «қаётий манфаатлари» кудуди сифатида босиб олиб, узо³ вақт мустамлакачилик сиёсати юргизганига ишонч қосил ёилиш мумкин. Айнан босиб олинган кудудларнинг табиий хом ашё ресурсларидан фойдаланиш, бу мамлакатларнинг моддий ва маънавий бойликларини сезлаштириш уларга улкан ва ёудратли давлатга айланишга имконият яратди. Бунинг оёибати селароё, сиз атрофидаги мамлакатлар ва халёлар билан муносабатда сезини устун, танқо ва ягона деб билиш, инсоният таёдири, халёлар келажакини белгилашда алоқида мавёега даъвогарлик ифодаси сифатида бақоланиши мумкин бослган мумтозлик мафкураси тарих сақнасига чиёди. Бундай мафкура давлат сиёсатининг асосига айланганда узоё давом этган ёонли урушлар келиб чиёиши, бутун бир минтақаларнинг вайрон боселиши, кўплаб халёларнинг ёарам ёилинишини исботловчи мисолларни кўплаб келтириш мумкин.

Итисодий имкониятлари заифлашган, ижтимоий тотувликка зил кетган, ички зиддиятлар кучайган, Ватан, миллат таёдиридан сезининг тор манфаатларини устун ёсеядиган, селаро келиша олмайётган, қокимиятга даъвогар сиёсий гуруёларнинг мавжуд муаммоларни ташёи кучлар ёрдамида қал ёилишга уриниши ва маънавий-руёий парокандалик, эртанги кунга ишончсизлик туйёулари кукмрон бослган мамлакатлар буюк давлатчилик шовинизми нишонига айланишини замонавий тарих қам кўрсатиб турибди.

Афсуски, бизнинг селкамиз қам буюк давлатчилик шовинизмининг фалокатли таёсиридан четда ёолмади. «У қам узоё вақт давомида кукмрон шовинистик ва агрессив миллатчилик ёояларининг бутун жафоларини тортиб келди,- деб ёзади Ислом Каримов.- Ўзбекистон Россия империяси, ссёнгра эса собиё Совет империяси таркибида мажбуран ушлаб турилган мураккаб даврни бошдан кечирди»⁴.

Буюк давлатчилик шовинизмининг хавфи бундай позицияда турган кучлар, давлатларнинг итисодий, сиёсий ёки қарбий салохиятининг катталигидагина эмас, балки ахборот орёали ва мафкуравий ёсел билан тазийё кўрсатиш имкониятларининг кенглигида, улар ёселидаги ёоявий таёсир сётказиш восита ва механизмларининг хилма-хиллигида қамдир.

Буюк давлатчилик шовинизми бугунги кунда пансоветизм билан сезига хос тарзда ёсешилиб кетмоёда. Пансоветизм тушунчаси узоё вақт давомида бир иттифоё доирасида яшаш натижасида ижтимоий-маданий қаётда юзага келган муайян яёинлик, сехшашлик, умумийлик, итисодий алоёадорлик ва боёлиёликни мутлаёлаштиришга асосланган. Аммо, Президентимиз сиринли таёкидлаганидек, бундай ёарашлар ортида қам содда

3 И.А. Каримов. «Ўзбекистон ХХI аср бусг асида: хавфсизликка тақдид, барқарорлик шартлари ва тараққёт кафолатлари». Тошкент, Ўзбекистон, 1997 йил, 52-бет.

4 И.А. Каримов. «Ўзбекистон ХХI аср бусагасида: хавфсизликка тақдид, барқарорлик шартлари ва тараққёт кафолатлари». Тошкент, Ўзбекистон, 1997 йил, 53-бет.

кишиларнинг бош-көзини айлантириб, сөз умрини яшаб бөлган ҳождарини қаётимизга ўайтадан тишиштиришга, шу йсел билан яна эски тузумни тиклашга, бир сөз билан айтганда, миллий сөзлигимизни йсөшотишга ўаратилган интилиш ётганлигини ёддан чишармаслик зарур.

Буюк давлатчилик шовинизмининг пансоветизм байроғи остида жонланишининг сабаблари нимада? Жиддий тақлил ўилинадиган бөлса, биринчидан, бекисоб хомашё ресурслари, ишчи кучи, транспорт коммуникацияларидан фойдаланишдан, геостратегик мавъедан мақрум бөелиш; иккинчидан, собиш колонияларнинг сөз метрополияси таъсири ва таъийидан халос бөелишга интилиши, мусташил ички ва ташши сиёсат юрита бошлаши; учинчидан, халшаро майдонда тенг кўшўшли ва сөзаро манфаатли камкорлик устувор бөелиб бораётганини тушунмаслик, тсөһрироғи тушунишни истамаслик; тсөртинчидан, бошша кучлар маркази томонидан гөёки унинг «қаётий манфаатлари» тан олинмаётгани, у амал ўилаётган кудудлар торайтирилаётганини рөкач ўилиш ва, никоят, бешинчидан, мастанчошлик, инсоният тарашшиётига ўөешган киссасига ортишча бако бериш, уни бетакрор ва ноёб деб кисоблаш козирги кунда буюк давлатчилик шовинизмининг жонланиши учун «асос» бөелиб хизмат ўилможда.

Бунда оммавий ахборот воситалари оршали психологик таъсир сөтказишнинг янгидан - янги усулларидан фойдаланадилар. Хусусан, миллий қаётимизга хос муайян хусусиятларни очишдан-очиш ўоралаш, ерга уриш ёки айрим тарихий воъеа-кодисаларни умуман бөлмагандек, жакоп маданияти, илму-фанига улкан кисса ўөешган улуғ алломаларимизни бизга алошаси йсөшдек ўилиб ксөрсатишга уринишлар мавжуд.

Шунингдек, минташа давлатлари сөртасида зиддиятлар келтириб чишариш ва жакоп афкор оммасида Ёзбекистон кашида нотсөһри тасаввур туғдиришга бөелаётган интилишларни кеч ўачон ётибордан четда ўолдирмаслигимиз лозим.

Бугунги кунда инсон онги ва ўалби учун кураш кескин тус олаётган экан, хилма-хил ўарашларнинг мафкура майдонида кукмронлик ўилишга интилиши табиий, албатта. Бунга ётишод умумийлигига асосланган колда якка мафкура кукмронлигини таъминлаш оршали жакоп майдонларини мафкуравий жикатдан сөзига ўарам ўилишга бөелаётган хатти-каракатларни мисол келтириш мумкин. Диний ашдапарастлик шулар жумласидандир. Масалан, ислом динидаги козирги ашдапарастлар ижтимоий, миллий хусусияти, ўайси давлатга мансублигидан ўатий назар, барча мусулмонларнинг маънавий бирлиги кашидаги тасаввурларга таяниб уларнинг ягона халифалик остида сиёсий бирлашуви ҳојсини асослашга каракат ўилади. Ксөриниб турибдики, бу диний-сиёсий идеология диний асосда бирлашув ҳојсини биринчи сөринга ўөяди. У диний-маънавий заминдаги уйғунлик мамлакатларнинг иштисодий, маданий-маърифий, илмий-техник сокалардаги камкорлигига, улар салокиятининг бирлашишига ва халшлар тарашшиётига йсел очса бунинг нимаси ёмон деган саволни сөртага ташлайди. Юзаки ўараганда бу гап тсөһрига сөхшайди. Бундай мафкура тарафдорлари сөз ашарашларини аксарият колларда ана шундай «беозор» шаклда ташдим ётишга каракат ўиладилар.

Аммо, жиддий ётибор бериладиган бөлса, биринчидан, улар миллий суверенитетдан воз кечиш ёки уни бой бериш кисобига ягона давлат тузишни ксөзлаётганлари маълум бөелади.

Иккинчидан, халифаликни тиклашга, унинг тсөһри эканини асослашга уринувчилар, бу кол айнан миллат сифатида сөзлигимизни англашга йсел ўөймаслигини яширадилар. Бу ҳојни тишиштиришда улар бизнинг ислом динига ётишод ўилишимизга алокида уршуберадилар.

Тасеҳри, биз мусулмон халқимиз. Масаланинг нозик жикати шундаки, бундай кучлар ана шу реалликни тан оладилару, сөз тарихимиз, тилимиз, бетакрор маданиятимиз, жақон халқлари сөртасидаги сөзига хос сөрнимиз, сөз тараққиёт йселимиз борлигини инкор этишга қаракат йилдилар. Албатта бу қайшиқатни тан олиш олмаслик уларнинг иши. Аммо сөзларининг бундай ҳайриилмий шарашларини кишиларимиз, айниқса ёшларимиз онгига сингдиришга қаракат йилаётганликларига бефарқ шараб бөелмайди.

Бундан ташқари, бу оғим тарафдорлари халифалик байроғи остида бирлашишни ноисломий дунёга шарши туриш мақсади билан боғлашларини қам таъкидлаш зарур. Бундай ёндашув сета хавфли эканлиги қеч кимга сир эмас. Зеро, у инсониятнинг диний асосда шарам-шарши йутбларга бөелиниб кетишига, баъзан «цивилизациялар тасёнашуви» деб аталадиган қодисанинг юзага келишига сабаб бөелиши мумкин.

Қозирги кунда тил, маданият, урф-одатлардаги умумийлик, бошқача айтганда, этник бирликка асосланган қолда ягона мафкуравий майдонни юзага келтириш борасидаги шарашлар қам мавжуд. Бундай шарашларнинг шаклланиш тарихи узоқ сөтмишга бориб тақалади. Бугунги кунда уларнинг қар бири сөзига хос тарзда дунёнинг мафкуравий манзарасида муайян сөринни эгаллашга уринмоқда.

Оламнинг бугунги кундаги мафкуравий манзараси қайидаги мулоқазалар якунида нима дейиш мумкин? Мафкура ва мафкуравий тарбия масаласи сөз мустақиллигини йсөлга киритган, демократик қушуқий давлат, эркин фушаролик жамиятининг асосларини яратаётган мамлакатимиз учун қам муқим қайтиё ақамиятга эга бөелиб йолмоқда. Зеро, қөезланган мақсадларга ушбу орзу-умид ва интилишларни сөзида мужассамлаштирган ҳоявий-назарий шарашлар мажмуи бөелмиш миллий мафкура ва унга асосланган тарбия тизимисиз эришиш мумкин эмаслиги аниқ.»Мен,- деб ёзади Президентимиз,-Абдулла Авлонийнинг «Тарбия биз учун ё қайт - ё мамот, ё нажот - ё қалокат, ё саодат - ё фалокат масаласидир» деган фикрини қөеп мушоқада йиламан.

Буюк маърифатпарварнинг бу сөзлари асримиз бошида миллатимиз учун йанчалар муқим ва долзарб бөелган бөелса, қозирги кунда биз учун қам шунчалик, балки ундан қам қөера муқим ва долзарбдир»⁵.

Бу масаланинг долзарблиги юшорида йайд этилган мафкура шакллариининг хавфини бартараф этиш зарурлиги билан қам белгиланади. Зеро, Президентимиз таъкидлаганидек, уларга ҳоя ва маърифат билан шарши курашиш лозим. Мамлакатимиздаги мавжуд ижтимоий қамкорлик, миллий бирлик ва қамжиқатликни сашлаб йолиш ва ривожлантириш йсөли билангина йсөлга киритилган истишлолни қимоя йиламиз. Халқаро қамжамият, шу жумладан тарих тақозоси билан алошлар кучли ривожланган давлатлар билан тенг қушуқли, иззат-икромли муносабат, сөзаро манфаатли алошлар эса мустақилликни мустақкамлашнинг муқим омили бөелиб хизмат йилади. Ана шундагина, Юртбөшимиз таъбири билан айтганда, минтақамиз қеч йачон цивилизациялар тасёнашмайдиган, балки улар бир - бирига таъсир этиб, бир - бирини бөйитишнинг ибратли намунасини берадиган маконга айланади.

2. Мафкуравий таъсир ва тақдидлар қайида гап кетар экан, уларни аниқлаш, бақолаш, хусусиятларини яшқол қөрсатиш учун Ёзбекистон Президенти Ислом Қаримов томонидан илмий муомалага бир йатор тушунчалар киритилганлигини йайд этиш лозим. Улар йаторида «мафкуравий иммунитет», «мафкуравий профилактика» кабилар бор. Ана шу тушунчаларнинг мазмуни ойдинлаштирилганда қозирги дунёда кечаётган

5 И. Қаримов. Жамиятимиз мафкураси халқни-халқ, миллатни-миллат қилишга хизмат этсин. Т.,Ёзбекистон, 1998, 17-бет

мафкуравий жараёнларнинг характерини янада яшолроғ тасаввур ёилиш имкони туђилади.

Нима учун кишилар онги ва ёалби учун кураш турли мафкураларнинг бош маёсадига айланиб ёолди? Гап шундаки, муайян ёоя том маёнода ёоя ёелиши учун кишилар онгини эгаллаши, тоеђрирођи уларнинг ёалбидан жой олиши шарт. Акс ёолда у ёки бу ёоя ёаёат муайян хабар ёки ахборот сифатида саёланиб ёолади, холос. Бошёача айтганда, омборхонадаги кераксиз буюмлар каби онгимизнинг бир четидан жой эгалаб ётавериши мумкин. Бир сёез билан айтганда, бундай ёолатда ёоя шахс учун ёеч ёандай ижтимоий аёамиятга эга ёелмайди. Ёоя ёаёатгина инсон ёалбини эгаллаганда, инсон маёнавий-руёкий ёолатининг узвий ёисмига айлангандагина ёаракатга даёват этувчи, раёбатлантирувчи кучга, ёаракат учун ёелланмага айланади. Шунинг учун ёам бугунги кунда наёаёат инсон онгини, балки ёалбини ёам эгаллаш мафкуравий курашнинг бош маёсади ёелиб ёолмоёда.

Айнан шунинг учун ёам Ер юзининг турли минтаёалари халёларининг онги ва ёалби турли ёояларни синаш майдонига, бошёача айтганда мафкуравий полигонга айлантирилмоёда. Хёеш, мафкуравий полигон деганда нимани тушунамиз? Полигон (грек. серёирра деган маёнони билдиради) ёарбий термин эканлигига сёрганиб ёолганмиз. Одатда полигон деганда ёурол-аслаёа ва техникани синаш, ёешинларни ёарбий тайёргарликдан сётказиш ёки ёарбий соёада машё ва тадёиёотлар олиб бориш учун мёелжалланган махсус майдон тушунилади.

Шу нуётаи назардан ёараганда, мафкуравий полигонларнинг хусусиятлари ёаёида нима дейиш мумкин? Тарихга назар ташлайдиган ёелсак, сёзга ёудудларни забт этиш маёсадида ишлатиладиган уруш ёуроллари узлуксиз такомиллашиб борганини кёерамиз. У найзалардан токи автоматик ёуролларгача, замбараклардан то ер юзининг ёар ёандай нуётасига беҳато етиб борадиган ёитёалараро баллистик ракеталаргача ёелган узоё такомил ёселини босиб сётди. Бу ёуроллар босиб олиниши керак ёелган ёудудлар аёолисини жисмонан ёсёё ёилишга ёаратилган эди. Бугунги кунда эса, сёзга ёудудларни забт этиш учун уларнинг аёолисини ёсёёотиш шарт эмас. Зеро, онги ва шуури забт этилган, ёараш ва кайёиятлари «маёёул» ёсеналишга сёзгартирилган аёоли кёемагида ёар ёандай бойлик, табиий ресурсларга эгалик ёилиш мумкин ёелиб ёолмоёда.

Мамлакатимиз ичида сёзларининг ёайриисломий ёояларини тарёатишга ёаракат ёилган кимсалар ана шундай ёаразли маёсадларни, яёни одамлар, айниёса ёшларни чалёйтиш, улар ёрдамида мамлакатни сёз тараёёиёт ёселидан четлатиб юборишни кёезда тутган эдилар. Чет элларда ана шундай «таёлим» олган ваёкобийлар, шунингдек «ёизбут таёрир»чиларнинг ёшларимиз онгини заёарлаш ёселидаги ёаракатларини ёам айнан шундай баёолаш мумкин.

Мафкура полигонларида синовдан сетаётган, моёкياتан ёайриинсоний ёелган ёояларга ёарши тура олиш учун аёолида мафкуравий иммунитет ёосил ёилиш лозим. Иммунитет (лат. *immunitas* - озоё ёелиш, ёутилиш) деганда организмнинг доимий ички муайянлигини саёлаши, сёзини турли хусусиятларга эга таёсирлардан, уни ташёи инфекциялар кириб келишидан ёимоя ёилишга ёодир ёелган реакциялар мажмуи тушунилади. Иммунитет киши вужудининг турли инфекцион касалликларга берилмаслик хусусиятини ёам иёодалайди. Инсоннинг бутун ёаёти давомида ташёи таёсирларга акс жавоб сифатида орттирилган иммунитет тизими шаклланади. Иммунитет ёаёидаги ана шу тасаввурдан келиб чийиб мафкуравий иммунитет ёаёида нима дейиш мумкин? Аввало, инсоннинг кёеплаб хусусиятлари туёма ёелса, мафкуравий иммунитетни шакллантириш, шакллантириб бориш зарур. Иккинчидан, у ёар бир авлод

учун сөзига хос хусусиятга эга бўлади. Учинчидан, иммунитет тизими шаклландидагина мафкуравий дахлсизликни таъминлаш мумкин (иммунитетга эга бўлмаган чағалоғларнинг узоғ яшай олмаслигини эслайлик).

Хсеш, мафкуравий иммунитет тизими сөз ичига нималарни олади? Мафкуравий иммунитет тизимининг асосий ва биринчи унсури, бу билимдир. Аммо, билимлар ксеп. Масалан, буюк давлатчилик шовинизми ёки агрессив миллатчилик мафкураси ва амалиёти тарафдорлари кам муайян «билим»ларга таянадилар ва уни бошғаларга сингдиришга каракат йиладилар. Шундай экан, бир томондан мафкуравий иммунитет тизимидаги билимлар объектив бўлиши, воёеликни тсёғри ва тселиё акс эттириши, инсон маънавиятининг бойишига ва жамият тараёёиётига хизмат йилиши лозим. Иккинчи томондан, бу билимлар сөз мокият эътиборига ксера, Ватан ва халё манфаатлари, умуминсоний ёадриятлар устиворлиги билан узвий боёлийё бўелмоёи керак.

Мафкуравий иммунитет тизимининг иккинчи асосий йисми ана шундай билимлар замирида шаклландиган ёадриятлар тизимидир. Зеро, билимлар ёанчалик объектив ва чуёур бўелса, унинг замирида юзага келган ёадриятлар кам шунчалик мустақкам бўелади. Бир сөз билан айтганда, шахс, миллат ёки давлатнинг ёадриятлар тизими мафкуравий иммунитетнинг имкониятларини белгилаб беради ва мафкуравий тажовузлар ёаршисида мустақкам ёалёон бўелиб хизмат йилади.

Аммо, билимлар ва ёадриятлар тизими кам мафкуравий иммунитетнинг мокиятини тселиё ифода эта олмайди. Зеро, бу икки унсур мафкуравий иммунитетнинг учинчи муқим унсури, яъни ижтимоий-иётисодий, сиёсий ва маданий-маёрифий соқалардаги аниё мсөлжал ва маёсадлар тизими билан боёлийё. Яъни кар бир киши каби, халё, давлат ва жамиятнинг кам аниё маёсади бўелиши шарт. Шу билан бирга бу маёсад анланган, уни амалга оширишда собитёадамлик даркор. Ана шундай аниё тизим бўелмас экан, хоё алоёида инсон, хоё миллат ёки жамият бўелсин, гоё ошкора, гоё пинёона ксиринишдаги мафкуравий тазийёларга бардош бериш амримаёолдир.

Бундай мафкуравий иммунитет тизимини шакллантиришда мафкуравий профилактиканинг серна катта. Зеро, у сөз мокиятига ксера, ёт ёояларнинг кириб келишининг олдини олиш ва уларни йсёёотишга ёаратилган чора - тадбирлар мажмуини сөз ичига олади. Демак, мафкуравий профилактика хилма-хил шаклларда ижтимоий институтлар томонидан амалга ошириладиган ёоявий- тарбиявий, сиёсий, иётисодий, ижтимоий, маёнавий ишлар мажмуини, бир сөз билан айтганда, бу соёада тсёғри ташкил этилган таёлим-тарбия тизимини ёамраб олади.

«Миллат бор экан, миллий давлат бор экан, унинг мустаёиллиги ва эркинлигига, анёана ва урф-одатларига таёдид соладиган, уни сөз таёсирига олиш, унинг устидан куқмронлик йилиш, унинг бойликларидан сөз манфаати йселида фойдаланишга ёаратилган интилиш ва каракатлар домий хавф сифатида саёланиб ёолиши муёаррар», - деб ёзади Президентимиз. Шундай экан, вояга етаётган кар бир фарзандимизни маёнавий баркамол, иродаси баёувват, иймони бутун, бир сөз билан айтганда, кучли мафкуравий иммунитетга эга шахс сифатида тарбиялаш озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон каёт барпо этишининг асосий шартларидан бири бўелиб ёолаверади.

Режа:

1. Ўзбекистонда мустақилликни мустаҳкамловчи миллий ғоянинг зарурлиги.
2. Миллий истиқлол ғоясининг аҳамияти.

Таянч тушунчалар:

Мустақиллик, ижтимоий-маънавий эҳтиёж, тафаккур, миллий маънавий хусусиятлар, тарих, маданий мерос, миллат, ғояни англаш, эътиқод, ор-номус, миллий ғурур, миллий ғоя, мустақилликни мустаҳкамлаш, ўзаро ҳамкорлик, ҳамжихатлик, мустақилликни ҳимоя қилиш, Ватан манфаати, миллий истиқлол ғоясининг асосий ғояси, негизлари, йўналишлари.

1. Миллий истиқлол ғояси Ўзбекистоннинг мустақиллигини мустаҳкамлаш ва уни буюк давлатга айлантириш қаёдаги сиёсий, қўшуғий, ахлоқий, эстетик, фалсафий, илмий, экологик, диний, демографик тарихий шароитлар йиғиндиси бўлиб, Ўзбекистон халқини истиқболга юксак ишонч, иймон-эътиқод руҳида тарбияловчи ҳоят шудратли маънавий ўроқ, ҳоявий омил қисобланади. Ана шу сабабдан қам мамлакатимиз қудудини ёш мафкуралар полигонига айланишига йсал шеймай, Ўзбекистон халқининг онги, дунёшараши, қаётга ижтимоий муносабати, хатти-қаракатларида мафкуравий иммунитетни шакллантириб, миллий истиқлол мафкурасини юртдошларимиз ўалби ва онгига сингдириш, бугунги кундаги муқим вазиқадир. «Бунинг йсели - одамларимиз, авваламбор, ёшларимизнинг иймон-эътиқодини мустаҳкамлаш, иродасини баёувват ўилиш, уларни сз мустақил фикрига эга бўлган барқамол инсонлар этиб тарбиялаш. Уларнинг тафаккурида сзлигини унутмаслик, ота-боболарнинг муўаддас ўадриятларини асраб-авайлаш ва қурмат ўилиш фазилатини ўарор топтириш. Уларнинг, мен сзбек фарзандиман, деб ўурур ва ифтихор билан яшашига эришишдир»б.

Мафкуравий курашлар кучайган бугунги кунда ешлар ўалбида она-Ватанимизга, бой тарихимизга, миллий ўадриятларимизга, миллатнинг селмас руқи бўлган она тилимизга, ота-боболаримиздан мерос муўаддас динга соўлом муносабатни ўарор топтиришимиз, уларнинг мафкуравий иммунитетини шакллантиришимиз маўсадга мувофиқдир. Зеро, юртбошимиз айтганларидек, бирор бир касалликни даволашдан олдин инсон организмда аввало унга ўарши иммунитет қосил ўилинади. Биз қам ёшларимиз ўалби ва онгида зарарли ҳояларга ўарши мафкуравий иммунитетни шакллантира олсак, турли хил «даёватчи»ларнинг алдовларига учмайдиган, сз юрти, Ватани ва халқи учун фидойи инсонларни тарбиялай оламиз.

Мустақиллик йилларида жамиятимиз аёзоларининг дунёшараши, фикрлаш тарзида теран аёзгаришлар рёей берди. Халқимизни бирлаштирадиган, бунёдкорлик фаолиятига сафарбар этадиган, унинг эзгу маўсадлари ва қаёттий манфаатларини аёзида ифодалайдиган миллий ҳоя ва мафкурани яратиш ижтимоий-сиёсий ва маънавий тараўшиётимизнинг муқим шартти бўлиб ўолди. Президент Ислом Қаримов таъқидлаганидек, «Олдимизга ўейган олижаноб маўсад-муддаоларимизга етиш, эски мафкуравий асоратлардан батамом халос бўелиш, ҳоявий бўешлиў пайдо бўелишига йсел ўеймаслик, бегона ва ёт ҳояларнинг хуружидан қимояланиш, бундай тажовузларга ўарши тура оладиган қар томонлама барқамол инсонларни вояга етказиш зарурати халқимиз ва жамиятимиз манфаатларига мос янги мафкурани шакллантиришни таўзоо этмоўда»7.

Бу маъсадлар пировард натижага эришишнинг йўллари, восита ва усулларини белгилайди. *Мафкуранинг асосий маъсадлари шуйидагилардан иборат:*

- одамларни муайян ҳояга ишонтириш;
- шу ҳоя атрофида уюштириш;
- ҳояни амалга ошириш учун сафарбар этиш;
- кишиларни маънавий-руҳий жиқатдан раҳбатлантириш;
- ҳоявий тарбиялаш;
- ҳоявий иммунитетни шакллантириш;
- қаракат дастури бѐлиш.

Шуйидаги миллий истишлол ҳояси нуштаи назаридан мафкуранинг ана шу хусусиятларининг моқияти ва мазмуни билан шисъача танишамиз.

1. Одамларни муайян ҳояга ишонтириш. Мафкура ҳоялар системаси сифатида бирон бир ҳояни тарҳиб этиш, кишиларни шу ҳоянинг тѐҳри, қаѐтий ва илҳор эканлигига ишонтиришни сѐз олдига маъсад шилиб шсеяди.

Демократик жамиятда амал шиладиган плюрализм (фикрлар, шарашлар ранг-баранглиги) кишиларга сѐз қаѐтий манфаатлари, маъсад ва интилишларини акс эттирадиган илҳор ҳояни танлаш, кимоя шилиш ва ривожлантириш имконини беради.

Миллий истишлол ҳоясининг шаклланишини тақлил шилиш жамиятда бирон бир ҳоянинг тѐҳри, илмий ва қаѐтийлигига ишонч қосил шилиш сѐз-сѐзидан рѐй бермаслигини кѐрсатади. Мафкурага ишонч уйҳотиш, унда акс этган ҳоялар таъсирида одамларни сафарбар этиш функцияси муайян шахсларнинг фаолияти оршали рѐѐбга чишади. Чунки, ишонтирмош- кишиларнинг руқи, кайфияти, қиссий кечинмалари, шалби ва шуурига таъсир шилмошдир. Бу вазифани амалга оширувчи кишилардан юксак инсоний фазилатлар, шу ҳоя йѐлида фидойилик, билим, малака, нутшмақорати ва бошшалар талаб этилади.

Кенг халш оммасини бирон бир ҳоянинг илҳор ва инсонпарвар эканлигига ишонтирмош учун, аввало, мазкур ҳоя халш қаѐтига яшин, бевосита дахлдор бѐелиши, иккинчидан, уни одамлар онгига етказишнинг энг шулай восита ва усулларини анишлаб олиш керак бѐелади.

Бунда давлат сиѐсатининг устувор йѐсналишлари, маъсад ва вазифаларини мафкуравий жиқатдан асослаш, айнишса, муқимдир.

Замон руқи, халш психологияси, эқтиѐж ва талаблари мафкурамизда қар томонлама акс этиши, бугунги қаѐтнинг энг долзарб муаммолари, унинг стратегик маъсадлари билан узвий боҳланиши зарур. Ана шундагина порлош келажакка интилиш ва шатъий ишонч мушаррар равишда катта ижтимоий юксалишга туртки беради. Фан ва техника тарашшиѐти борасида эришилган ютушлар билан бирга мафкурамизнинг жонли, эқтиросли ва жозибадор ҳояси инсонлар шалбини ларзага келтиради, уларни фаол қаракатга ундайди, яхши ва саодатли кунларга ишонч қиссини уйҳотади.

Инсоният тарихида чушур из шолдирган буюк давлат арбоблари, қарбий саркардалар кенг оммани ишонтириш, юксак марралар сари раҳбатлантириш шобилиятига эга бѐелган моқир нотиш бѐелганлар. Улар ҳоянинг ишончли ва қаѐтий бѐелиши учун у, аввало, илмий-назарий асосга эга бѐелиши, қаѐтий далилларга таяниши лозим эканлигини яхши билганлар. Мафкуравий кураш - жамиятнинг онгли ва фаол шатламининг бирон бир ҳояни кимоя шилиш, шарор топтириш йѐлидаги кураши эканини англаб етганлар. Ана шундай кишилар етакчилик шиладиган инсонпарвар ва демократик жамият ҳояга шарши ҳоя билан, жақолатга шарши маърифат билан курашади. Бу кураш охир-ошибатда

эзгуликнинг разолат устидан, яхшиликнинг ёмонлик устидан ғозонажак ҳалабаси билан интиқо топади

Мустақиллик ҳоясининг сөзаги бселган - танлаган тараққиёт йселимизнинг тасри, адолатли ва қассоний эканлигига, у мана шу заминда истиқомат йиладиган қар бир инсоннинг қасбий манфаатларига мос тушишига кенг оммани ишонтириш, кишиларни озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон қасёт барпо этиш йселидаги бунёдкорлик ишларига сафарбар этиш миллий истиқлол мафкурасининг асосий мақсадларидан биридир.

Одамларга мустақиллик йилларида эришилган ютуқларни қасбий фактлар орқали содда ва ласнда йилиб тушунтириш, истибдод асоратларини тарихий далиллар асосида фаш этиш миллий истиқлол ҳоясини кишилар онгига сингдиришда муқим ақамият қасб этади. Бу ҳоянинг асосий тушунча ва тамойилларини халқимиз, айниқса, ёшлар сертасида кенг тарқиб этиш биринчи навбатда рақбар кадрлар, зиёлилар, оммавий ахборот воситалари ходимларининг муқим вазифаси, фуқаролик бурчидир. Миллий истиқлол ҳоясига садоқат, қасбий мақорат, кенг оммани ишонтириш ва сафарбар этиш йобилияти - кадрлар танлаш ва жой-жойига йуйишда асосий мезон бселмоқчи лозим. Миллий мафкура масалаларига лоқайдлик айрим рақбар кадрлар сертасида умуммиллий манфаатларимизга бутунлай ёт ҳояларнинг, коррупция, йариндош-уруқчилик сингари иллатларнинг кучайишига олиб келди.

Мафкуравий тарқибот ишларининг муваффақиятини белгилайдиган шундай қасбий йонуният бор: бошқаларни бир ҳояга ишонтирмоқ учун, аввало, унга сезинг юракдан ишонишинг, бошқаларни ёндирмоқ учун сезинг ёнишинг, бошқаларни ҳафлат уйқусидан уйқотмоқ учун сезинг уйқон ва бедор бселишинг шарт! Миллий ҳоянинг халқпарвар, тараққийпарвар эканлигига бселган ишонч кундалик қасёт синовларидан сётказсагина, саз ва иш бирлигига эришилсагина бу ҳоя мустақкам ётиқодга айланади. Ётиқод устувор ерда чинакам инсоний қасёт бселади; ётиқод учун, илҳор ҳоя тантанаси учун кураш жараёнида инсон шахси шаклланади; у бунёдкор кучга айланади.

2. ҳоя асосида кишиларни уюштириш. Жамият фақат саз шахсий манфаатини ксезлайдиган одамлар йиқиндисидан иборат эмас. Умумий манфаатларни теран англаш кишиларнинг жамият бселиб уюшишларига, ижтимоий талаб ва нормаларни ётироф этиб, уларга амал йилишларига сабаб бселади. Бу, айниқса, қозирги сетиш даврида ниқоятда муқим ақамият қасб ётмоқда. Ана шу сабабдан қам жамият аёзоларини умумий мақсад ва манфаатлар йселида бирлаштириш мафкуранинг асосий вазифаларидан биридир.

Сезининг Ватан деб аталмиш улуқ бир оилага мансублигини қис этиш туйқуси саз-сезидан пайдо бселмайди, балки муттасил ва изчил ҳоявий тарбия самараси селароқ, юзага келади. Оиладаги тотувлик, ақиллик, меқр-шафқат хислатлари узлуксиз равишда турли шаклларда олиб бориладиган ахлоқий тарбиянинг мақсули бселгани қасби, жамиятнинг ҳоят хилма-хил йатламларини умумий манфаатлар атрофида жипслаштириш, одамлар сертасида қамжиқатлик, тотувлик, сазаро ёрдам хислатларини шакллантириш қам изчил мафкуравий тарбия воситасида амалга оширилади. Шу маънода айтиш мумкинки, миллий истиқлол ҳояси кишилар онгига теран сингиши билан улар умумий мақсад сари интилувчи маслакдошларга айланадилар.

3. Ҳояни амалга ошириш учун сафарбар этиш. Мафкуранинг бунёдкорлик функцияларидан бири илҳор ҳояни амалга ошириш учун кишиларни сафарбар этишдир.

Мафкурада ифода этилган ҳоя ва мақсад жамиятдаги ксеплаб партиялар, ижтимоий қаракат ва ташкилотларнинг фаолият дастурига асос бселади, ижтимоий ривожланишга кучли туртки беради.

У жамиятда роей берадиган туб сзгаришларга замин яратади, унга кенг халс оммасини маънавий-рукий жикатдан тайёрлайди, ссенгра бунёдкорлик ишларига сафарбар этади.

Жакон тарихида бунга мисоллар жуда ксеп. Бунёдкор мафкуранинг сафарбар этувчи роли туб ижтимоий-истиодий юксалишларда, жамият каётидаги маънавий сзгаришларда яссол ксзга ташланади. Буни халсларнинг чет эл боссинчиларига шарши курашида, турли бунёдкорлик ишларида, чунончи кашар йсели билан сув иншоотлари, ксеприклар, йселлар, шакар ва шишлолар шуришдаги умумий сафарбарлик ишларида ксериш мумкин.

Мафкура ижтимоий онгнинг таркибий шисми сифатида ижтимоий сзгаришларга фаол муносабатда бселади, уларни ё маъсуллаб шселлаб-шувватлайди, ёки инкор этади. Бинобарин, мафкура сзз мокиятига ксера ижтимоий сзгаришларга бефарс бсела олмайди.

Жамиятдаги турли социал гуруклар, синфлар, шатламлар мафкура асосида сиёсий-ижтимоий жараёнларга сзз муносабатларини белгилайдилар. Бирош, мафкуранинг сафарбар этувчилик хусусияти социал сзгаришлар жараёнида доим кам ксзга аниш ташланавермайди, балки, туб ижтимоий сзгаришлар даврида яссолрош намоён бселади. Масалан, мамлакат мусташиллиги ва яхлитлигига такид соладиган мафкуравий хавф-хатарлар кучайган пайтларда кишиларни Ватан истишлоли, равнаши йселида жипслаштириш ва сафарбар этишда миллий мафкура муким рол сейнайди.

Сиёсий курашлар даврида аколининг жуда оз шисмини ва тор доирадаги манфаатларни ксзловчи, бузшунчиликни маъсад шилиб олган мафкуралар кам дунёга келиши мумкин. Бундай мафкурага эга бселган гуруклар билан аколининг асосий шисмини ташкил этувчи гурук ва синфлар сертасида мафкуравий масалаларда турли ихтилофлар келиб чишади. Зеро, Президентимиз такидлагани каби: «Халс - сззининг минг йиллик анъана ва тажрибалари, ссенмас хотираси ва буюк туйшулари билан яшаб келаётган шудратли куч. Ёлшонга, алдовга дуч келган пайтда унинг асрий шадриятлари, доимо уйшош виждони тилга киради, нокашликка, шабикликка шарши курашга даъват этади»⁸.

Мафкуранинг сафарбар этувчилик функцияси, аинишса, мафкуравий курашлар жараёнида тселарош намоён бселади. Зеро, мафкуравий зиддиятлар кескинлашган даврда маъсадга эришишнинг шсепол воситалари, хусусан боссинчилик, террор, шсепорувчилик, иншилбий усуллар ишга солиниши мумкин. Бу - мафкуравий курашнинг сета шсепол ва шайриинсоний усуллари бселиб, уларга шарши туришда собитшадамлик, бардош, сабот ва фаоллик талаб шилинади.

Бу жараёнда бунёдкорлик шоялари билан шуролланган кенг халс оммасининг идеаллари, манфаатларини сззида мужассамлаштирувчи мафкурагина инсонпарварлик, тарашшипарварлик тамойиллари асосида мамлакат, халс таширида ижобий акамиятга эга бселади, кишиларни эзгу ишларга даъват этади.

4. Кишиларни маънавий-рукий жикатдан шселлаб-шувватлаш. Мафкура миллий тарашшиётнинг энг ошир, мураккаб даврида, аинишса, бир ижтимоий-сиёсий тузумдан янгисига сетиш жараёнида кенг халс оммасини маънавий-рукий жикатдан шселлаб-шувватлайди, уларда келажакка ишонч туйшуларини уйшотишга хизмат шилади. Ана шу сабабдан кам чинакам миллий мафкура бселган истишлол шояси сззининг жозибаси билан кишиларни сзз кучига ишонишга, истишболга умид билан шарашга даъват этади. Унда халс фантазияси, орзу-умидларининг шай даражада акс этиши кам муким акамиятга эга. Чунки, тсеш, фаровон ва бахтли каёт шуриш, ижтимоий адолатни шарор топтириш, миллатлараро тотувлик, тинчилик, дсестлик ер юзидаги барча халсларнинг азалий орзусидир. Демак, миллий истишлол мафкурасининг каётийлиги, таширчанлиги халс

орзу-умидларини нечоҳли тасла ва ёршин акс эттириши, уларни рёбга чиғаришнинг йселлари ва воситаларини ҳай даражада тасҳри белгилашига боғлиқдир.

Зеро, жамият аъзолари миллий истишлол мафқурасида сиз қаётий манфаатлари, орзу-умидлари ифодасини ксерсагина одамларни руқан бардам, уйғош ва фаол ҳила оладиган кучга айланади.

5. Ҳоявий тарбиялаш. Жамиятдаги мавжуд ҳояларга фаол муносабат, фаол қаётий позицияни тарбиялаш мафқуранинг яна бир муқим маъсадиридир. Ҳоявий тарбия ахлошй, сиёсий, кўшушй тарбиянинг асосини ташкил этади. Кар ҳандай ахлошй, сиёсий, кўшушй тарбия муайян ҳояни кимоя ҳилиш, тарҳиб этиш ва ривожлантиришга ҳаратилган бселади. Хусусан, ёвузлик, бекаёлик, шафҳатсизликни тарҳиб этиш оршали ёшларни ахлошй жикатдан бузишга ҳаратилган бадий фильмларда жамият барҳарорлигига рахна солишдан иборат мафқуравий маъсад яширингандир. «Онги шаклланиб улгурмаган аксарият ёш томошабинлар бундай фильмлардан ксепинча турли ёвузлик, йиртҳичлик, шафҳатсизликларни серганади, холос. Натижада уларнинг дийдаси ҳотади, ҳалбидан тошбаҳирлик, зсеравонлик, ахлошсизлик каби иллатлар жой олганини сези кам сезмай ҳолади. Катто шундай томоша ва фильмларнинг ҳакрамонларига ксер-ксерона тақлид ҳилишни истайдиган йигит-ҳизлар кам топилади. Чунки улар бундай уйдирма талҳинлар таъсирида ҳсел ураётган иши ҳандай аянчли оҳибатларга олиб келишини тушуниб етмайди»⁹.

Бинобарин, ҳоялар ошкора ёки яширин, бевосита ёки билвосита, тасҳридан-тасҳри ёки рамзий шаклларда тарҳиб этилиши муқим. Инсон фаолияти аниҳ бир ҳоявий маъсадга йсеналтирилган бселиб, бу ният ксепинча ксезга ташланмайди. Ҳоявий тарбиянинг асосий маъсади кишиларда кўшёрлик, сезгирлик кссини шакллантириш, ёт ва зарарли ҳояларга ҳаршилиқ ксерсатиш ҳобилиятини шакллантиришдан иборатдир.

6. Ҳоявий иммунитетни шакллантириш. Ҳоявий тарбия жараёнида кишиларда ёт ва зарарли ҳояларга ҳарши курашиш учун мафқуравий иммунитетни шакллантиришга алоқида эътибор берилади. Бу узоҳ давом этадиган жараёндир.

Мафқуравий иммунитетни шакллантириш кишилар онгига бир хил ҳояни зсер бериб тиҳиштириш эмас, балки одамларда ош-ҳорани ажратиш, зарарли ҳояларга ҳарши кўшёр ва огок бселиш хусусиятларини тарбиялаш демақдир.

Манфаатлар бор ерда муҳаррар равишда ҳаразли, нопок ҳоявий ниятларни амалга ошириш учун интилишлар кам бселади. Ёшларда мафқуравий иммунитетни тарбиялашда ижтимоий фанлар муқим роль сёйнайди. Ҳоявий иммунитетни шакллантириш - ҳоявий-тарбиявий иш самарадорлигининг муқим мезони кисобланади.

7. Каракат дастури эканлиги. Мафқура жамиятда ижтимоий-сиёсий каракатнинг сезига хос дастуриламали бселиб хизмат ҳилади. Чунки у бугунги кун муаммоларини кал этиш учун одамларни жипслаштириш ва сафарбар этиш заруриятдан вужудга келса-да, айна ваҳтда узоҳ истиҳболни ксезлайди. Тарихий давр сезгариши билан миллий мафқурани янада такомиллаштириш, янги мазмун билан бойитиш зарурияти вужудга келади.

2. Миллий мафқура жамиятдаги барча социал ҳатламлар ва гурукларнинг умумий каракат дастури, уларни фаолликка даъват этувчи восита кисобланади. Мафқуравий маъсад - ҳоявий фаолиятни амалга оширишдан кутиладиган идеал натижадир. Маъсадни аниҳ-равшан идрок этиш инсон ва жамият фаолиятига изчиллик, собитҳадамлик ва

9 Каримов И. А. Донишманд халқимизнинг мустаҳкам иродасига ишонаман. «Фидокор», 2000 йил, 8 июнь.

фаоллик баҳишлайди. Миллий истишлол мафкурасининг олий маъсади - Ватанимиз равнаши, юртимиз тинчлиги ва халф фаровонлиги ҳояларига таянган қолда халфимизни мусташилликни мустақкамлаш, Ёзбекистоннинг буюк келажагини яратишга сафарбар этишдир.

Миллий мафкура Ёзбекистон заминида истишомат йилаётган барча кишиларни миллати, дини, тили, касб-кори, ижтимоий мавъедан йатъи назар ягона маъсад йаелида бирлаштиришни, бутун халф иродасини мураккаб ижтимоий муаммоларни ошилона қал этиши учун йаеналтиришни, кишиларда ёрфин ва бахтли келажакка ишонч руқини тарбиялашни кезда тутуди.

Ёзбекистон миллий мафкурасининг истишлол мафкураси деб аталиши бежиз эмас. Чунки, жамиятимизда рсей бераётган оламшумул-тарихий сезгаришлар миллий истишлол шарофатидандир. Ёзбекистон тарихан йисса муддат ичида жақон қамжамиятида сез сарни, мавъеини эгаллай бошлади, илҳор мамлакатлар тажрибасини йунт билан сарганиш имкони туҳилди. Сиёсий, иштисодий қамкорлик алошлари йселга йсейилди. Мусташиллик йилларида йселга киритилган улкан ютушлар, шақар ва йишлошларимизнинг янгича чирой касб этгани халфимизнинг Ёзбекистон заминида келажаги буюк давлат барпо этиш йаелида фидокорона меқнат йилаётганидан далолатдир.

Ёзбекистон сезининг интеллектуал салоқияти, йадимий маданияти билан дунёвий тарайшиёт йаелига кирди. Бундай йселдан бораётган илҳор мамлакатлар босшинчилик урушлари, мустамлакачилик, иршчилик, терроризм ва зсаравонликнинг қар йандай ксаринишини кескин йоралайди. Зеро, жамиятни йурол кучи билан, зсаравонлик билан эмас, балки, мафкуравий куч билан бошйариш самарали экани тарихан исботланган қаййатдир.

Истишлол ҳоясининг халфимиз йалбига йсел топиши, мамлакатдаги мавжуд буюк интеллектуал салоқиятни Ватан равнаши, юрт тинчлиги ва халф фаровонлигига эришиш учун сафарбар этиш миллий мафкура олдига йсейиладиган асосий маъсаддир. Шуни қам инобатга олиш зарурки, халфни фашат олижаноб ва илҳор ҳояларгина эмас, балки Ватан мусташиллиги ва қудудий яхлитлигини хавф остида йолдирадиган турли ксаринишлардаги мафкуравий тазийшларга йаршилиш ксарсатиш зарурияти қам жипслаштиради. Миллий истишлол мафкураси, бир томондан, Ёзбекистон заминида келажаги буюк, фаровон жамият барпо этиш учун халфимиз куч-йувватини жипслаштиришни, халф иродасини бунёдкорлик ишларига сафарбар этишни, иккинчи томондан эса, миллий мусташиллимизга жиддий хавф солаётган мафкуравий тақдидларга зарба бера оладиган мард, жасур, ватанпарвар авлодни тарбиялашни кезда тутуди.

Гап шундаки, мамлакатимизнинг бундан кейинги ривожланиш истишболлари ксеп жикатдан халфимиз иродасини миллий мафкура атрофида нечоҳли жипслаштиришга, халфимизнинг ватанпарварлик, инсонпарварлик, тарайшипарварлик фазилатларини янада ривожлантиришга боҳлиш. Президент Ислом Қаримов таъкидлаганидек, «эндиликда ядро майдонларида эмас, мафкура майдонларида бселаётган курашлар ксеп нарсани қал йилади». Жақонни мафкуравий жикатдан бселиб олиш учун тинимсиз қаракат йилинаётган қозирги шароитда фашат кучли миллий мафкурагина жамиятни ана шундай тазийшлардан муқофаза йила олади.

Қозирги пайтда кимнинг ҳояси кучли, фикри тиниш, мафкураси қаетий бселса -аеиша йалаба йозонади. Бу - инсониятнинг ХХ аср тарихидан келиб чишадиган муқим хулосалардан биридир. Миллий истишлол мафкураси халфнинг туб манфаатлари ва маъсадларини сезида ифода этади, жамият аёзоларини шу маъсад атрофида жипслаштиради.

Ўзбекистон халқининг туб манфаатлари: мамлакат мустақиллиги, юрт тинчлиги, миллатлараро тотувлик, фуқаролар сўрасида сўзaro қамкорлик, мамлакат ақолиси ва қар бир оила, мақалла-қейнинг фаровонлигини таъминлашдан иборатдир.

Миллий мафкурада халқимизнинг умумий манфаатлари, орзу-умидлари мақсад ва интилишлари сўз аксини топади. Президент Ислом Каримов миллий истиқлол мафкурасининг бош мақсадини шундай белгилайди: «Халқни буюк келажак ва улуғвор мақсадлар сари бирлаштириш, мамлакатимизда яшайдиган, миллати, тили ва динидан фарғий назар, қар бир фуқаронинг ягона Ватан бахт-саодати учун доимо масъулият сезиб яшашга чорлаш, аждодларимизнинг бебақо мероси, миллий фарғият ва анъаналаримизга муносиб белишига эришиш, юксак фарғият ва қомил инсонларни тарбиялаш, уларни яратувчилик ишларига даъват қилиш, шу муқаддас замин учун фидойиликни қайт мезонига айлантириш - миллий истиқлол мафкурасининг бош мақсади. Шу билан бирга мен миллий истиқлол ҳояси бугунги тез суръатлар билан сўзгараётган тақликали дунёда сўзлимизни англаш, бизнинг қимлимизни, фарғият буюк аждодларнинг меросига, неча минг йиллик тарих, бетакрор маданият ва фарғиятларга эга эканлимизни қис этиб яшашга, бу бойликни асраб-авайлаб, демократик фарғиятлар, бутун жақон тараққийоти ютуқлари билан озиқлантириб, янги белиб келаятган авлодга етказишга хизмат белимоқ зарур, деб биламан»¹⁰.

5-мавзу. Миллий ҳоя – халқнинг ишончи ва этиқоди

Режа:

1. Миллий ҳоянинг асосий вазифалари.
2. Миллий истиқлол мафкураси муқим хусусиятлари.

Таянч тушунчалар:

Жамият мафкураси, миллий ҳоя, миллат, халқ, ишонч, этиқод, жамоатчилик, таълим-тарбия, илм-фан, маданият, санъат, дин, маънавий-маърифий соҳа, спорт соҳаси, давлат рамзлари, инсон манфаатлари, фаровон турмуш.

1. Одамларимизда мустақил дунёфараш ва эркин тафаккурни шакллантириш - миллий истиқлол мафкурасининг асосий вазифаларидан биридир. Миллий мустақиллик - буюк неъмат яъни сўз тақдирингни сўзинг белгилаш, сўз юртинга сўзинг эғалик қилиш, аждодлар анъанасини давом эттириш, жақон қамжамиятида сўзинга муносиб белин эғаллаш учун ноёб имқониятдир. Мустабид тузум халқларнинг миллий мустақилликка, эркин фикрлашга белиган интилишини буқар эди, уни мутелик, итоаткорликда ушлаб туришга зор берар эди. У моқиятан ҳайриинсоний ва инсон табиатида зид эди. Шу боисдан қам унинг мафкураси муқаррар равишда инқирозга юз тутди. Миллий мустақиллик йилларида Президент Ислом Каримов ташаббуси билан миллий фарғиятларимизни тиклаш, тарихимизни чуқурроқ белиниш, ундан сабоқ олишга алоқиди этибор белилиши бежиз эмас эди. Чунки мустақилликнинг фарғият-қимматини теран қис этиш учун, аввало, тарихни билмоқ, халқимиз бошига тушган синовларни, мустамлақалик асоратларини, хорликларини юракдан қис этмоқ, озодлик учун кураш

¹⁰ Қириш. Миллий истиқлол ҳояси: асосий тушунча ва тамойиллар. - Т: «Ўзбекистон», 2000. 4-бет.

йселидаги улуҳ аждодларимиз жасоратидан воџиф бселмоџ зарур. Зеро, «Тарихни билмай туриб, мафкуранинг фалсафий негизларини англаб бселмайди. Чунки мафкуранинг фалсафий асослари сз даврида тарихий каџиџат туфайли туҳилган»¹¹.

Миллий истиџлол мафкураси сзининг туб мокиятига ксера Ватанимиз озодлиги ва мустаџиллигини мустақкамлашни, Ватан равнаџи, эл-юрт тинчлиги, халџфаровонлигини таъминлашни ксезда тутуди. Бундай улуҳвор вазифани бажариш кар бир фуџародан эркин фикрлаш, Ватан таџдири, истиџболи учун масъуликни кис џилишни талаб этади. Эркинлик бселмаган жойда масъулиятсизлик, лоџайдлик вужудга келади. Миллий мустаџиллик халџимизга ана шундай эркин фикрлаш имконини берди. Эркин тафаккурсиз миллий истиџлол мафкурасининг шаклланишини катто тасаввур кам этиб бселмайди. Истиџлол мафкураси эркин тафаккурга таянади, у демократик жамият каётининг муқим џонунияти, миллий мафкурани яратиш, кимоя џилиш ва такомиллаштиришининг зарур шартидир. Эркин тафаккур шахс фаоллигини оширади, уни бунедкорлик ишларига илқомлантиради.

Истиџлол мафкураси кишилар онгига сингдирилиши билан уларда Ватан таџдири учун масъулик, ягона Ватан туйҳуси шаклланади. Чунки шахсий ҳоя ва манфаатлар шахс фаоллигини кучайтирувчи омил бселса, истиџлол мафкураси сзида бутун бир халџнинг каётий манфаат ва интилишларини акс эттиради. «Ватанга мукаббат кисси одамнинг џалбида табиий равишда туҳилади. Яъни инсон сзлигини англагани, насл-насабини билгани сари юрагида Ватанга мукаббат туйҳуси илдиз отиб, юксала боради. Бу илдиз џанча чуџур бселса, туҳилиб ссган юртга мукаббат кам шу џадар чексиз бселади»¹².

Истиџлол мафкураси жамиятимизда илҳор ҳоялар устуворлик џиладиган соҳлом ижтимоий муқитни яратишга ёрдам беради. Демократик џадриятларнинг кенг ривожланиши џарашлар хилма-хиллиги ва фикрлар ранг-баранглиги (плюрализм) нинг џарор топишига олиб келади. Кишилар руқан юксакликка, яна кам бахтли ва фаровонроџ каёт кечиришга интиладилар. Бундай каётга эришишининг турли восита ва йселлари мавжуд бселиб, у турли ҳояларда сз ифодасини топади. Ҳоялар илмий-назарий ёки диний асосга эга бселади. Демократик жамият аџл ва тафаккур пойдевори устида џад ксетаради, дунёвий илм-фан ва техника жамият тараџџиётининг асоси кисобланади. Ижтимоий каёт тобора интеллектуаллашиб бораётган, илмий тафаккур инсоният маънавиятининг устувор йсеналишига айланаётган козирги шароитда ксепроџ илмий-назарий асосга эга бселган илҳор ҳоялар устунлик џилади.

Соҳлом ижтимоий муқитни яратмай туриб, илҳор ҳояларнинг устуворлигини таъминлаб бселмайди. Демократик жамиятда соҳлом ижтимоий муқит - демократик принципларни кўрмат џилиш, конституция талабларига бсейсуниш, ижтимоий тартибларга онгли равишда итоат џилиш, ижтимоий адолатни џарор топтириш демакдир. Миллий истиџлол мафкураси жамиятдаги турли ижтимоий гуруқлар, синфлар, табаџалар манфаатларини акс эттирар экан, жамият каётига тақдид соладиган гиёқвандлик, коррупция, сёҳрилиқ, порахсёрлик сингари ижтимоий иллатларга џарши курашишни таџозо этади.

Янгича фикрлайдиган, мутелик туйҳусидан холи бселган маънавий баркамол авлодни тарбиялаш истиџлол мафкурасининг муқим вазифасидир. Ижтимоий каёт сертага џсеяётган муаммолар ижодий фикрлайдиган, ташаббускор ва юксак маънавиятли инсон шахсини шакллантиришни талаб этипти. Миллий мафкура давр талаблари ва

11 Қаримов И. А. Донишманд халқимизнинг мустақкам иродасига ишонаман. «Фидокор», 2000 йил, 8 июнь.

12 Қаримов И. А. Донишманд халқимизнинг мустақкам иродасига ишонаман. «Фидокор», 2000 йил, 8 июнь.

хусусиятларини яшшол ифода этгани учун кам кишилар жалбига тез етиб боради ва каёт дастури белиб хизмат йилади.

Миллий мустаиллик туфайли янги тарихий даврга жадам жейдик: бир томондан, мустабил тузумнинг инсон табиатига зид мафкураси ва сийсатидан, жарамлик, итоаткорлик туйжусидан халос белдик, иккинчидан, кеп асрлик тарихга эга белган миллий давлатчилигимиз пойдеворини жайтадан тиклаш, сез ватанимизда эркин ва озод яшаш, табиий ва маданий бойликларимиз, маънавий меросимиздан бакраманд белиш имконини желга киритдик. Янги каёт, янгича турмуш, янгича фикрлашни, ташаббускор ва шижоаткор белишни талаб этипти. Эркин ва мустаил тафаккурсиз бозор муносабатларига сетишни тасаввур этиб белмайди. Ижтимоий каётнинг истисносиз барча сокаларида раобат мукити амал йилар экан, бу курашда фашат билимдон, тадбиркор ва уддабурон кишиларгина енгиб чийадилар. Демократик жамият каётнда юксак маънавий шунчаки фазилат, сифатгина эмас, балки ижтимоий сезгаришларнинг зарур шрти камдир.

Миллий истишлол мафкураси сезида халсимизнинг эзгу орзу-умидлари ва каётий манфаатларини ифода этар экан, бу масадларга эришининг зарур шрти сифатида баркамол инсон шахсини шакллантиришга алокида этибор беради. Чунки маънавий баркамол кишиларгина шахсий ва умуммиллий манфаатлар уйжунлигини теран англайди, Ватан озод белмаса, шахс озод бела олмаслигини тушунади.

Мамлакатимизда таълим-тарбия сокасида амалга оширилаётган туб ишлотлар баркамол инсон шахсини шакллантиришга жаратилган белиб, халсимизнинг миллий манфаатларига, эзгу масадларига тела мос келади.

Миллий истишлол мафкураси биринчи навбатда каётга эндигина жадам жейётган еш авлоднинг каётига янгича маъно ва мазмун бахш этишга, унда фаол каётий позицияни шакллантиришга жаратилгандир. Чунки ешлар фашат миллий жоя тимсолидагина мамлакат тарашийети, юрт тинчлиги ва халш фаровонлигини таъминлашнинг муким воситасини керадилар. Ешлар табиатан турли жояларга жизийувчан ва уларга тез берилувчан беладилар. Миллий истишлол мафкураси кали турмушнинг аччий-чучугини татиб кермаган, каётий тажрибага эга белмаган ана шу авлодни миллий манфаат ва тарашийетимизга ет белган сохта ва бузжунчи жоялар тажовузидан кимоя йилади, фушароларда мафкуравий иммунитетни шакллантиради. «Иммунитет» асида тиббийетга оид тушунча белиб, инсон организмнинг турли ташши таъсирлар ва касалликларга жаршилик керсатиш жобилиятини англатади. Жамият ва шахс кам худди жонли организм сингари мутасил равишда мафкуравий босим ва тазийшлар таъсирини сезиб яшайди. Миллий истишлол мафкураси эса жамият аъзоларида миллий манфаат ва масадлар учун бутунлай ет белган жоя ва макурага жаршилик керсатиш, уларга жарши курашиш жобилиятини шакллантиради.

Инсоният тарашийетга интилар экан, унда бунедкорлик киси мавжуд экан, илжор жоялар дунёга келаверади. Босжинчилик, талончилик интилишлари бузжунчилик жоялари таъсирида юзага чийади. Шу боисдан кам бундай зарарли жояларга жарши курашга доимо тайёр туриш, ет жоя ва макуралардан огок белиш каётий зарурат белиб шолможда.

Мамлакатимизнинг кепмиллатли халши онгида «Езбекистон - ягона Ватан» деган тушунчани жарор топтириш - истишлол мафкурасининг муким вазифаларидан биридир. Бунда «Ягона Ватан» жояси сезининг туб мокияти билан миллий мустаиллигимизга путур етказадиган макаллийчилик, ошна-ожайнигарчилик иллатларини таг-томири билан йсежотишда, юртимизда истишомат йилаётган турли халш ва миллат вакилларида ягона ватан фарзанди эканлиги билан фахрланиш туйжусини тарбиялашда муким акамият касб этади.

Миллий истишлол мафкураси донишманд халшмизнинг «куч - бирликда», «бирлашган сазар, бирлашмаган тазар» сингари машол ва кикматли сазларининг мокият ва мазмунини теранрош англаш, кишиларда ватанпарварлик, инсонпарварлик, шонунни курмат шилиш, эл-юрт хизмати учун доимо шай туриш, иймон-эйтишодли, инсоф-дианатли, сахий ва калол белиш каби олижаноб фазилатларни тарбиялайди. Ватаннинг саждагок сингари мушаддаслигини теран англаш, фидокорона мекинати билан ризш-роз бунёдкори белган закматкаш халшша, она-заминга, тарих ва маданий меросга, аждодларимиз меросига курмат киссини тарбиялайди.

Ватан равнаши, эл-юрт тинчлиги ва халш фаровонлиги учун фидойилик иймон-эйтишодли аждодларимиздан бизгача етиб келган буюк меросдир. Чет эл босшинчиларига шарши сабот-матонат билан курашган Широш Тазмарис, Жалолиддин Мангуберди, Темур Малик сингари улуш саркарда ва халш шахрамонларининг жасорати бугунги кунда кам ватандошларимизда фахр ва шурурланиш туйшусини кучайтиради. Мустабид тузум шаташонларининг шурубони белган Фитрат, Челпон, Абдулла Шодирий, Усмон Носир ва бошшаларнинг жасорати эл-юртимиз муштайиллиги, озодлиги йселидаги фидойиликнинг ершин намунасидир. Халшмиз онгига иймон-эйтишод, калоллик, инсоф-дианат, мекинатсеварлик, сахийлик фазилатларини сингдириш миллий истишлол мафкурасининг муким вазифасидир.

2. Миллий истишлол мафкураси асосида амалга ошириладиган барча вазибалар охир-ошибатда ягона машсадга - Ватанимиз муштайиллигини муштаккамлаш, юртимизни озод ва обод этиш, фаровон жамият шуриш учун хизмат шилади. Бу мафкуранинг шуидаги муким хусусиятларини ажратиб керсатиш мумкин:

1 *Ўзбекистон халшининг туб манфаатларини ифода этиши*. Президент Ислом Каримов бу муким хусусият ташрисида: «Кар шандай инсон, табиийки, мурод-машсадсиз яшамайди. Бинобарин, токи каёт мавжуд экан, мамлакатлар, давлатлар ва уларнинг манфаатлари бор экан, улар саз тарашиёт йселини, эртанги кун уфшларини сезининг миллий шояси, миллий мафкураси оршали белгилаб олишга интилади... Мафкуранинг каетийлиги унинг халш табиатига, турмуш ва тафаккур тарзига нечошли мос белиши, энг мукими, жамиятнинг миллий манфаатларини, орзу-интилишларини шай даражада акс эттириши билан белгиланади», - деб ёзади.¹³

Миллий мафкура халшнинг машсад ва интилишларини ифода этади, халш рукини керсатради, уни эзгулик ва бунёдкорлик ишларига дават этади, жамият дуч келган муаммолар ечимини топишга ердам беради. Масалан, XX асрда дунё камжамияти эйтироф этган ижтимоий тарашиётнинг япон моделини олайлик. Япон миллий мафкураси «миллат - давлатчилик тизими», «фушаролик бурчи», «Япон руки», «тадбиркорлик», «умуммиллийлик», «фидойилик», «жамоага садошат», «модернизация» каби шоя ва тушунчаларга асосланиб, мамлакатнинг тез тараший этиши учун пойдевор белди.

2) *Етмишини келажак билан бошловчи маънавий керприк эканлиги*. Миллий мафкура бир неча авлодларнинг ашл-заковати билан яратилади, у кейинги авлодлар томонидан янги мазмун билан бойитилиб борилади. Аждодлар билан авлодлар сертасидаги ворислик миллий мафкурада саз аксини топади. Чунки унда аждодларнинг асрий орзу-умидлари мужассам беллади. Миллий мафкура сезига хос эстафета сифатида бугунги авлодни аждодлар билан бошлиди, миллий шаррият сифатида эзозланади. Миллий мафкуранинг

13 Каримов И.А. Донишманд халкимизнинг муштаккам иродасига ишонаман. «Фидокор», 2000 йил, 8 июнь

каётгийлиги миллатнинг фаоллигидан далолат беради. Президентимиз сөзлари билан айтганда, миллий мафкура халънинг халъ, миллатнинг миллат бөелишида муқим восита бөелиб хизмат ўилади. Шу маънода «Жақон тажрибасига назар ташласак, миллатнинг мафкураси бир эмас, балки бир неча авлоднинг умри давомида ишлаб чишилиши ва такомилга эришувига гувоқ бөелишимиз мумкин. Бутун халъни бирлаштирадиган байроў бөелмиш мафкурани шакллантириш учун инсоният тарихининг турли даврларида Худонинг сөзи аъл-заковат, истеъдод, куч-ўувват ато этган, ёршин тафаккурга эга бөелган буюк шахслар зақмат чекканини көерамиз»¹⁴.

3) Миллий мафкуранинг яна бир муқим хусусияти кишиларни буюк маъсадлар сари бирлаштирувчи ва сафарбар этувчи куч эканлигидадир. Тарихнинг муайян бөсўичларида чет эл бөсўинчиларига ўарши кураш, ватан мустаўиллиги учун кураш, эл-юртни ободонлаштириш ўояси аждодларимизни эзгу маъсадлар атрофида бир тан-бир жон бөелиб бирлашишга даъват этган. Бунга, 20-ўилларида селкамизда кенг ўулоч ёйган миллий озодлик каракати мисол бөелиши мумкин.

4) Миллий истиўлол мафкураси жамият аъзолари бунёдкорлик фаолиятининг сөзига хос мезонидир. Халънинг интеллектуал - маънавий салоқияти миллий истиўлол ўояларини ўай даражада каётга татбиў эта олишида, аждодлар орзу-умидини ўай даражада рсөөбга чиъара билишида яўўол намоён бөелади.

5) Миллий истиўлол мафкурасининг яна бир муқим хусусияти кишиларни яратувчан фаолиятга сафарбар этиши, ўоявий кимоя воситаси эканлиги билан белгиланади.

6) Миллий истиўлол мафкураси ёш авлодни тарбиялашнинг бөеийс омилидир. Чунки, у «халънинг, миллатнинг сөтда ёнмайдиган, сувда чсөкмайдиган селмас эътиўодидир». (И. Каримов.)

Миллий истиўлол ўояси ёшлар каётининг маъноси ва мазмунини белгилайди, миллат, Ватан равнаўи, буюк келажакни барпо этиш учун яшаш ва курашиш чинакам инсоний саодат эканлигини яўўол көрсатади. Мустаўил фикрга эга бөелган, сөз кучига, сөзи танлаган йселнинг тсөўрилигига ишонган инсон порлоў келажакка дадил интилиш билан яшайди. У жамиятдаги фикрлар хилма-хиллигидан чсөчимайди, балки замонавий билим ва каёт каўиўатига суянган колда кар ўандай ўаразли ният, тақдид ва интилишларни фш ўилишга ўодир бөелади.

Хуллас, миллий истиўлол ўояси сөзининг энг олий маъсади, вазифалари ва хусусиятларига эга. Унинг олий маъсади юртимизда озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон каёт, куўуўий демократик давлат ва фуўаролик жамиятини барпо этиш йселида халъимизни жипслаштириш, кишилар онгида мустаўил дунёъараш ва огоқлик кссини камол топтириш, комил инсонни вояга етказиш, фуўароларимизда мафкуравий иммунитетни тарбиялаш билан узвий боўлий бөелиб ўолаверади.

6-мавзу. Миллий ўоя – ўзликни англаш ва тараққийет омили.

Режа:

2. Миллий ўоя – ўзликни англатувчи куч.
3. Миллий мафкурага ўуйилган талабларга

Таянч тушунчалар:

Миллий ғоя, миллат, халқ, ишонч, эътиқод, жамоатчилик, таълим-тарбия, илм-фан, маданият, санъат, дин, маънавий-маърифий соҳа, спорт соҳаси, давлат рамзлари, инсон манфаатлари, фаровон турмуш, жамият мафкураси, миллий маданият.

1. Миллий истифолол мафкурасининг асосий таянч нуқтаси ижтимоий даражадаги миллий сезликни англата олишидир. Яъни, миллат сезини халқ сифатида, эл сифатида англамагунча у сезининг обреси, ўадр-ўиммати, ор-номуси қашида ўайўура олмайди, миллий ўурур ва ифтихор туйўусини қис эта олмайди. Сезликни англаш - халқни уйўотувчи, фаол қаракатга келтирувчи, ижтимоий уюштирувчи куч бселиб, унинг негизида «бу — бизники» деган эгалик қиссиети етади. Албатта, бу қиссиет муайян меъерда бселганда ижобий хусусият касб этади. Меъеридан ошганда эса у халқни манманликка, тажовузкорликка ундайди, меъерига етмаганда эса, миллий нигилизмга, тушкунликка, хор-зорликка олиб келади. Шарўва сарбда, Осиё ва Европа халўлари қаётида кам сезликни англаш туйўусининг уйўониши, пировард натижада, уларнинг юксалишига, бирлашишига, бошўа халўлар билан ижобий мусобаўага киришувига туртки бселган.

Шу маънода, бизда кам «Ўзбекистон - ягона Ватан» деган туйўу юксак ижтимоий даражада шаклланмоўда. Ўзбекистон диёрида ўадимдан турли цивилизация вакиллари, маданий ўатламлар, хилма-хил эътиўод ва дунёўарашлар ёнма-ён яшаб келган. Бу ерда яшовчи қалў, юртбошимиз Ислом Каримов таўкидлаганидек, бошўа жойдан ксечиб келиб, сернашиб ўолган эмас. Бу замин ота-боболаримиз яшаб сётган азалий ва муўаддас макондир. Бу замин Шарў ва ўарбнинг, Шимол ва Жанубнинг, ўадим сетмиш ва Буюк келажакнинг туташган жойи, Марказий Осиёнинг юраги, инсоният тафаккури, фан ва маданиятининг энг ксёкна сечоўларидан биридир. Бу тупроўда жақонни қайратга солган цивилизациянинг илдизлари вужудга келган, инсоният тарихининг энг ўадимги даврларига мансуб диний ва фалсафий анўаналар шаклланган. ўадимги Юнон файласуфи Гераклит бу юртни «фалсафий тафаккурнинг бешигидир», деб бекорга таўрифламаган.

Шуни таўкидлаш жоизки, бизнинг цивилизация сезига хос тафаккур услубига таянади. Бундай тафаккур услуби ксеп селчовли (яъни бир ваўтнинг сезида бир масаланинг ксеп жиқатларини ўамрай олиш), толерант (яъни турлича нуўтаи назарлар ва мафкураларнинг бир-бирига дахл этмасдан яшай олиши, сезгача ўарашларга нисбатан тоўатлилик ва баўрикенглик) ва очий тизимга эга бселгани (яъни турлича фикрларга, нуўтаи назарларга чегара ўсеймаслик, сезгача ўарашларнинг кириб келишига тсесийлик ўилмаслик, янгича ўарашларга нисбатан тоўатлилик) сабабли юртимизда турлича ўарашлар ва турлича диний эътиўодлар ёнма-ён яшай олган. Бунга бизнинг заминимизда узоў ваўт кам оташпарастлик, кам буддавийлик, кам яқудийлик, кам христианлик, кам ислом динлари бселганини мисол келтириш мумкин.

Бу заминда бир ибодатхона ичида туриб турли дин вакиллари сазаро мунозаралар олиб борган, лекин бир-бирининг инсоний шаўнига тил теккизмаган. Бундай мунозараларда турли дин ва мазқаб вакиллари бир-биридан хайрли одатларни сержаниб олишган, камда сез динларига тадбий этишган. Шу тариўа турли динларнинг моқиятидаги энг илўор инсоний анўана ва одатлар халўимиз ўалбидан жой олган. Шу сабабли кам саховатли заминимизда яшаб сётган буюк мутафаккирларнинг фалсафий ўарашларида инсоний ўоялар устуворлик ўилган ва уларнинг таўлимотларида воўелик кенг кселамада, теран ва мукамал ифодаланган. Бу донишмандларнинг фалсафий ўояларида синкретик (яъни турлича ўояларнинг бир бутунликда жамлашуви) ва синергетик (сез-сезини такомиллаштирувчи, кенг, ксеп селчовли ва очий системали) тафаккур услубининг

устуворлиги яшол кезга ташланади. Бунинг замирида халшимизнинг турмуш тарзида бир томондан турҳун (кунармандчилик, боҳдорчилик ва деҳшончилик), иккинчи томондан эса кочманчи (чорвачилик) касбларининг азалдан уйҳунлашиб келганлиги ётади.

Президентимиз Ислом Каримов бу ҳақда фикр юритар экан, ана шу қолат сезимизнинг қудудимиздаги яйловлардан-яйловларга, йишлик ва ёзлик маконларга кочиб ўсиш том маънодаги сакройи халқларга хос кочманчиликдан тубдан фарқ йилишини мантиқий асосда кочсатиб берган. «Алпомиш», «Гочроҳили», «Рустамхон» каби халшимизнинг миллий дostonлари қам бу фикрни яшол тасдиқлайди.

Юшорида айтилганлар тарихий жикатдан сезликни англашга мисол боса, даврлар сезгариши билан бу тушунча янгича маъно-мазмун касб этиб, янгича кочринишларда намоён босади. Масалан, иштисодий, сиёсий, маънавий, маданий, ахлоқий, қушуқий узликни англаш унинг турли шакллариدير. Бундан ташқари, муайян мамлакатнинг муайян ишлаб-чиқариш ёки фан соқасидаги етакчи куч сифатида сезлигини англаш ҳоллари қам учраб туради. Мисол учун Япония ХХ асрнинг иккинчи ярмида жақонда электроника соқасидаги етакчи (лидер) сифатида сезлигини англади ва бу сифатини сақлаб ўлиш учун барча чораларни кочриб келмоқда. Бугунги кунда биз учун Ёзбекистон истиқлолини асраб-авайлаш, уни сақлаб ўлиш, Ватан равнақи, юрт тинчлиги ва халқ фаровонлигига асосланадиган миллий ҳояга асосланган сезликни англаш туйҳуси ниқоятда зарур. «Миллий ҳоя - деб таъкидлайди Президент Ислом Каримов, — биринчи навбатда ёш авлодимизни ватанпарварлик, эл-юртга садоқат руқиди тарбиялаш, уларнинг шалбига инсонпарварлик ва одамийлик фазилатларини пайванд йилишдек олижаноб ишларимизда мадақкор босилиши зарур».15

Сезликни англашнинг муқим жикатлари нимада? Бу шундаки, мазкур ижтимоий туйҳу туфайли миллат сезининг кимлигини, нималарга ўдир ни маларга ўдир эмаслигини, шандай ютуқлари бору шандай камчиликларга эга эканлигини, шайси йулдан, шайшай бориши лозимлигини англайди. Ана шу асосдан келиб чиққан қолда хулоса йилиб айтадиган босақ, миллий истиқлол мафқураси халшимизнинг бунёдкорлик салоқияти ва танланган йселимизнинг тосҳрилигини англаш омилidir. У сетмишни келажак билан боҳлайдиган маънавий кочприк босиб хизмат йилади. Яъни халшимизнинг сетмишда эришган маънавий бойликларига эгалик йилишига, онгимизга, шууримизга сингиб кетган себекон тафаккур тарзи орқали бугунги воёелигимизни акс этиришда, уни бошқаришда ва бой тарихий тажрибаларимизга таянган қолда келажакимизни бунёд этишда ҳоявий таянч босади.

«Миллий истиқлол мафқураси турли сиёсий партия ва ижтимоий гуруқлар мафқурасидан устун турадиган соқал феномен - ижтимоий қодисадир. Бу мафқурада бирон-бир дунёшараш мутлақлаштирилмайди ёки у мавжуд сиёсий қоқимиятни мустақамлаш мақсадида сиёсий шуролга айлантилмайди». Балки, у сез мазмун-моқиятига кочра, Ёзбекистоннинг ижтимоий-сиёсий тарақшиётига хизмат йилади, барча сиёсий партиялар, миллат ва шавмлар, гуруқ ва шатламларнинг юшорида шайд этилган умумий манфаатларини ифодалайди.

2. Мафқурамиз том маънодаги миллий мафқурага айланиши учун шуйидаги талабларга жавоб бериши зарур:

— инсон шалби ва онгига ижобий таъсир этадиган тушунча ва туйҳулар, гозал ва қайтий ҳоялар тизимини сезида мужассам этиш, яъни бу мафқура қар бир фушаронинг эзгу ниятларини рсёбга чиқаришига имкон берадиган энг мақбул йселни кочсата олиши;

— миллат, халф ва жамиятни бирлаштирувчи куч, юксак ишонч-эъти³од манбаи бсеиши, яъни у том маънода ссез билан ишни, назария билан каётни бирлаштира олиши, Ёзбекистонда яшовчи барча халф, миллат, элат, ижтимоий фатлам ва дин вакилларига бирдай таалушли бселиши;

— кар фандай илфюр фояни сезига сингдириши ва кар фандай ёвуз фояга фарши жавоб бера олиши, яъни иккиюзламачиликдан коли ва жамоатчиликнинг объектив фикрига таянувчи мафкура бселиши;

- замон ва давр сезгаришларига фараб, сези ифодаляйдиган манфаат, мафсад-муддаоларни амалга оширишнинг янги-янги воситаларини тавсия эа олиши, яъни янгича вазиятга тез мослаша оладиган козиржавоб ва ижодий бселиши.

Ана шулар унинг кафий маънодаги миллий истифолол мафкураси даражасини ифодаляди. Шундагина миллий мафкурамиз айрим сиёсий кучлар ва партияларнинг бир томонга йсеналтирилган тор манфаатлари чегарасида сералашиб фолмайди, сеткинчи ёки вафтинча компанияга хизмат филайдиган умуммиллий жараённи ифодаляди. Миллий истифолол фояси тарихий хотирани уйфотиш, сетмишдан сабоф чифариш ва сезликни англаш мезони сифатида, халфимизнинг туб мафсадлари ифодаси ва жамият аъзоларини бирлаштирувчи фоявий байроф вазифасини сетайди. Халфнинг ижтимоий даражадаги сезлигини англаши тарихий хотиранинг уйфониши билан узвий бофлифдир. Шу туфайли халф сезининг сетмишидан сабоф чифаради, фай мафсад сари, фандай йселдан бориш лозимлигини анифлайди ва шу асосда сез истифболини белгиляди.

Миллий истифолол мафкураси юфорида файд этилган сифатларга эа бселган тафдирдагина жамият каётида етакчи фуйидаги муким мафкуравий вазифаларни бажара олади. Улар:

— *мустафил дунёфараш ва эркин тафаккурни шакллантириши.*

кар бир инсоннинг оламга, жамиятга нисбатан сез муносабати, фараш, назар ташлаш меъзонлари бселади. Шу маънода, кар бир шахс, жумладан ёшларимизнинг кам сез мустафил дунё-фарашига, сез фикрига, сез нуфтаи назарига эа бселиши никоятда муким. Янги мафкуранинг асл маъноси - деб ёзади Ислом Каримов, — эскича афидалардан холи бселган, мустафил ва янгича фикрловчи кишиларни тарбиялашдан иборатдир»¹⁶. Бусиз жамиятни демократик тараккиёт йселига олиб чифиб бселмайди. Мустафилликка эришганимиздан ссенг бир фоллипга солинган тоталитар тузум дунёфараш тазийфидан футулдик. Аммо «тафаккур инерцияси» деган тушунча кам борки, у туфайли биз серганиб фолган, эскича дунёфарашдан батамом халос бсела олмаяпмиз. Миллий истифолол мафкураси сезининг каётий фоялари билан одамларимиз онгидаги ана шу мафкуравий кишанлардан футилишга ёрдам беради. Президентимиз тафкидлаганидек: *«Мустафилликка эришганимиздан ссенг биз сохта мафкуранинг якка кокимлигидан футулдик. Маънавиятни, мафкурани зуфумлардан озод филиб, эркин фикрга, миллий тафаккурга кенг йсел очдик. Эндиги асосий вазифа кишиларимизнинг мустафил фикрлашга серганиши, сезига ишончи ортиб боришидир. Чунки тафаккур озод бселмаса, онг ва шуур тазийфдан, фулликдан футулмаса, инсон тсела озод бселолмайди»*¹⁷. Бу шунинг учун зарурки, мустафил фикр юритувчи инсонгина ижобий нарсаларни бунёд филишга, зарур моддий ва маънавий бойликлар яратишга, каётни яхши томонга сезгартиришга фодир бселади.

¹⁶ Каримов И.А. Ёзбекистон иктисодий ислохотларни чукурлаштириш йулида. 1995 йил. 3-жилд. 284-б.

¹⁷ Каримов И.А. Ёзбекистоннинг сиёсий-ижтимоий ва иктисодий истикболининг асосий тамойиллари. Ёзбекистон Республикаси Олий Мажлиснинг биринчи сессиясидаги маъруза. 1995 йил, 23 февраль. 3-жилд. 34-35-б.

Дунёшарашнинг мустаиллиги, яъни «мустаил дунёшараш» тушунчасидан ташъари миллий истишлол мафкурасининг мокият-мазмунига кирувчи «мустаиллик дунёшараш» деган тушунчаси кам бор. Унинг мазмуни И. Каримов шуйидагича асослаган: «*Бу тушунча аввало:*

— *Ўзбекистоннинг истишболи ва истишлоли каида шайхуриш;*

— *Ўзининг ва Ёз халшининг, Ватаннинг шадру шиммати, ор-номусини англаб, уни кимоя шилиш;*

— *юксак шоялар, янги фикрий кашфиётлар, ниятлар ошуида меонат шилиб, истеъдоди, бор имкониятини, керак бёлса, жонини юрт истишболи, элига бахшида этишдир»*¹⁸. Бундай дунёшарашга умумий тарзда таъриф берадиган бёлсак, мустаиллик дунёшараш, бу - дунёни миллий мустаиллигимиз манфаатларидан келиб чишсан колда англаш, деган хулосага келамиз. Мустаиллик дунёшарашининг марказида Ёзбекистон диёри ва халшимизнинг барча сокаларга оид манфаатлари ётади. Бундай дунёшарашга эга бёлган одам Ёз нуштаи назари ва Ёз каёттий тамойилларига таянган колда жамият тарашиётига мустаил равишда муносиб киссасини шеша олади.

Бу вазифани амалга ошириш, унинг мантиший давоми бёлган иккинчи мафкуравий вазифа билган чамбарчас бошлиш. Унинг мазмуни шундай: *кур фикрли, мутелик ва жураътсизликдан коли бёлган, Ёз билими ва кучига ишониб яшайдиган инсонни тарбиялаш.*

Фашат кур фикрли инсонгина мутелик ва жураътсизликдан холи бёллади. Мутелик ва жураътсизлик шарам, Ёз эркига эга бёлмаган кишиларга хосдир. Бу иллатдан шутилиш учун инсон, энг аввало, мустаил ва озод, кам маънавий, кам жисмоний жикатдан баркамол, ашлан етук ва билимли бёлиши зарур. «Билаги кучли бирни енгса, билими кучли мингни енгади», дейди доно халшимиз. «Куч - билимдадир» деган шадимий кикматнинг асл маъноси кам шундадир. Бундай инсонларни Ёзи мустаил фикрга, нуштаи назарга эга бёлган мураббийлар тарбиялай олади. Бу борада халшнинг фаровонлигини ошириш муким акамиятга эга. Чунки фаровонлик кишиларни фикр шарамлиги, жураътсизлик ва мутеликнинг асоси бёлган муктожлик ва шашшошликдан шутшаради. Шунинг учун кам аввало тарбияловчиларнинг ташдири, уларнинг моддий таъминланганлиги ва маънавий юксаклиги хусусида шайхуриш жиддий акамиятга эга. «*Агарки, — деб ёзади И. Каримов, — мафкура, маърифат, одамларимизнинг дунёшараш, тафаккури юксалишининг акамиятини жамиятимиз истишболи учун яхиш англаётган эканмиз, авваламбор, мана шу йёлда Ёзини аймаётган, тадбиркор, ижодкор зиёлилар, Ёшитувчилар, шифокорлар, олимларимизга етарли даражада шароит тушдириб, ижтимоий жикатдан таъминлаб бориш бизнинг вазифамиздир»*¹⁹. Бу вазифанинг бажарилиши жамиятда ижобий тарбия муцитини такомиллаштиришга хизмат шилади;

— *одамларимиз, айнишса, ёшларимизнинг иродасини башувват шилиш, иймон-ёштишодини мустакамлашга хизмат шиладиган маънавий муцит яратиш.*

Бунинг учун кар бир фушаро шалбида ватанпарварлик туйшусининг шаклланишига шароит яратадиган маънавий муцитни вужудга келтириш лозим бёллади. Бу муцит эса Ватан, юрт ташдири учун куонадиган инсонларни тарбиялайди. Бошшача айтганда, сошлом маънавий муцит сошлом тафаккур ва сошлом маънавият замирида шаклланади. Бундай маънавият бёлмаган жойда ижтимоий муносабатлар носошлом йсеналишга

¹⁸ Ёша жой.

¹⁹ Каримов И.А. Ёзбекистоннинг сиёсий-ижтимоий ва иктисодий истикболининг асосий тамойиллари. Ёзбекистон Республикаси Олий мажлисининг биринчи сессиясидаги маъруза. 1995 йил, 23 февраль. 3-жилд. 35-бет.

бурилиб кетади. Халғимизнинг асл табиатида соғлом маънавият устуворлик йилади. Шу сабабли халғнинг сзлигини англаши соғлом маънавий муқитнинг такомиллашувига имконият очади. Мамлакатимиз рақбарининг мустағиллигимизнинг дастлабки йиллариданоғ соғлом маънавиятни шакллантириш ва юксалтиришга жиддий эътибор бергани бежиз эмас. Президентимиз *«шу маътабар заминда тарбия топган шахс, сзини айнан шу юрт фарзанди деб билгувчи инсон сз давлати, сз халғи олдидаги, уни катта умидлар билан тарбия этган, ҳояга етказган жамият олдидаги бурчини адо этиши керак. Бу гап менга кам, сизга кам - барчамизга бирдай тегишлидир.*

Содда йилиб айтганда, қар қайси фуқаро, қар биримиз: *«Шу давлат, шу жамият менга нима берди?»* деб эмас, балки: *«Мен сзим Ватанимга, элу юртимга нима бердим?»* деб сйлашимиз ва шу ағида билан яшашимиз керак»²⁰ -дея таъкидлаган эди;

— *ватандошларимиз тафаккурида сзлигини англаш, тарихий хотирага садоғат, муғаддас ўадриятларимизни асраб-авайлаш, ватанпарварлик туйғусини камол топтириши.*

Миллий истиғлол мафқураси бажарадиган бу муқим вазифа сзликни англаш туйғусининг ижтимоий даражага кетарилишини англатади. Бунга эса халғнинг сечмас тарихий хотираси мустақкам замин бселиб хизмат йилади.

Халғимизнинг асрлар мобайнида асраб-авайлаб, ривожлантириб келаётган ўадриятлари эса қаёт синовларидан сетгани, кишилар ўалбидан чуғур жой олгани боис барчамизга бирдай азиз бселиб ўолган. Уларни саўлаб ўолиш, замона талаблари асосида ривожлантириш, янада такомиллаштириш, келгуси авлодларга етказиб бериш қар биримизнинг муғаддас бурчимиздир. Чунки, сзликни англаш, тарихий хотирага садоғат миллий ўадриятларга қурмат, уларни қимоя йилишга тайёр туриш - буларнинг барчаси кишида ватанпарварлик туйғусини тарбиялайди;

— *халғимизга хос бсёлган иймон-эътиғод, инсоф-диёнат, саховат, қалоллик, меқр-оғибат, шарму қаё каби фазилатларни юксалтириши.*

Бундай олижаноб инсоний фазилат аслида халғимизнинг ўонида бор. Фағат тарихимизнинг муайян даврларида, ёт қукмрон мафқуралар тазийғи остида улар тсела намоён бсела олмаган. Шунинг учун кам биз иймон-эътиғод, инсоф-диёнат, хайр-саховат, қалоллик, меқр-оғибат, шарму қаё каби шарўона фазилатларни, улардаги инсон учун ибрат бселадиган жиқатларни эъзозлашимиз, ривожлантириб, умуминсоний ўадриятлар даражасига кетаришимиз, уларни тарғиб этишимиз лозим. Бизнинг халғимизга хос меқмондсестлик, уй-рсзғор юритиш маданияти, оиладаги, ўариндошлар, дсесту биродарлар сертасидаги самимий муносабатлар шу каби одат-удумларнинг ибратли жиқатлари ксеп. Бу ўадриятларни ардоўлаб, авлодларга етказиш керак, албатта. Лекин бу барча урф-одатларимиз кам бирдек ибратли дегани эмас. Айниўса, баўзи фуўароларимиз миллий ўадриятларимизга зид бсёлган манманлик, сзини ксез-ксез йилиш, исрофгарчилик, ортиўча дабдабабозлик, юзаки хушомадгсэйлик каби ўусурлари билан яхши анғаналаримизга кам доғ туширадилар. Шунингдек, ортиўча уятчанлик, журўатсизлик, сз фикрида тура олмаслик кам инсон учун жиддий камчиликдир. Бундан чиўадиган хулоса шуки, қар нарса сз меўерида бсёлгани яхши. Меўеридан ошмаган удумлар қамма учун фойдали бселиб, сзида миллатнинг ўалбини, ўиёфасини, ички дунёсини акс эттиради;

— *мамлакатимизнинг ксеп миллатли халғи онги ва ўалбида «Ўзбекистон - ягона Ватан» деган тушунчани шакллантириши ва ривожлантириши.*

20 Каримов И.А. Буюк келажагимизнинг хукукий қафолати. Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг бир йиллигига бағишланган тантанали йиғилишда сузлаган нутқ. 1993 йил 7 декабрь. 2-жилд. 110-б.

Ўзбекистон - кѳп миллатли мамлакат. Унда юздан зиѳд миллат ва элат фарзандлари истиѳомат ѳилади. Ватанимизнинг ютуѳи кѳм, равнаѳи кѳм шу юртда яшовчи фуѳароларнинг барчасига бирдек тааллуѳлидир. Шу боис кѳр бир фуѳаро ѳалбида сѳз юртига эгалик кѳссини тарбиялаш мѳким акамиятга эгадир. Юртимизда яшайдиган кѳр бир одам ѳалбида мамлакатимиз ютуѳларидан ѳурурланиш, миллати, динидан ѳатѳи назар, биз учун «Ўзбекистон - ягона Ватан» деган табиий тушунча пайдо бѳелиши жуда мѳким. Шундагина, барча фуѳаролар ѳалбида Ватан истиѳболини бунѳд этиш учун фаол ишлаш, ватанпарварлик, эл-юрт учун фидойилик, мардлик ва жасорат туйѳулари янада кучайиб боради. «Юртимнинг ютуѳи, бойликлари меники, камчиликларни эса бошѳалар тѳѳриласин» - деб сѳйловчи фуѳаролар миллий истиѳлол маѳкураси ѳояларига, Ватан таѳдирига бегона, эл-юрти корига ярамайдиган кимсалардир.

7-мавзу. Миллий ғоя ва миллий – маънавий қадриятлар.

Режа.

1. Миллий истиѳлол ѳоясининг маънавий соқадаги асосий тамойиллари.

2. Ўзбекистоннинг маданий ва маънавий мероси, , урф-одат ва анъаналари- миллий ѳадриятлардир.

Таянч тушунчалар:

Мустақиллик, қадрият, маънавий қадрият, тил, урф-одат, анъана, дин, ѳзув, санъат, мусиқа, меъморчилик, фалсафа, дунѳқараш, оғзаки ижод, тарих, маданий мерос, миллат, ғояни англаш, ѳтиқод, ор-номус, миллий ғурур, миллий ғоя, мустақилликни мустақкамлаш, ўзаро ҳамкорлик, ҳамжиҳатлик, мустақилликни ҳимоя қилиш, Ватан манфаати.

1. *Маънавий ѳадриятларимизни илм-фан ва тараѳшиѳт ютуѳлари билан бойитиб бориш, ѳзлигимизни чуѳурроѳ англаш, миллий ѳоя ва истиѳлол маѳкураси тамойилларини халѳимизнинг ѳалби ва онгига сингдириш, муѳаддас динимиз ва тарихимизни сохталаштириш, улардан сиѳсий маѳсадларда фойдаланишларга йѳел ѳѳеймаслик - бу борадаги асосий вазифаларимиздир. Ушбу вазифалар миллий истиѳлол ѳоясининг маънавий соқада намоѳн бѳелишининг асосий тамойилларини белгилайди.*

Янги жамиятни барпо этиш жараѳнида, энг аввало, маънавий ѳадриятларни тѳѳри бақолай олишни, сохта ѳадриятлардан ѳки тарихан эскирган, сѳзидаги бунѳдкорлик ва ижобий салоқиятни сарфлаб бѳелган ѳадриятлардан кѳшиѳий кѳѳт бахш ѳадриятни ажрата олишни сѳрганиш лозим. Бирор бир ѳадриятга бақо берилар экан, унинг мамлакатимиз мустаѳил тараѳшиѳтининг сиѳсий, иѳтисодий, ижтимоий, ѳтиѳодий ва ахлоѳий асосларини ѳай даражада мустақкамлай олиши, халѳимизнинг умумжақон ижтимоий тараѳшиѳтининг фаол субъектига айланишига хизмат ѳила олиши бош мезон бѳелиши керак.

Миллий ѳадриятларга, жумладан маданий меросга илмий асосда тѳѳри ѳндашишининг асосий тамойилларига хос мезонлар — инсонпарварлик, ватанпарварлик, халѳчиллик ва тараѳшиѳпарварликдир. Бу мезонларнинг кѳр бирида миллийлик ва умуминсонийлик мужжассамлашган. Улар моқиятан умуминсоний характерга эга бѳелса-да, кѳр бир

тарихий даврда муайян халъларнинг эътиёжларини юзага чиъаради ва уларни ёндиришга хизмат ёилади. Шу боис уларнинг замирида мужассам бёлган умуминсонийлик мокияти, миллий эътиёжларни муайян миллий шаклда ифодалаб ва сёз мазмунини уларга мослаштирган кóлда юзага чиъади. Мазкур мезонларга нафаъат миллийлик ва умуминсонийлик, балки тарихийлик кáм хос. Яъни улар шаклан ва мазмунан ёотиб ёолган андозалар мос кóлда эмас, балки давр талабларига, жамият олдиди турган янги вазифаларга мутаносиб тарзда бойиб, такомиллашиб боради.

Мазкур тамойиллар миллий ёоямизнинг таркибий унсурларидир. Зеро, миллий истиёлол ёояси бутун жамият, бутун миллат, бутун Ёзбекистонликлар учун хизмат ёилади. Миллий ёадриятларимизни баколаганда, уларнинг миллий ёояга нечоёлик мос эканини назарда тутамиз. Лекин биз баколаш жараёнида фаъат алокида бир инсон, муайян ижтимоий гурук, бирор бир этнос, манфаатни эмас, балки умуминсоний жамиятимиз, барча Ёзбекистонликлар манфаатини назарда тутамиз. Шу боис, юёориди зикр этилган мезон ва тамойилдан фойдаланиб, маданий меросимизни ва бугун айрим ёт мафкуравий полигонлар томонидан тарёиб этилаётган баъзи ёояларни таклил этсак, уларда инсоннинг эркин ривожига, сёз орзу-интилишларига мос кóлда яшашига, халёимизнинг психологияси, маёсад-муддаолари, Ватан манфаатлари ва замонавий тараёёиёт талабларига мос келмайдиган унсурларни, ёояларни яхши пайёаб оламиз.

Янги жамиятни барпо этишида маънавий сокада ёуйидаги вазифаларни бажаришимиз лозим:

Биринчидан, *юртдошларимизни маънавий янгиланиши ва ислокотлар жараёнининг фаол иштирокчисига айлантириши. Уларнинг куч ва салокиятини ижтимоий кáмкорлик ва миллатлараро тотувлик, диний баёрикенглик каби эзгу маёсадларга хизмат ёилдириши.*

Бу - маънавиятнинг кучёудратидан эзгу маёсадлар ёёлиди самарали фойдаланиши, ижтимоий муносабатларни инсонийлик ёоялари асосиди ривожлантириши демакдир.

Иккинчидан, *турли ёараш ва фикрга эга бёлган ижтимоий ёатламлар, сиёсий куч ва кáракатларнинг аёзига хос орзу-интилишларини уйёунлаштирувчи ёоялар - Ватан равнаи, юрт тинчлиги, халё фаровонлиги - барча юртдошларимиз учун муёаддас маёсадга айланишига эришиши. Бу - кёепартиявийлик ва плюрализм тамойилларига амалди риоя ёилган кóлда миллий кáм жикатликни янади мустаккамлаш демакдир.*

Учинчидан, *ота-боболаримиз динининг гуманистик мокиятини кенг жамоатчиликка тушунтириши борасидидаги ишларни давом эттириши. Токи, бу дин халёимизнинг минг йиллик тарихи, бугунги маънавий кáётимизнинг кáм асоси, мухтасар айтганда, Оллок доимо ёалбимизди, юрагимизди экани юртдошларимиз онгига сингиб борсин.*

Шу маъноди, буюк аждодимиз Бакоуддин Наёшбанднинг «Дилинг - Оллокди, ёелинг - мекнатди бёлсин» деган кикмати биз учун муким кáётий тамойил бёлиб ёолаверади.

Тёртинчидан, *Кадрлар тайёрлаш миллий дастурини амалга ошириши борасидидаги ишларни изчил давом эттириши, таёлим-тарбия тизимини замон талаблари асосиди муттасил такомиллаштириб бориши.*

Бу - давлатимиз ёудрати, мамлакатимиз келажаги билимли, доно ва маънавий баркамол кадрларга боёлиё эканини чуёур анлаган кóлда фаолият юритиши демакдир.

Кадрлар тайёрлаш миллий дастурининг кáётга татбиё этилиши инсон омилини фаоллаштиришга, уни замон талабларига мос равишди ривожлантиришга имкон беради. Шу боис мазкур дастурни бажаришни изчил давом эттириш, уни янади такомиллаштириш таёлим жараёнини жакон халёлари тажрибаси ва ютуёларини кисобга олиб бойитиб бориш Ёзбекистонди янги жамият ёуришининг устувор вазифаларидан бири бёлиб кисобланади.

Бешинчидан, Ўзбекистонда яшайтган барча миллат ва элатларнинг ўадриятлари, тили, маданияти, диний эътиқоди, урф-одаи ва анъаналарини кўрмат ўилиш, уларни асраб-авайлаш ва ривожлантиришга кўмаклашиш.

Бу - кўп миллатли мамлакатимиз фуўаролари орасида, уларнинг миллий ва диний мансублигидан ўатъи назар, кўмжиқатлик ва биродарлик туйўуларини кучайтириш, «Шу азиз Ватан - барчамизники» ўоясининг амалга ошишини таъминлаш демакдир.

Умумий маўсад - Ватан равнаўи, юрт тинчлиги ва халў фаровонлигини мустақкамлаш истаги - умумий таўдир ва келажак, Ўзбекистонда яшайдиган барча халўларни янада кўмжиқат ва жипс бўелишга, сўзларини бир бутун халў -Ўзбекистонлик деб, Ўзбекистон учун сўзини масўул деб кўс ўилишга, тараўўиётда янада юксак поўюнага кўтарилишга даъват этади. Бугунги кўётий, зарурат шуни таўазо этмоўда. «Шу азиз Ватан - барчамизники» ўояси амалда ана шу умуммиллий ўоянинг хусусий кўеринишларидан биридир. У мамлакатимиз халўларини, миллатидан, динидан, тилидан ўатъи назар, Ватан равнаўи йселида, янги жамият барпо этиш йселида бирлаштирадиган миллий консолидацияни кучайтирадиган ўудратга эга омилдир.

«Биз ўандай жамият барпо этмоўдамиз» деган саволга, юўорида билдирилган фикрларни умумлаштириб, шундай жавоб бериш мумкин:

1. Биз барпо этаётган жамиятнинг моддий-иўтисодий негизини кўп мулкчиликка таянган, ижтимоий йсеналтирилган, ички мувозанатга эришган бозор муносабатлари ташкил этади.

2. У, сиёсий тузумига кўера, кўп партиявийликка, фикрлар хилма- хиллигига таянган, ўонуннинг кўмма учун бир хилда экани ва устуворлиги таъминланган демократик, кўўуўий давлат бўелади.

3. Ижтимоий муносабатлар характерига, давлат ва ижтимоий институтлар, жамоат ташкилотларининг сўзаро таъсирига кўера, фуўаролик жамияти ўурилади. Унда барча ижтимоий гуруқлар, ўатламлар сўртасида ижтимоий кўмкорлик, барча миллатлар ва элатлар сўртасида тинч-тотувлик, умуммиллий муштараклик янада мустақкамланади.

4. Маънавий хусусиятларига кўера, бу жамият сўзида миллийликни умуминсонийлик билан уйўунлаштирган, барча илўор янгиликларга, ютуўларга очиў, миллий мақдудлик, миллатчилик ёки миллий номукаммаллик туйўуларидан холи, эркин фикрловчи ва ижтимоий масўул фуўароларнинг эркин жамияти бўелади.

5. Демак, биз бозор иўтисодиётига, ўонун устуворлигига, ижтимоий кўмкорликка, миллийлик ва умуминсонийлик тамойилларининг уйўунлигига асосланган демократик, янгиликларга очиў, маърифатли фуўаровий жамият барпо этмоўдамиз.

2. Халўимизнинг мозий синовларидан сўтиб келаетган бой маданий ва маънавий мероси, миллий ўадриятлари, урф-одаи ва анъаналари, ўеишлари, байрам ва маросимларидаги озодлик, эркинлик учун кураш руки, ота-боболаримизнинг мустаўиллик йселида кўрсатган жасорати, бунёдкорлик ишлари кўмда уларни амалга оширишда маънавий руй берган тафаккур тарзида намоён бўелади. У асрлар мобайнида йиллар синовига дош бериб, сайўалланиб, такомиллашиб келган. Бу тафаккурнинг марказида Яратганнинг энг улуў мсўъжизаси бўелмиш инсоннинг улуўлиги ва мсўътабарлиги ўояси ётади. Бинобарин, у ўадрланиши, эъозланиши лозим. Чунки, мамлакатнинг кўёти, фаровонлиги, ана шу мекнаткаш инсонларнинг мекнатига, фаолиятига боўлиў. Шу туфайли кўм Шарўда комил инсон ўояси ўадимдан буюк орзу бўелиб, донишмандларимиз хаёлини банд этиб келган. Инсоннинг азизлиги унга сўз хатти-кўаракатларини сўзи мустаўил идора этишига имконият берувчи аўл-заковат ато этилгани билан боўлиўдир. Яъни, инсон сўз аўл-идроки ёрдамида

оламни гуллатиб-яшнатади. Аммо бу аёл-идрокда нафаёт яшнатувчи, балки вайрон этувчи куч кам мавжуд. Каётда эзгулик кукмрон босилиши учун аёл яхшиликка, адолатга хизмат қилиши зарур. Бунинг учун эса у соҳлом маънавият измида босилиши лозим. Шу туйғайли ота-боболаримиз аёл-идрокни ёвузлик қосилига тутқазмасликка қаракат қилганлар, уни маънавият билан, иймон-эътиқод, инсоф ва диёнат билан бошқаришга алоқида эътибор берганлар. Бу тамойил халқимиз руқини, дақосини акс эттирувчи ослмас қадриятлар билан узвий боқлиқдир. Хусусан, буюк аждодимиз, соқибқирон Амир Темурнинг соҳлом маънавият мақсули бослган «Куч - адолатдадир» деган шиори миллий қоянинг таркибий қисмига айланиб кетган, мамлакат бирлигини таъминлаш, марказлашган давлат барпо этишда, айниқса уни одиллик билан бошқаришда маънавий-мафқуравий асос босиб хизмат қилган. Шу боис Темур салтанатида илм-маърифат юксак қадрланган, инсоннинг шаъни, ор-номуси эъзозланган, инсон ва унинг мол-мулки давлат муқофазасига олинган, қароқчилик, осқирликка кескин барқам берилган эди. Соқибқирон бобомизнинг: «Менинг салтанатимнинг у четидан бу четига, бошида олтин тосдирилган лаганни ёш бола ксатариб осса кам, унинг мулкига кеч кимса дахл эта олмайди» деган осзлари каётий кақийшат эди.

Ёки аёлларнинг оқир жисмоний ишлардан озод қилинганига эътибор беринг. Айтайлик, ёрдамчиси йосё бирон аёл сув оладиган челакни дарвоза ташқарисига чиқариб қосейса, шу жойдан осган мосмин-мусулмонлар челакни олиб, унга сув тосдириб шу жойга қосейиб кетишар эди. Досконларга савдогарлар умуман қулф осишмасди. Буларнинг каммаси осша замонда каёт иймон ва эътиқод, инсоф ва диёнат талаблари билан бошқарилганини, одамлар ана шу юксак туйқулар билан яшаганини ксрсатади. Мосмин-мусулмонлар шундай турмуш тарзига одатланишган, осрганишган эди. Улар осзлари оч қолишса кам осганинг мулкига қосл теккизмасди. Бу халқнинг менталитетига сингиб кетган эди.

Тоталитар тузум шароитида эса инсон сунъий равешда мулк-дан бегоналаштирилди. Одамлар онгига, мулк эгаларига нафрат туйқуси мажбуран сингдирилди. Бу осзгалар мулкига ксз олайтириш, катто тажовуз қилиш учун йосл очди. Одамлар бировнинг кақидан казар қилмайдиган, осқирлик ва талончиликдан жирканмайдиган қолатга келиб қолди. Жамиятда маънавий қашшоқлик муқити пайдо босди. Шу сабабли кам тарихий хотирани уйқотиш асосида осзликни англаш бугунги кундаги муқим мафқуравий вазифадир. Демак, *миллий истиқлол мафқурасининг маъно-мазмунини белгилайдиган энг муқим қадриятлардан бири - бу халқимизнинг қадимий ва бой тарихидир. Чунки тарих - буюк мураббий. У инсонга ибратли хулосалар берибгина қолмасдан, баъзан аччиё сабоқларни кам тан олишга ундайди. Тарихга берилган холис бако мафқуранинг каётийлиги ва таъсирчанлиги асос баелади.*

Бундан неча асрлар аввал яратилиб, қозирга қадар юртимиз ксркига-кскр бақишлаб келаётган қадимий обидалар, осори атиқалар халқимизнинг юксак салоқияти, куч-қудрати, бунёдкорлик анъаналаридан далолат босибгина қолмоқда. Улар Ватанимизнинг шонли тарихи тосқирисида яққол тасаввур ва туйшунчалар беради, шу муқаддас диёрда яшайдиган кар бир инсон қалбида қурур-ифтихор туйқуларини уйқотади. «Бугун бизнинг олдимизда шандай тарихий имконият пайдо босдики, — деб ёзади Ислол Каримов, — биз босиб осган йослимизни танқидий бақолаб, миллий давлатчилигимиз негизларини аниқлаб, буюк маданиятимиз томирларига, қадимий меросимиз илдизларига қайтиб,

«етмишимиздаги бой анъаналарни янги жамият ўрилишига тадбиъ этмошимиз керак»²¹. Бу вазифа эса тарихий хотирани тиклаш эвазига амалга ошади.

Қашишатан кам, миллатимизнинг сезига хос шарқона турмуш тарзи, тафаккури ва дунёшароши, қаётга, воҳеликка муносабатини ифода этувчи халқ оғзаки ижоди намуналари, «Алпомиш», «Шашмашом» каби дурдона асарлар, асрий идеалларни сезида ифода этган миллий шакрамонларнинг ибратли қаёти кам миллий мафкурамиз озибланадиган манбалардандир. Халқимизнинг эртак ва масалларида, ривоят ва афсоналарида эзгулик, адолат, тенглик, инсоний меҳр-муқаббат тараннум этилган. Уларда Ватаннинг мушаддаслиги, инсоннинг азизлиги, илмнинг шадрилиги тарҳиб этилган. Қамиша ёмонлик устидан яхшилик, ёвузлик устидан эзгулик ҳолиб чишиши ва ёвуз кучларга шарши курашда қалоллик, қашғоёйлик, одамгарчилик, тантилик, меҳр-ошибат каби олижаноб фазилатлар маънавий-руқий таянч боселиши асослаб берилган. «Алпомиш»да инсон шаъни, йигитлик орияти қимоя шилинса, «Шашмашом»да халқнинг асрий орзу-умидлари юксак бадий дид билан куйга солинган. Спитамен, Жалолиддин Мангуберди, Амир Темур каби миллий шакрамонларимизнинг Ватан ташири учун олиб борган шакрамонона курашлари, она-Ватан озодлиги йселида крсатган жасоратлари қар биримизда чексиз фахр ва ҳурур қиссини уйҳотади.

Инсон шаъни, аввало, сезини қимоя шилиш, сз шадрини билишдан бошланади. Шу маънода, халқнинг сезини шадрлай билиши ҳоят муқимдир. Чунки «сезини шадрлайдиган халқ кеч шачон таширини бировга боҳлаб шсеймайди»²². Сз шадрини билган одам Ватанига хиёнат шилмайди. Унинг шалбида эл-юртига хиёнат шилувчи ориятсиз кимсаларга нисбатан чексиз нафрат яшайди. «Одамларимиз, жамиятимиз мафкурасида Ватан, юрт ҳояси устувор боселмоҳи керак, - деб ёзади Ислом Каримов, — Миллий ҳурур, миллий ифтихор қар шандай ишимизнинг пойдевори боселмоҳи керак. Бу мушаддас ҳоялар, миллати ва эътишодидан шатъи назар, шу юртда, шу заминда яшаётган қар бир инсон, қар бир фушаронинг қаётига, онгига сингмоҳи, қар биримиз учун энг катта таянчга, энг катта ишончга, борингки, қашийий иймонга айланиши керак»²³.

Мухтасар шилиб айтганда, миллий мафкурамизнинг тарихий илдизлари деганда ажодларимизнинг ибратли қаёт йсели, тафаккур тарзи, амалий фаолияти, бунёдкорлик ишлари, энг яхши урф-одатлари, анъаналари, шадриятлари, мустақкам иймон-эътишоди фушароларимиз учун намуна боселиши, хато, камчилик нушонлардан эса тоеҳри хулоса ва сабошлар чишариш учун асос боселади.

Шадимги юнон файласуфи Гераклит сезининг Шаршда сетган ҳоявий устозларини, «Авесто»дек мушаддас китобда битилган фалсафий фикрларни назарда тутиб, юртимизга «фалсафий тафаккур бешиги» деб таъриф берган эди.

«Авесто»да ифодаланган фалсафий тамойиллар ва миллий ҳоялар, эзгулик ва ёвузлик сертасидаги кураш, олам ва одамнинг яралиши, инсон ва унинг камолоти қашидаги диний ва илмий шарашлар, поклик, қалоллик, мардлик каби комил инсон сифатлари бугунги дунёшараш шаклланишига самарали таъсир сетказади.

Буюк донишманд ажодларимизнинг озодлик тосгрисидаги ҳоялари, бу борада никоятда муқим ақамиятга молик. Айнишса, сенлик санош системасини бутун инсоният учун энг шулай боселган қисоблаш тизимига айлантирган, инсониятга «Алгебра» фанини қадя этган, алгоритмик кетма-кетлик услуби қашидаги илк ҳояни кашф шилган қамда

21 Каримов И.А. Ёзбекистоннинг сиёсий-ижтимоий ва иктисодий истикболининг асосий тамойиллари. Ёзбекистон Республикаси Олий Мажлиснинг биринчи сессиясидаги маъруза. 1995 йил, 23 февраль.

22 Каримов И.А. Мақсадимиз - тинчлик, барқарорлик, ҳамкорлик. Ёзбекистон телевидениеси мухбирининг саволларига жавоблар. 1995 йил, 27 октябрь.

23 Каримов И.А. Биз уриш, яратиш йилидан бораверамиз. Ёзбекистон Республикаси Олий Мажлиснинг учинчи сессиясида сузланган нутқ. 1995 йил 30 август. 4-жилд. 13-бет.

Мукаммад ибн Мусо ал-Хоразмийнинг дунёвий кашфиётлари табиатшуносликка оид бир ёатор фанларни кашф этиб, том маънода Шаръ натурфалсафасининг отаси бёелган, Абу Райкон Берунийнинг ижтимоий-ахлоъий ёарашлари бугунги кун учун кам муким. Фалсафа тарихи, мантиъ, мусиъашунослик, ахлоъ сингари сокалардан ташъари, социологияга оид илк фалсафий системани ишлаб чиъсан Абу Наср Форобийнинг адолатли жамият каъидаги ёарашларининг сёз сёрни бор. Нафаъат медицина фанининг асосчиларидан, балки мантиъ илмида кам мутафаккирлардан бири бёелган рационализм ва иррационализмни синтез ёилиш асосида инсон рукиятини нигилистик инъиروزдан асраб ёолган, XX аср сёрб файласуфлари, экзистенциалистлари томонидан сёрбий Европани маънавий тушкунликдан ёутъарилишида асос бёелган ана шу ёоя асосчиси - Абу Али ибн Синонинг дуализм таълимоти кам бунда сёз сёрнига эга. Мутафаккир шоир Алишер Навоийнинг комил инсон каъидаги фалсафий мушокадалари, Бобур ва Машраб, Бедил ва Дониш камда асримиз бошидаги маърифатпарвар зиёлиларнинг фаолияти кам миллий ёоя ва истиълол мафкурасининг теран томирларидир.

Миллий истиълол мафкурасининг фалсафаси, унинг маъно-мазмунни, асосий ёоя ва тамойиллари миллий давлатчилигимизни ёайта тиклаб, жамиятимизнинг тараъшиёт ёселини назарий ва амалий жикатдан белгилаб берган Президентимиз Ислом Каримов асарларида чуъур ифода этилган. Бу асарларда мамлакатнинг ривожланиш ёсели, унинг сёзига хос хусусиятлари, олдимизга ёсейилган улуъвор вазифаларни амалга ошириш имкониятлари кёрсатиб берилган.

Миллий истиълол мафкурасининг фалсафий асоси умуминсониятнинг бой тарихий сётмишига, шунингдек ёадимги Шаръ, Юнон, Рим ва бошъа фалсафа мактабларининг меросига кам таянади. Хусусан Суърот, Платон, Аристотель сингари мутафаккирларнинг асрлар давомида сёз ёадр-ёимматини ёсёотмай келаётган доно фикрлари, жакон фалсафасининг сёрта асрлар ва козирги замон намояндаларининг ёарашлари кам миллий истиълол мафкураси тамойилларини асослаш ва бойитиш, уларга каётий рук баъишлашда муким акамият касб этади. Конфуцийнинг фалсафий кикматлари, Платоннинг «сёоялар дунёси ва соялар дунёси» тсёђрисидаги таълимоти, Гегель диалектикаси, гуманистик замонавий фалсафий оёимларда илгари сурилаётган ёоялар кам миллий истиълол мафкурасининг умуминсоний асосларидир.

Сётмиш фалсафаси ёоялари ва тарих сабоёлари мафкурамизнинг маъно-мазмунини белгилашда муким омил бселиб хизмат ёилади. Бу мафкура халъимизнинг сёзига хос турмуш тарзи, тафаккури ва дунёёараши акс этган эртак ва афсоналардан, миллий ёакрамонларининг каётти ва фаолиятидаги ибратли мисоллардан озиёланади. Миллий истиълол мафкураси шаклланишида «Авесто», «Ёуръон» ва «Кадис»ларда зикр этилган кикматлар, дунёвий ва диний ёарашлар, халъимизнинг озодлик, комил инсон тсёђрисидаги ёоялари муким акамият касб этади.

Миллий истиълол ёоясининг асослари, тамойил ва ёсеналишларини яхши билиб олиш учун юёорида номлари зикр этилган алломаларнинг асарлари, миллий ва умуминсоний маданий мерос намуналарини чуъур сёрганиш бу борадаги асосий вазифа бселиб ёолмоёда.

8-мавзу. Миллий ғоянинг умумбашарий тамойиллар.

Режа:

1. Миллий истишлол мафкурасининг умуминсоний тамойиллари.

2. Миллий ғоянинг умумбашарий тамойилларидан бири - тарихни ўрганиш..

Таянч тушунчалар:

Миллий ғоя, миллат, эътиқод, таълим-тарбия, илм-фан, маданият, санъат, дин, маънавий-маърифий соҳа, спорт соҳаси, давлат рамзлари, инсон манфаатлари, мустақиллик, қадрият, маънавий қадрият, тил, урф-одат, анъана, дин, ёзув, санъат, мусиқа, меъморчилик, фалсафа, дунёқараш, оғзаки ижод, тарих, маданий мерос, миллат, ғояни англаш, эътиқод, миллий ғурур, миллий ғоя, мустақилликни мустаҳкамлаш, ўзаро ҳамкорлик, ҳамжиҳатлик, мустақилликни ҳимоя қилиш, Ватан манфаати.

1. Миллий истишлол Ҳояси Ўзбекистонда яшовчи барча миллат ва элат вакилларининг туб манфаатларини, халқимизнинг асрлар мобайнида интилиб келган орзу-идеалларини, олижаноб маъсад-муддаоларини сезида мужассам этади.

Шу маънода, *«Ўзбекистон жамиятининг миллий истишлол мафкураси, аз моқиятига кўра, халқимизнинг асосий маъсад-муддаоларини ифодалайдиган, унинг оғмиши ва келажакини бир-бири билан боғлайдиган асрий орзу-истакларни амалга оширишга хизмат йиладиган Ҳоялар тизимидир»*

Ҳақимиз асрлар мобайнида эзгу ният йилиб келган мустақилликни сағлаш ва мустақкамлаш ўзбекистонлик қар бир фушаронинг мушаддас бурчидир. Бунинг учун барчамиз бир ёшадан бош чишариб, мушаддас она-Ватаннинг қайти манфаатларини юракдан қис этган қолда уларни рўёбга чишариш учун фаол қаракат йилишимиз, курашимиз зарур. Бу жараён халқимиз манфаатларини, уларни сезида мужассам этадиган миллий Ҳояни англаш билан боғлиқ қолда кечади. Ватан манфаатлари қар бир фушаро манфаатлари билан узвий боғлангандир. Зеро, Ватаннинг ободлиги халқнинг фаровонлиги билан боғлиқ. Фушролари бадавлат мамлакатгина моддий ва маънавий тўқис бўлади. Шундай экан, миллий истишлол Ҳоясининг муқим тамойилларидан бири инсон шадр-шимматини қар томонлама юксалтириш, халқ фаровонлигини оширишдан иборат. Бунга эришиш учун халқимиз, юртимиз фушароларининг қамжиқатлиги ва бирдамлигини янада мустақкамлаш талаб этилади. Бу вазифа миллий истишлол мафкурасининг моқиятини - маҳзини ташкил этади.

Истишлол мафкураси - қар бир кишининг жамият қайтидаги фаолияти, юрти, миллати, сези ва оиласи олдидаги бурч ва масъулиятини шай даражада қис этаётгани ва бажарётганини белгилайдиган маънавий мезон қамдир.

Миллий истишлол мафкурасининг юртимизда яшовчи қар бир фушаро учун шадрилиги шундаки, унинг моқиятида шуйидаги умуминсоний тамойиллар ётади:

«Миллий истишлол мафкураси:

— *Ўзбекистон Республикаси Конституцияси, миллий ва умуминсоний шадриятлар, демократия тамойилларига асосланади».* Бинобарин у шонунийликка, умумэтироф этилган талабларга, умуминсоний тамойилларга зид келмайди;

— *халқимизнинг асрлар давомида шакланган юксак маънавияти, анъана ва удумлари, улуғ бобоқалонларимизнинг олмас меросидан озишланади.* Бу миллий мафкурамизнинг тарихий ва маънавий асосга эга эканидан далолат беради;

— *адолат ва қашишат, эркинлик ва мустақиллик ҳоялари камда халқимизнинг ишонч ва эътиқодини акс эттиради. Биламизки, бу улуғ ҳоялар истиқлол сари интиланган қар бир халқнинг эзгу мақсади, ишонч ва эътиқоди белиб келган ва шундай белиб қолади;*

— *юрт тинчлиги, ватан равнаши ва халқ фаровонлигини таъминлашга хизмат қилади. Бу тамойил унинг жамият аъзоларини аниқ мақсад сари йоналтирувчи, уюштирувчи моқиятга эга эканини ифодалайди.*

— *жамият аъзоларини, ақолининг барча шатламларини Ўзбекистоннинг буюк келажакини яратишга сафарбар этади. Бу олижаноб мақсадларга эришиш фуқароларнинг қамқатлигига, сезимизнинг бурчимизни қай даражада англашимизга, эртанги кунга белган ишончимизга қосп жикатдан боқилишдир.*

— *миллати ва динидан шатъи назар, мамлакатимизнинг қар бир фуқароси қалбида она-Ватанга муқаббат, мустақиллик ҳояларига садоқат ва азаро қурмат туҳусини шарор топтиради. Бу қоида Ватаннинг муқаддаслигини қар бир фуқаро онгига сингдиришга хизмат қилади.*

— *жамоатчилик қалби ва онгига фикрлар қилма-қиллиги, виждон эркинлиги тамойилларига риоя қилган қолда маърифий йол билан сингдирилади. Бу миллий истиқлол ҳоясининг фикрлар ранг-баранглиги, эътиқод эркинлиги қабидемократик тамойилларига амал қилган қолда қайтга жорий этилишидан далолат беради.*

Миллий истиқлол мафқурасининг асосий тамойиллари қуйидагиларда намойн беллади:

— мамлакатнинг мустақиллигини мустақкамлаш, унинг қудудий яхлитлиги ва сарқадлар дахлсизлигини таъминлашда ёрдам бериш;

— қонуннинг устуворлиги, демократия ва сез-сезини бошқаришнинг қайтга мустақкам серин эгаллаётганига асосланганлик;

— миллий ва умуминсоний шадриятларнинг уйқунлигига таяниш;

— халқаро қуқуш қоидаларига мос келиши;

— давлатнинг бош ислотқи эканлиги ва мамлакатда ижтимоий барқарорликнинг таъминланганлиги, сетиш даврида ақолининг ижтимоий қимояланганлиги, жамият қайти барча соқаларининг эркинлашуви, ислотларнинг тадрижийлиги тамойилларга хизмат қилиши.

Эътибор берсақ, қундалиқ қайтимизда ана шу тамойилларга амал қилиб келинаётганига амин беламиз. Бу сез навбатида тинчлик-тотувлик ва барқарор тараққиётимиз асоси белиб хизмат қилади. *Истиқлол мафқураси халқимизнинг узига хос табиати, иродаси, орзу-интилишларини ифодалайдиган қуйидаги миллий хусусиятларни замон талаблари асосида янада бойитишни назарда тутуди:*

— *халқимиз қайтида шадим-шадимдан жамоа белиб яшаи руқининг устунлиги. Бу мақаллачилик, қашар, маросимлар сатқазии, тей-томошаларда яшол қеринади;*

— *жамоа тимсоли белган оила, мақалла, эл-юрт тушунчаларининг муқаддаслиги;*

— *ота-она, мақалла-қай, умуман жамоатга юксақ қурмат-эътибор;*

— *миллатнинг олмас руқи белган она тилига муқаббат;*

— *қаттага - қурмат ва қичикка - иззат;*

— *мекр-муқаббат, гезаллик ва нафосат, қайт абадийлигининг рамзи - аёл зотида эқтиром;*

— *сабр-бардош ва мекнатсеварлик;*

— *қалоллик, мекр-оқибат ва қоказо.*

Истиқлол мафқураси қуйидаги умумбашарий шадриятларни эътироф этади ва улардан озиқланади:

— *қонун устуворлиги;*

- инсон *каш-куш*лари ва *курфикр*лилик;
- турли миллат вакилларига *журмат* ва улар билан *бакамжикат* яшаш;
- диний ба*ҳрикенглик*;
- дунёвий билимларга интилиш, ма*рифат*парварлик;
- сезга халсларнинг илҳор тажрибалари* ва маданиятини *сержаниш* ва *коказо*.

Шу саринда кар *шандай* ижобий *ҳоянинг* сезаги б*селган* ватанпарварлик туй*ҳуси* *кашида* т*сехталайлик*. Бу кар бир хал*снинг* *шалбида* яшайдиган, жумладан, бизнинг хал*симиз* учун *кам энг азиз* ва му*шаддас* б*селган* туй*шудир*. Бу *кашда* *шадимги* битикларда шундай бир ривоят келтирилади.

Шадимги хо*сонлардан* бирининг юртига *шсшни* подшодан элчи келибди. У шундай дебди: «Шо*кимизнинг* амри шулки, агар хо*сон* сезининг энг севимли тулпорини бизга ин*ном* *шилмаса*, юртингизга уруш э*лон* *шила*миз». Элчининг бу гапларини вазир хо*сонга* етказибди. Хо*сон*, майли юртимнинг тинчлиги учун севимли тулпоримдан воз кеча *шалай*, деб тулпорни бериб юборинглар, дея буйру*ш* *шилибди*. Шу тари*ша* юртининг тинчлиги ва осойишталиги бир оз ва*шт* са*сланиб* *шалибди*. Бирмунча ва*шдан* с*енг* с*еша* подшодан яна элчи келибди ва бу сафар хо*соннинг* севимли канизагини талаб *шилибди*. Хо*сон* юрт тинчлиги й*селида* канизагини *кам* *кадя* *шилиб* юборибди. Учинчи сафар яна элчи келибди. Унинг муддаосини вазир хо*сонга* шундай ба*ен* *шилибди*: «Шо*ким*, юртимизнинг *шаровсиз* бурчагида озгина тошло*ш* жой бор эди, бу сафар *шсшни* подшо с*еша* ерни беришимизни талаб *шилмошда*. Келинг, шу ташланди*ш* жойни бериб юборайлик, шу билан хал*симизнинг* тинчлигини яна са*слаб* *шала*миз». Бу гапни эшитган хо*сон*: «Й*сеш!*» - дебди кескин. «Энди уруш *шилмасак* б*селмайди*. Тулпор ва канизак шахсан менга тегишли эди, шу сабабли уларни осонгина бериб юбордим. Аммо Ватанимиз сар*кадларининг* кар бир *шаричида* шу чо*шшача* с*етган* ота-боболаримизнинг, биз билан *козир* бирга яша*етган* ватандошларимизнинг ва келгусида ту*ҳилажак* фарзандларимиз, неварачевараларимизнинг *кашши* бор. Уларнинг *кашшини* сезгага бериб юборишга кеч биримизнинг *кашсимиз* й*сеш*. Ватаннинг кар бир *шарич* ерини са*слаб* *шалиш* учун энди урушга боришимизга т*сешри* келади. Хал*шни* сафарбарликка отлантир!». К*сериниб* турибдики, бу ривоятда Ватан тупро*ҳининг* кар бир *шаричини* э*зозлаш* фалсафасининг илдизи мужассамдир.

Тоя сафарбар этувчи улу*ҳвор* фикр б*селса*, мафкура эса мана шундай улу*ҳвор* *ҳояларни* бир бутун яхлит куч *шилиб* бирлаштирувчи, уюштирувчи, *каракатга* келтирувчи, бош*шарувчи* *ҳоялар* тизимидир. Унинг мазмун-мо*кияти* Президент Ислон Каримов асарларида батафсил *еритилган* б*селиб*, уларда айни пайтда жамият тара*шшиетининг* бош й*сеналишини* к*срсатувчи* миллий исти*шлол* мафкураси тушунчасининг ма*но*-мазмунни *кам* очиб берилган: «К*еч* *шайси* мафкура давлат мафкураси ма*шомига* к*сетарилиши* мумкин эмас. Бу конституциявий *шоида* бизнинг олдимизга миллий исти*шлол* мафкурасини яратиш вази*фасини* *шуйди*»²⁴.

Миллий исти*шлол* мафкураси кенг хал*с* оммасининг ман*фаатларини*, ма*сад* ва идеалларини и*фода* этади. «Миллий исти*шлол* мафкураси, *сез* мазмун-мо*киятига* к*сра*, *Сезбекистоннинг* и*жтимоий-сиесий* тара*шшиетига* хизмат *шилади*, барча сиесий партиялар, гуру*к* ва *шатламларнинг* - бутун хал*симизнинг* умумий ман*фаатларини* и*фода*лайди».

Ман*фаатлар* нималардан иборат? Улар, аввало, мамлакатнинг кудудий яхлитлиги ва му*сташил*лигининг са*сланиши*, чегараларимизнинг бутунлиги ва дахлсизлиги. Буни

²⁴ Каримов И. Буюк келажакимизнинг хукукий ка*фолати* (Сезбекистон Республикаси Конституциясининг бир йиллигига ба*гишланган* тантанали йилгилишда сузланган нутк, 1993 йил 7 декабрь). Т., «Сезбекистон», 1994 й. 2-жилд, 109-б.

юртимизнинг фазо ва ваътдаги яхлитлигини таъминловчи манфаат деб аташ мумкин. Иккинчидан, юртнинг тинчлиги ва осойишталиги, яъни давлатимизнинг қарбий, иқтисодий (энергетик), экологик, информацион ва ҳоҷавий тақдидлардан муқофазаланганлиги. Бу юртнинг барқарорлигини таъминлаш борасидаги энг муқим омиллардандир. Учинчидан, мамлакатда фуқаролараро ва миллатлараро тотувлик, ижтимоий барқарорлик муқитини таъминлаш. Бу жамиятнинг ижтимоий пойдеворини мустақкамлашга хизмат қиладиган манфаатдир. Тоёртинчидан, қар бир оила ва бутун халқнинг фаровонлигини таъминлаш, яъни бадавлатлик манфаати. Бу манфаат фуқароларнинг жамиятда миллий даромадга эгалик қилиш, уни қоспайтиришдаги имкониятлари орқали роеёбга чиқади. Бешинчидан, жамиятда адолат устуворлиги, демократия, сез-сезини бошқариш тамойиллари амал қилишининг таъминланиши. Бу манфаат инсон қаетининг қушқушй жикатдан қафолатланишини ифодалайди.

Бундай манфаатлар барча халқ ва қамма давлатлар учун бирдай хосдир. Бу манфаатларнинг таъминланиши, энг аввало, қар қандай давлат мустақиллигининг асосий гарови боселиб, шундагина халқ сез келажакка сези эгалик қила олади. Бу манфаатлар муайян жамият фуқароларининг қамжикат меқнати ва интилишлари туфайли таъминланади.

2. Жамият тарихини серганиш шуни қосрсатадики, илк моддий ва маънавий маданият масканларининг қоспчилиги дастлаб Шарқда шаклланган ва бу инсониятнинг кейинги тараққийети учун замин боселиб хизмат қилган. Хусусан, қадимги Миср, Вавилон, Турон, Эрон, Қиндистон ва Хитойда вужудга келган цивилизациялар тарихда муқим серин тутади. Қадимги Шарқ замини халқлари дунёда биринчилардан боселиб ерга ишлов бердилар, табиатдан танлаб олиш йсели билан маданий осимликларнинг қосплаб навларини етиштирдилар. Улар мураккаб суқориш иншоотлари ва мосламаларини яратдилар, тарихга маълум боселган биринчи сув тегирмонлари ва обжувозларни қурдилар, дастлабки уй қайвонларини қоселга сергатдилар, ипак қурти босиб, ундан табиий ипак олишни кашф этдилар. Ниқоятда мураккаб меъморчилик санъатига асос солдилар, табиат кучлари қаршисида қанчалик сабр-тоқатли, иродали, сеткир фикрли, жисмонан бақувват ва руқан енгилмас боселишни жақонга намоён этдилар. Шу аснода хилма-хил ҳоҷларни яратдилар, уларни амалга оширдилар. Бу мисоллар холисона, «Осиёмарказчилик» ҳоҷларидан холи боселган қолда, умуминсоний нуқтаи назардан тушунтирилиши лозим.

Мафкуравий жараёнлар тарихий ва ижтимоий шарт-шароит билан узвий алоқадор боселиб, даврлар алмашуви билан янгилик томон сезгаради. Маърузада буни қадимдан Турон ва Туркистон минтақаси деб номланган, бугунги кунда унинг маркази қисобланган қозирги Сзбекистон қудудида юз берган жараёнлар билан исботлашга қаракат қилиш мумкин.

Маълумки, миллий ҳоҷ ва мафкуранинг тарихий шакллари ва қуринишлари халқимизнинг қосп минг йиллик сетмиши даврида ривожланиб келди. Қадимги Хоразм, Суқдиёна ва Бақтрияда илк бор шаклланган, аждодларимиз томонидан бундан 2700 йил олдин яратилган дастлабки ёзма манба - «Авесто» китобида қам эзгулик ҳоҷлари илгари сурилган. Яхшилик билан ёмонлик сертасидаги азалий кураш акс эттирилган. Зардосештийликнинг эзгулик ва инсонпарварлик қайсидаги қарашлари минтақамизга ислом дини кириб келгунга қадар асосий ҳоҷлар эди. Шунингдек, туркий халқлар сертасидаги Қоск тангрисига (осмон ва қуёшга) сиқиниш (шаманизм) ва буддизм (буддавийлик) қам диний эътиқод сифатида зардосештийлик билан ёнма-ён яшаб келди.

Зардсештийлик минтаъада илк бор шаклланган дастлабки давлат бирлашмалари: Хоразм, Суҳдиёна ва Бағтрияда давлат дини даражасига ксатарилди ва расмий мафкура вазифасини кам бажарди. Кушон давлати даврига келиб зардсештийлик билан бир ёаторда, буддавийлик кам давлат дини вазифасини сетаё бошлади.

Аммо, Туроннинг ваёти-ваёти билан босёинчилар кужумига учраб туриши жамиятдаги барёарорликни издан чиёарар эди. Милоддан аввалги VI-IV асрларда Акмоний шоёлари, 329-327 йилларда Александр Македонскийнинг босёинчилик юришлари минтаъада мавжуд бселган мустаёл давлатчиликка маълум муддатга чек ёсейилишига сабаб бселди. Халёимиз саз мустаёллигини ёайта тиклаш учун душманга ёарши йиллар давомида кураш олиб борди. Мустаёллик ёоялари, саз миллий давлатчилигини тиклаш учун кураш халёимизнинг сеша пайтдаги орзу-умидлари, таёбир жоиз бселса, унинг ёоя ва мафкурасини ташкил ёилади. Уларга асосланган халёимиз Кушон подшолиги ва Буюк Турк Хоёонлиги каби улкан салтанатларга асос солдилар.

Бироё, тарихий жараён сазгариши билан минтаъада мустаёл давлатчиликка яна ваётинча чек ёсейишга тоеёри келди. VII асрнинг охири - VIII асрнинг бошларида араб босёинчилари Туронни босиб олдилар. Бунда истило ва истибдодга ёарши кураш ёоялари ягона маёсад ёселида, масалан, Турон заминни араб истилочиларидан озод ёилиш учун жангларда бирлаштирувчи ёоя бселди. Муёанна ёсезёолони ва унинг озодлик учун кураш ёоялари истиёлолчиларига ёарши курашда мафкура вазифасини бажарди.

Мовароуннакранда (козирги Ёзбекистон кудудида) ислом динининг тарёалиши халёининг ягона маслакка бирлаштиришдек тарихий вазифани бажарди. IX-XII асрларда сомонийлар, ёорахонийлар, ёазнавийлар, салжуёийлар, хоразмшохлар сулолари томонидан минтаъада асос солинган давлатлар нафаёат сазбек халёи, балки жаён халёлари тарихида кам чуёур из ёолдирди. Мукаммад Хоразмий, Абу Наср Форобий, Акмад Фарёоний, Абу Али ибн Сино, Абу Райён Беруний каби алломаларнинг селмас асарлари жаён фанини бойитди. Мутасаввуфлар: Хожа Юсуф Камадоний, Акмад Яссавий, Абдулхолиё Ёиждувоний, Бакоуддин Наёшбанд, Нажмиддин Кубро; мукаддислар: Имом Бухорий, Имом Термизийларнинг таёлимотида акс этган комил инсон ёоялари, адолат каёидаги ёарашлар жамиятнинг соёлом маёнавий-ахлоёий рукини саёлаш ва мустакамлашга хизмат ёилди. Бу ёоялар Ватан ва халё манфаати ёселида фидоёилик ва инсонпарварликни улуёлади. Улар миллий-маёнавий ёадриятлар сифатида халёимиз маданияти, адабиёти ва санёатида, жумладан, Макамуд ёошёарий, Юсуф Хос Кожиб, Акмад Югнакий, Лутфий, Абдуракам Жомий, Алишер Навоий, Жалолиддин Румий, Мирзо Абдулёодир Бедиллар ижодида чуёур сарин эгаллади.

Бу ёоялар сазбек давлатчилигининг ривожланишида кам муким омил бселиб хизмат ёилди. Амир Темурнинг «Темур тузуклари», Низом-ул-мулкнинг «Сиёсатнома» китобларида давлат идораси ва акли фуёарога муносабатда адолат, инсоф, диёнат, эл-юрт тинчлиги ва ободлиги бош ёоя сифатида илгари сурилди. Бу ёоялар Темурийлар давлати ёоявий тамойилларининг устувор ёсеналиши эди.

XVII-XIX асрларда умуммиллий манфаатлар сарнига тор ва чекланган, шахсий ва сулолавий манфаатларнинг устун ёсейилиши, жамият каётида маёнавий-ахлоёий ёадриятларни мустакамлаш ва илм-маёрифатни ривожлантиришга етарлича эётибор берилмагани сазбек давлатчилигининг таназзулга юз тутишига, мустаёлликнинг ёселдан берилишига, Туркистонда мустамлакачилик тузуми сарнатилиб, пировардида миллий давлатчиликнинг яна бир бор тугатилишига олиб келди. Шунга ёарамасдан, чуёур тарихий илдизларга эга бселган миллий ёоялар тамомила ёсеё бселиб кетмади. Аксинча,

мустамлакачилик шароитида улар миллий давлатчиликни тиклаш, миллат тараққиёти ва истиқбол учун кураш байроғи сифатида яна илгари сурила бошлади.

Бу интилишлар XIX асрда маърифатпарварлик ҳоялари билан чишсан Акмад Донишининг илҳор шарашларида, XX аср бошида юзага келган жаҳидчилик қаракатининг тараққишпарвар намояндалари - Бекбудий, Фитрат, Челпон, Мунаввар Шори, Абдулла Авлоний ижоди ва фаолиятида яна кам кучайди. Жаҳидлар Туркистондаги халқларни бирлаштириш ва бутун селканинг миллий мустақиллиги учун кураш ҳоясини илгари сурдилар. Туркистонда босқинчи шизил армия ва совет тузумига шарши ксатарилган истиқлолчилик қаракатининг мафкурачилари кам айнан жаҳидлар бселдилар. Бироқ, мустақид совет тузуми бу ҳояларга шарши ҳайриинсоний мафкурани илгари суриб, халқ манфаатларини инкор этди. Бу утопик, хаёлий ҳоялар реал каёт талабларига жавоб бермас, халқнинг анъанавий турмуш тарзига, жамият тараққиёти шонунларига мутлақо зид эди. Улар миллий истиқлолни тан олмас, миллий шадриятларни топтар, диний эътишодга шарши кураш асосига шурилган эди. Лекин, мустақид кукумат уларни халққа тан олдириш учун жон-жақд билан курашди. Бу сиёсат аёвсиз курашлар, таъшиб, тазийш ва зсеравонликлардан иборат эди. Сеша йиллардаги машъум шатаҳонлар бу курашнинг фожеали намоён бселиши эди.

Бу тузум селкамизда зсэрлик билан сэрнатилгач, халқимиз унинг сиёсати ва мафкурасига шарши кураш олиб борди. Бу кураш шафсатсизлик билан бостирилгач эса, яширин тарзда давом этди. Ва ниқоят, 1937 йилдаги оммавий шатаҳон бу тузум ва унинг мафкурасига, ҳояларига шарши чишсан, умуммиллий манфаатларни кимоя шилган, қар шандай «сезгача фикрлайдиган» кишини «халқ душмани» деб эълон шилди. Улар баъзи миллий ҳояларни илгари суриб, халқимиз манфаатларини кимоя шилганликлари учун уларни йсёш шилиб юборди.

Шундан кейингина, зсеравонлик билан сэрнатилган бу ҳоялар жамиятнинг якка-ю ягона ва кукмрон мафкурасига айланди. Бутун оммавий ахборот воситалари - радио, матбуот, телевидение, маданият, санъат, адабиёт, ижтимоий фанлар шу мафкурани тарҳиб шилиш ва сингдиришга хизмат шилди, давлат ташкилотлари унинг кукмронлигини куч ва зсэрлик билан таъминлаб турдилар. Лекин бу ҳоялар барибир халқ шалбидан чушур жой ололмади, жамиятнинг сёз мафкурасига айланмади, халқимизнинг миллий ҳоя ва асрий шадриятларини йсёш шила олмади. Халқимиз каётида чушур илдиз отган, унинг азалий орзуси бселган миллий ҳоялар 80-йиллар охирида давлатимиз рақбари Ислом Каримов томонидан изчил ва жасорат билан яна кун тартибига шсёйилди ва Ватанимиз озодлиги камда мустақилликни шселга киритишда муқим омил бселди. Улар мамлакатимизда мислсиз сёзгаришларни амалга ошириш, халқимиз каёти ва тараққиётини белгилаб олишда умуминсоний шадриятлар устиворлигига асосланган озод ва обод Ватан ва фаровон каёт шуриш каби олий мафсадларимиз ифодаси бселиб келмоқда.

9-мавзу. Миллий ғоя ва демократик ривожланиш.

Режа:

1. Сёзбекистонда барпо этилаётган жамиятнинг асосий тамойиллари.
2. Демократия ва жамият каётини эркинлаштириш.

Таянч тушунчалар:

Миллий ғоя, миллий истиқлол ғояси, демократия, демократик ривожланиш ғояси, миллий истиқлол мафкураси, миллий истиқлол ғоясининг бош ғояси, миллий истиқлол ғоясининг асосий ғоялари, Ватан равнақи, юрт тинчлиги, халқ фаровонлиги, миллатлараро тотувлик, диний бағрикенглик, ижтимоий ҳамкорлик, комил инсоннинг шаклланишига кўмаклашиш, адолат, эркинлик, “Биз ҳеч кимдан кам эмасмиз ва ҳеч кимдан кам бўлмаймиз” ғоясининг моҳияти, “сохта демократия”.

1. Мустақиллик йилларида шаклланиш йўлига кирган миллий истиқлол мафкураси халқимизнинг асрий анъана ва шадриятларини, миллий ғезлигимизни ғезида мужассамлаштириб, уларни умуминсоний шадриятлар, дунё цивилизацияси ютушлари қамда илҳор, тараққийпарвар ҳоялар билан бойитиб, мамлакатимиз ғез олдиға шайган эзгу мақсад ва вазифаларни аниқ-равшан акс эттиради. Унинг воситасида қар бир ватандошимиз биз шандай жамият, шандай давлат, шандай тузум барпо этмоқдамиз, унинг ижтимоий-иқтисодий, сиёсий-маънавий асослари нималардан иборат, деган саволларға жавоб топа олади.

Давлатимиз рақбари Ислон Каримовнинг «Ўзбекистоннинг ғез истиқлол ва тараққий йўли», «Ўзбекистон буюк келажак сари», «Ўзбекистон ХХІ асрга интилмоқда» каби асарларида қамда қоплаб маъруза ва нутқларида Ўзбекистон халқи шандай мақсад сари интилаётгани, шандай жамият барпо этгани илмий асосда кенг ва атрофлича ёритиб берилган.

Айниқса, Президентимизнинг «Ўзбекистон ХХІ асрга интилмоқда» асарида мустақил тараққий йилларида орттирилган тажрибаларға таянган қолда, собиқ совет тузумининг оқир асоратларига шарамай, юртимиз катта ривожланиш йўли, Ўзбекистон янги асрга шандай режалар билан кириб бораётгани асосланади. Юртимизда маъно-моқиятиға қера бутунлай янги жамият барпо этиш ва ХХІ асрнинг дастлабки йилларига мўлжалланган тараққий стратегиясининг устувор йўналишлари қерсатиб берилган.

Бизнинг бош стратегик мақсадимиз - озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон қайт, бозор иқтисодиётиға асосланган эркин демократик жамият барпо этишидир. Бозор иқтисодиёти, энг аввало, қопмулкчиликка ва улар қертасидаги рақобатға таянади. Унда мулкнинг барча шонуний шакллари тенг қўшушқа эға бўлиб, бу қўшуш давлат томонидан қафолатланади. Иқтисодий тараққийни бозордаги талаб ва таклиф йўлиға қолади ва бошқара бошлайди. Уни марказдан туриб бошқаришға, маблағ ва фондларни режали тақсимлашға қожат шолмайди. Собиқ социалистик мамлакатларнинг тажрибаси шуни қерсатадики, марказдан туриб бошқариладиган режали иқтисодиёт оқир-оқибатда барибир таназзулға юз тутуди.

Халқимиз иродаси билан танлаб олинган ва ғезимизға мос ривожланиш бу — ижтимоий ларзаларсиз, иншолобий сакрашларсиз, тадрижий тарзда олға боришни тақозо этадиган йўлидир. Миллий истиқлол ғояси ана шу йўлда фуқароларни бирлаштиради, яқдил ва ҳамфиқр булишларига хизмат қилади. Жамият тараққийнинг устувор йўналишларини қатъий белгилаб олиб, асосий қуч ва имкониятларни бир жойға қоплаб, аввало ана шу устувор йўналишлар буйича тараққийни таъминлаш, ислотларни босқичма-босқич амалға ошириш орқали бозор муносабатларига асосланган демократик одил жамият барпо этиш Ўзбекистон танлаган йўлининг маъно-мазмунини ташкил этади.

Танлаб олинган бу йсөл, камда унга хос миллий истиклол Һоясининг *стратегик маъсадлари жамият кайтининг барча сохаларига дахлдор бөлган куйидаги бир жатор вазифаларни амалга оширишни таъозо этади.*

Сиёсий соқада:

Жамият кайтини демократлаштириши жараёнини янада чушурлаштириши, унинг изчиллиги ва самарадорлигини таъминлаш - мамлакатимизда амалга оширилаётган сиёсий ислохотларнинг энг асосий йёналишидир.

Биринчидан, *мамлакатимиз сиёсий барча соқаларини, давлат ва жамият курилишини эркинлаштириши, ақолининг сиёсий фаоллигини ошириши, унда миллий ва умумбашарий жадриятларга асосланган сиёсий маданиятни шакллантириши.* Миллий истишлол Һоясининг сиёсий соқадаги хусусиятларининг мохияти ана шуларда намоён булади.

Иккинчидан, *жамиятимиздаги турли манфаатлар, жарам-жарши кучлар ва каракатлар аертасидаги мувозанатни таъминлайдиган самарали механизмни шакллантириши, сиёсий кайтда кайишуй маънодаги кеппартиявийлик тамойилини жарор топтириши.* Мазкур жикатлар миллий истишлол Һоясининг сиёсий соқадаги сезига хос тамойилларини ифодалайди.

Учинчидан, *демократик институтларнинг мусташил фаолият керсатиши учун янада кенгрош шарт-шароит яратиши, кокимиятнинг конституциявий белиниши тамойилига жатий амал шилиши, жамият аззоларининг барча сиёсий, ижтимоий салокиятини, ташаббус эркинлигини рехёбга чишариши учун зарур имкониятларни ишга солиши таъозо этади.*

Бу — мамлакатимизда демократия тамойилларига асосланган, кеч жандай сиёсий кучнинг субъектив хокиши-иродасига жарам бөлмасдан ишни фаол ташик шиладиган, гз мокиятига керра, жамиятнинг олжа силжисишга халашит бераётган илат ва асоратларни бартараф этишга жодир бөлган самарали тизимни шакллантириши демекдир.

Тертинчидан, *макаллий кокимият ва фушароларнинг сезини сези бошшариши органларининг фаолият доирасини кенгайтириши, уларга давлат ваколатларининг бир шисмини босшичма-босшич аетказиб бориши, нодавлат ва жамоат тузилмаларининг кушуши ва нуфузини оширишни кезде тутадиган «Кучли давлатдан - кучли жамият сари» концепциясини амалга ошириши.*

Бешинчидан, *давлатнинг ислотчилик вазифаларини демократик талаблар асосида, халшимиз ва жамиятимиз манфаатларига мос колда амалга оширадиган истеъдодли, изланувчан, чушур билимли ва юксак малакали, Ватанга, она заминимизга садоштли ёш кадрларни танлаш жой-жойига шейиши ва янгилашга имкон берадиган тизимни такомиллаштириши.* Бу - кеч жайси замонда осонликча кал бөлмайдиган, одамларнинг тафаккури ва дунёшариши сезгаришини таъозо этадиган, одатда субъективизм, манфаатпарастлик, уруш-аймошчилик каби кеп-кеп илатларни бартараф этиши, жамиятни тубдан янгилашни талаб шиладиган жараёндир.

Мазкур тамойиллар миллий Һоямизнинг таркибий унсурларидир. Зеро, миллий истишлол Һояси бутун жамият, бутун миллат, бутун Сзбекистонликлар учун хизмат шилади. Миллий жадриятларимизни баколаганда, уларнинг миллий Һояга нечошлик мос эканини назарда тутамиз. Лекин биз баколаш жараёнида фашат алокида бир инсон, муайян ижтимоий гурук, бирор бир этнос, манфаатни эмас, балки умуминсоний жамиятимиз, барча Сзбекистонликлар манфаатини назарда тутуди.

2. Жамият қаётини демократиялаштириш жараёнини янада чуёурлаштириш миллий истиёлол ёоясининг амал ёилиш тамойилларидан биридир. Мамлакатимизда демократик институтлар фаолиятини ёселга ёсейиш ва фуёаролик жамияти асосларини шакллантириш узоё муддатли жараёндир. Демократия ёояларини шунчаки баён ёилиш, юёоридан тушириб жорий этиш билан одамлар онгида сёзгариш ёилиб бёелмайди. Шунинг учун кам Президентимиз Ислом Каримов бу хусусда ёуйидагича таёкидлаган эди: «Демократия жамиятнинг ёадриятига, кар бир инсоннинг бойлигига айланмоёи керак. Бу эса бир зумда бёеладиган иш эмас. Халёнинг маданиятидан жой ололмаган демократия турмуш тарзининг таркибий ёисми кам бёела олмайди. Бу тайёргарлик кёериш ва демократия тамойилларини сёзлаштиришдан иборат анча узоё муддатли жараёндир».

Аммо бу ёселни имкон ёадар ёисёа муддатда босиб сетиш, демократияни жамиятнинг устувор ёадриятига, унинг барёарор тараёёиётини таёминловчи муёким омилга айлантириш, бир томондан жаёон халёлари демократик анёаналарини пухта сёрганиш ва сёзлаштиришни, иккинчи томондан аждодларимизнинг адолатли жамият барпо этиш борасидаги ёарашларини бугунги кунга мослаштириб, миллий ёадриятларимиз заминида жорий этишни таёозо ёилади.

Бошёача айтганда, кар бир жамият, давлат сёзи учун мос демократик тараёёиёт ёселини сёзи танлайди. Сёзбекистон кам сёзи учун маёбул демократик тараёёиёт ёселини танлаб олди.

Маёлумки, собиё шёролар даврида шарё халёларига, жумладан бизга нисбатан Маркснинг «Осиёча ишлаб чиёариш услуби» деб аталган назариясига таяниб иш кёерилади, деган ёараш куёмрон эди. Бу назариянинг моёкияти Шарёда коёкимиятни бошёариш азалдан деспотизмга, яёни зёравонликка асосланади, деган фикрдан иборат эди. Европацентристик ёарашлар (Гегел), Европани жёеёрофий жикатдан устун ёсейиш (Монтескье), капитализмнинг тарихан айнан Европада пайдо бёелиши тёеёрисидаги тасаввурларнинг (Макс Вебер) барчаси осиеёча турмуш тарзи учун демократия мутлаёо ёт бир нарса, деган беписанд фикрга асосланиш оёибати эди. Бугунги кунда Шарёнинг кам сёзига хос давлатчилик анёаналари, бошёарув тизими, идора усуллари, коёкимият тармоёлари бёелгани, бу борада у ёарбдан сира кам эмаслиги барчага аён бёелиб ёолди.

Хусусан, шарёона демократиянинг бир ёатор устувор жикатлари мавжуд. Бу - ёоявий-фалсафий асосда шакланган инсонпарварликдир. Масалан, бизнинг Форобий, Амир Темур, Низомулмулк, Алишер Навоий каби аждодларимизнинг сиёсий ёарашлари негизида турли даврларда сёзига хос сиёсий маданият шакланган. Шарё сиёсий фалсафасининг муёким жикатларидан бири - «меёёр» тушунчасига катта акамият берилишидир. Аслида демократия - меёёрга асосланган сиёсий маданиятдир. Бу меёёр куёуё ва бурч, эркинлик ва тенглик сёртасида бёелган мувозанатни кам англатади.

Шарёда одамларнинг коёкимиятга ва сиёсий муносабатларга бёелган муносабати азалдан сёзига хос хусусият касб этган. Бу Шарёдаги сиёсий муносабатларнинг нозик жикатлари билан изоёланади. Сайлов тизими, давлатчилик, сиёсий каракатлар, жамоатчилик фикри, оммавий ахборот воситалари - буларнинг барчаси Шарёда сёз хусусиятларига эга. Аввало, бу хусусиятлар коёкимиятга бёелган анёанавий ишонч ва баёзан эса патернализм ёонунияти билан иёодаланади. Тарихан Шарё мамлакатларида сиёсий ёарорлар ёабул ёилиш ва уларни амалга оширишда масёул кишилар орёали, лекин бунда халёнинг манфаатлари албатта кисобга олинган колда амалга оширилган. Улар халёнинг «иштирокида», яёни турли митинг, инёилоблар орёали бёелган, аммо унинг манфаатларини кисобга олмаган колда ёарор ёабул ёилган ёарорлардан кёера кёетроё

самара берган. Шу туфайли Шарф мамлакатларида аксарият кукмдорлар мудом «Халф нима дер экан?», «Мендан шандай ном шолар экан?» деган масъулият билан сиёсат олиб борган.

Шарфда сиёсий жараён иштирокчилари, айнишса, сиёсий етакчиларнинг сезига хос машоми бор. Сиёсий рақбар нафашат сезига тегишли алоқида имтиёзларга, балки алоқида масъулиятга кам эга. У нафашат сз кўшушлари, балки мажбуриятлари бейича кам асосий оғирликни сз зиммасига олган. Шу маънода, Шарф халшлари каётида адолат бош мезонга айланганки, одил ва доно шоқ, кукмдор ҳояси «Авесто»дан қозирги кунларгача орзу белиб келган. Шунинг учун Амир Темур фаолиятида «Куч - адолатда» деган шоида устувор белган. Шу тариша, Шарф мутафаккирлари давлатни, аввало жамият тарашиётидаги икки муқим омил - ижтимоий баршарорликни таъминлаш ва ижтимоий адолат мезонларни амалга ошириш шуроли деб тушунган. Шунини кам алоқида таъкидлаш зарурки, Шарфда шонунчилик ва меъерий тизимлар кам ана шу маъсадларга хизмат шилган. Бундай анъана Соқибширон Амир Темур давридаёш бутун дунё меъерий тизимига ва конституциячилигига кучли таъсир кёрсатган. Амир Темур «Тузуклар»и бунинг яшол далили.

Яна бир масалага алоқида эътибор бериш зарур. Шарф халшлари каётида жамоатчилик фикри азалдан юшори машом ва мартабага эга белиб келган. Ксепгина анъанавий ижтимоий институтлар, хусусан, мақалла ва бошша сезини сези идора шилиш ташкилотлари асосан жамоатчилик фикрига таянган. Шундан келиб чийшан қолда, ижтимоий салмошли фикрларни жамоатчилик муқокамасига олиб чийиш кам анъанавий йишлиш жойларида - мақалла гузарларида, чойхоналарда, карвонсаройларда, тсей-маъракаларда, тантаналарда, кашарларда, қатто, меқмондорчиликда кам амалга ошган. Шу билан бирга, жамоатчилик фикри қар доим давлат шарорлари шабул шилишнинг муқим таркибий шисми белиб келган. Кукмдорлар сз фаолиятларининг жамоат фикри томонидан шеллаб-шувватланишига эришишга уринган, шарор шабул шилишдан олдин уни жамоатчилик ризосидан сеткашишга эътибор берилган.

Хуллас, шуларнинг барчасидан келиб чийадиган белсак, Шарф халшларига, хусусан, бизнинг мамлакатимиз ақолисига азалдан сезига хос демократик анъаналар мавжуд белган. Сз менталитети, моқиятига ксера, умуминсоний шадриятларга нисбатан сета хайрихоқлиги туфайли, халшимиз замонавий демократик шадриятларни кам тез сезлаштириб олиши шубқасиз. Бу, албатта, халшимизнинг тарихий-ижтимоий анаъналаридаги демократик ҳоялар, тажрибалар, хусусан, жамоа демократияси намуналари билан кам бошлиш.

Умуман, демократия шадимдан дунёнинг турли минташаларида турлича йсеналишда ривожланиб борган. Унинг муқим бир шакли эса айнан *шарфона демократия*дир. Демократия ҳояларининг давлатлашган ксерииниши кам шадимий тарихга эга. Масалан, XIII асрда Самаршандда кукмронлик шилган сарбадорлар давлатида демократиянинг ксепгина унсурларини учратиш мумкин.

Тарихий демократиянинг иккинчи йсеналиши жараёшли - *сиёсий демократия*дир. Унинг жамият сиёсий тизимини халшша яшинлаштириш, сиёсий адолатсизликларнинг олдини олиш борасидаги ақамиятини таъкидлаб сетиш зарур.

Ижтимоий демократия эса учинчи бир тарихий йсеналишдир. Бугунги давр демократияни ислоқотлар жараёнига айлантирди. Шу даврдан бошлаб демократия кенг ижтимоий қодиса тусини олди.

Демак, демократия асли тарихий жараёнда вужудга келган белиб, у инсон фаолиятининг турли жикатларига нисбатан татбий этилади. Шу маънода, турлича

моделларда намоён бўлади. Буни сёз даврининг илҳор мутафаккирлари ҳам теран англаганлари, улар демократия учун зарур бўлган шарт-шароит, яъни мустақил миллий тараққиёт заруратини алоқида таъкидлаганлар. Хусусан, Заки Валидий Тасҳон бу қандашундай деб ёзган эди: «Демократиянинг бирдан-бир, ягона рецепти йсёш. Унинг мақсади миллатларга ва жамиятларга сёз ихтиёрларига мувофиқ қайт кечириш имкониятини беришдир. Демократия турли миллатда турлича бўлиши мумкин. Лекин унинг асосий бир шarti бор: миллат ва жамият орасидаги масъулиятга шериклашиб, шунга мувофиқ равишда иш йонунларига бўйсунуш керак бўлади. Инглизларда, Америкада, Швецияда, Норвегияда иш шу тарзда тузилган. Россияда эса бу йсёш. 1919 йилда яхшигина демократик партиялар вужудга келди, аммо большевиклар партияси тепага чиқдию бутун бошли партияларни йсёш йилди ва тарихда мисли кўрилмаган мустақиллик тузумини сёрнатди. Давлат ишида масъулият қиссининг умумийлиги халқнинг маданий камолотига боғлиқ тарбия ва одат масаласи қамдир».

Бугунги шарёона демократияда шадр, ошбат, андиша, катталарга қурмат, она заминни ардоғлаш борасида сёзига хослик яшол намоён бўлади. Булар эса миллий истиқлол ҳояси амал йилишида ниқоятда муқим ақамият касб этади.

қайтти эркинлаштириш миллий истиқлол ҳоясини халқимиз шалби ва онгига сингдиришнинг муқим шартидир. Миллий истиқлол ҳояси сиёсий воёеликни уйғунлаштириб, турли шахслар, ижтимоий гуруқлар эқтиёжларини мутаносиблаштиради, уларни мавжуд имкониятлар асосида бир-бири билан яшинлаштиради ва шу маънода демократик шадриятларнинг нуфузини оширади. Кишилар онгини мақаллийчилик, уруғ-аймоқчилик, махдудлик каби ижтимоий иллатлар асоратидан поклаш, ёт ҳояларга нисбатан мафкуравий иммунитетни шакллантириш, мафкуравий курашда тасҳри йсел танлаш ва жақолатга шарши маърифат билан курашиш миллий ҳоянинг халқимизнинг шалби ва онгига теран сингдирилиши билан боғлиқ. Миллий истиқлол ҳоясини амалга ошириш кучли давлатдан кучли жамият сари бориш концепциясига асосланади ва ундан келиб чиқиб, сиёсий ва ижтимоий-иқтисодий қайтнинг барча соқаларини эркинлаштиришда манфаатлар уйғунлигини таъминловчи омил бўлиб хизмат йилади.

Миллий истиқлол мафкураси шахс эркинлиги ҳоясига таянади. Сёз қаш-қушушини танийдиган, сёз кучи ва имкониятларига таянадиган, атрофида содир бўлаётган воёеақодисаларга мустақил муносабат билан ёндашадиган, айна пайтда шахсий манфаатларини мамлакат ва халқ манфаатлари билан уйғун қолда кўрадиган инсонгина миллий ҳоя тамойилларини тасҳри бақолай олади. Эркинлаштириш жараёнида инсон қаш-қушушини таъминлаш, гуманизм ва умуминсоний шадриятларга риоя этиб яшаш жамиятимиз хаётининг асосий мезонига айланиб бормошда. Жамиятда лошайдлик, бепарволик, бошимандалик, порахсёрлик каби иллатларнинг пайини шаршиш, одамлар шалбида юксак ишонч ва эътиёдни шарор топтириш, ахлошан пок, маънавий бой, ижтимоий фаол, жисмонан баёувват авлодни вояга етказиш, уларда ватанпарварлик, меқнатсеварлик, одамийлик каби олижаноб фазилатларни тарбиялаш миллий ҳоя таёсирчанлигини оширибгина шолмай, демократик жамият барпо этиш борасидаги интилишларимиз самарадорлигини қам оширади.

Шу сёринда эркинлик категориясининг ижобий ва салбий жикатларга эга эканини қам таъкидлаш зарур. Унинг ижобий жикати шахснинг сёз манфаатларига мувофиқ равишда қаракат йилиш имкониятини ифодалайди. Бунда шахс бирор-бир моддий ва маънавий неъматга интилиб, шу йселда зарур қаракатлар йилиши мумкинки, бу хатти-қаракатлар сёз навбатида бошшаларнинг интилиш ва манфаатларига зид келмаслиги керак. Чунки

адолат чегараси, эркинликлар меъёри айнан шу асосда шаклланади. Аксинча, шахснинг хатти қаракати ташқаридан босладиган таъсирлардан бутунлай холи бослган, у сез маъсадларига эришиш жараёнида кеч бир акс таъсирни тан олмаган таъдирда эркинликнинг салбий жикати намоён бослади. Чунки бу жараёнда «кимнингдир ва ниманингдир кисобига эркинликка эришиш» қолати содир бослади. Шахс бу муносабатларни тасъри бақоламаган таъдирда у сез хатти-қаракатлари билан адолатнинг бузилишига сабаб бослади. Албатта, эркинликнинг қар икки жикати сертасида узвий боълишлик мавжуд. Лекин шу билан бирга, улар сертасида мураккаб, зиддиятли ва қатто шарамас-шарши муносабатлар қам мавжуд.

Шахс эркинлигини эркинликнинг айнан ана шу ижобий ва салбий хусусиятларидаги мувозанат белгилайди. Шарс ва сарб жамиятшунослари аввалдан шахс эркинлигининг рукий-фалсафий (Алишер Навоий, Бедил), ижтимоий-рукий (Форобий, Лебон, Тард, Ортега-И-Гассет), рукий индивидуал (Фрейд), контракцион (Дьюи, Мид), хатти-қаракатли (Вебер), социометрик (Морено), ижтимоий (Франкфурт мактаби), феноменологик (Шюц), бегоналашув (Фромм), аномик (Дюркгейм, Мертон), манфаатли (Рассел), зиддиятли (Дарендорф), экзистенциал (Хабермас) талшинини баён этиб келганлар. Аммо қозирда масаланинг туб моқиятини шахснинг ижтимоий бир бутунликка интилиши, жамият билан уйъунлашишга мойиллиги, яъни интеграциялашув муаммоси ташкил шилмоъда. Шахс эркинлигини таъминлашда сиёсий ва қушуший институтларнинг демократик асосдаги тизимини шакллантириш муқимдир. Шу билан бирга бунда хусусий тадбиркорлик фаолиятига, бозор муносабатлари жараёнида шахснинг ижтимоий фаоллиги қам муқим ақамият касб этади. Фикримизча, Ёзбекистон Конституциясида инсон эркинлигига сезининг тасъри, маъбул талшинини топган, яъни унда эркинлик бошқаларга зарар келтирмайдиган фаолият сифатида бақоланган. Зеро, жамият ва давлат, ижтимоий тузум ва сиёсий институтлар сертасидаги муносабат индивид, ижтимоий бирликлар ва гуруқлар сертасидаги муносабатларга ксеп жикатдан боълиш бослиб, уларнинг барчаси миллий ёоя тамойиллари асосида уйъунлаштиришни талаб этади.

Бугунги кунда мамлакатимизда қокимият ва бошқарув идоралари фаолияти самарадорлиги оширилмоъда, жамоат ташкилотларининг янги шиёфаси шаклланмоъда, таъбир жоиз бослса, сиёсий тизим модернизацияси юз бермоъда. Бу жараёнга миллий истишлол ёояси тамойилларини узвий тарзда сингдириб бориш ва уларни демократик институтлар фаолиятининг таркибий шисмига айлантририш муқим ақамият касб этмоъда.

10-мавзу. Миллатлар аро тотувлик, ва диний баърикенглик, миллий ёоя ва ёшлар.

Режа:

1. Миллатлараро қамжикатлик.
2. Диний баърикенглик (толерантлик)
3. Ёшларни миллий истишлол ёояси руқида тарбиялашнинг шакл ва воситалари.

Таянч тушунчалар:

Жамият, онг ва тафаккур, ишонч ва эътиқод, ёояга эхтиёж, ўзликни англаш, мафкуравий жараёнлар, ёоявий кураш, инсон онги, диний экстремизм, фундаментализм, буюк давлатчилик, шовинизми, терроризим ёоялари, миллий ёурур, диний баърикенглик

(толерантлик), полиэтник ва моноэтник давлатлар, “байналмилаллаштириш”, миллатларни сунъий яқинлаштириш ғояси.

1. *Миллатлараро тотувлик умумбашарий шадрият бөлиб, турли хил халшлар биргаликда истишомат шиладиган минташа ва давлатлар миллий тарашшиётини белгилайди, шу жойдаги тинчлик ва баршарорликнинг кафолати бөлиб хизмат шилади.*

Бугунги кунда Ер юзида 6 миллиарддан зиёд ақоли мавжуд. Ёзбекистон кудудида эса 130 дан ортиш миллат ва элат вакиллари яшамойда.

Кар бир миллат яратганнинг мөежжизасидир. Жақон динларининг мушаддас китобларида шайд этилишича, Оллоқ асли инсонни бир ота, бир онадан яратган, лекин улар бир-бири билан мулошот шилиши, танишиши учун миллатларга бөлиб шөйган. Давлатлар бу борада көпмиллатли (полиэтник) ва бирмиллатли (моноэтник) таркибга эга бөлиб, кар бири сөзига хослиги билан бир-биридан фарш килади. кар бир мамлакатда турли миллат вакилларининг мавжудлиги азал-азалдан унга сөзига хос табиий ранг-баранглик бахш этиб келган. кар бир миллатнинг умумий манфаатлари билан бирга сөз шадриятлари кам бор. Умумий шадрият ва хусусий манфаатлар бир-бирига зид келиб шилиши ёки уйшун бөлиши мумкин. Бунда муайян мамлакатдаги миллий сиёсат муким ақамиятга эга бөелади.

Ёзбекистон каби полиэтник мамлакатда турли миллатлар манфаатларини уйшунлаштириш, улар орасида тотувликни таъминлаш тарашшиётнинг кал шилувчи омилларидан бири кисобланади. Зеро, миллатнинг истишболи бошша халшлар ва мамлакатларнинг тарашшиёти, бутун жақондаги вазият ва имкониятлар билан кам бошлишдир. Халшимизнинг «Шөешнинг тинч - сен тинч» деган машотида ана шу кайшат назарда тутилган. Бутун дунёда, биринчи навбатда, шөешни мамлакатларда ёнма-ён яшаётган этнослар орасида тинчлик, осойишталик, баршарорлик, камкорлик, камжикатлик, тенг кушушли муносабат бөелмаса, улардан кеч бири сөзининг порлош истишболини таъминлай олмайди.

Шу билан бирга бир мамлакат доирасида миллий манфаатларни тенг шондириш, улар ривожини таъминлаш жуда мураккаб масала эканини кам англамошимиз даркор. Миллатлараро тотувлик шояси ана шу масалани төеши кал шилишга ёрдам беради. *Бу шоя - бир жамиятда яшаб, ягона машад йелида мекнат шилаётган турли миллат ва элатларга мансуб кишилар шертасидаги шөзаро курмат, дөстлик ва камжикатликнинг маънавий асосидир. Бу шоя - кар бир миллат вакилининг истеъдоди ва салокиятини төела рөёбга чишариш учун шароит яратади ва уни Ватан равнаши, юрт тинчлиги, халш фаровонлиги каби эзгу машадлар сари сафарбар этади.*

Мамлакатимизда ушбу шояни амалга оширишга катта эътибор берилмошда.

Президентимиз Ислом Каримов Ёзбекистоннинг бу борадаги сөзига хос сиёсатини баён этиб, шуйидагича таъкидлаган: «Республика ақолиси шертасида көпчиликни ташкил шиладиган сөзбек миллатининг мушаддас бурчи она тилини, сөз миллий маданияти ва тарихини тиклашдангина иборат эмас, балки биргаликда кает кечирувчи кам сонли халшларнинг ташири учун, уларнинг сөзига хос маданий-маънавий хусусиятларини сашлаб учун, камол топиши ва сөзлигини намөён этиши учун уларга тенг шароит ва имкониятлар яратиб бериш борасида масул бөелишдан кам иборатдир». Бундай мукит миллатлараро муносабатларда турли муаммолар тушлишига асло йсел шөймайди ва Ватан равнаши, юрт тинчлиги, халш фаровонлиги каби умуммиллий шояларни камкор ва камжикат бөлиб амалга оширишда муким ақамият касб этади.

Неча минг йиллик тарихимиз шундан гувоќлик бермоќдаки, олижаноблик ва инсонпарварлик, миллатлараро тотувликка интилиш халќимизнинг энг юксак фазилатларидан ќисобланади. Бу борадаги анъаналар авлоддан-авлодга авайлаб сетказиб келинмоќда.

Мустаќиллик йилларида миллатлараро тотувлик Ҳояси илгари сурилгани ва амалда унга эришилгани Ёзбекистон ривожиди ўсёлга киритилган энг катта ютуўлардан биридир. Мамлакатимиз раќбарияти миллий масалани оёилона, халўаро тамойилларга мос ёсел билан ечиш, миллатлараро муносабатларни уйўунлаштириш чора-тадбирларини кёрди. Бу борада конституциявий талаблар асосида иш тугилди. Юртимизнинг ксепмиллатли халўи онгида «Ёзбекистон — ягона Ватан» деган Ҳоя асосида кайиўий ватандошлик туйўусини шакллантириш бу борадаги ишларнинг муќим ёсеналишига айланди.

Ёзбекистон Республикаси Конституциясининг 8-моддасида «Ёзбекистон халўини миллатидан ўатўи назар, Ёзбекистон Республикасининг фуўаролари ташкил этади», деб аниў белгилаб ўсейилган. «Ёзбекистон халўи» тушунчаси мамлакатимизда яшаб, ягона маўсад ёселида меќнат ўилаётган турли миллат ва элатларга мансуб кишилар сертасидаги сазаро кўрмат, доестлик ва камжиќатлик учун маўнавий асос бселиб хизмат ўилади. Бундан ташўари Конституциямизда «Ёзбекистон Республикаси саз кўдудида истиўомат ўилувчи барча миллат ва элатларнинг тиллари, урф-одатлари ва анъаналарини кўрмат ўилинишини таўминлайди, уларнинг ривожланиши учун шароит яратади», деб таўкидланган. Бу борада кайтимизда ксеплаб тадбирлар амалга оширилмоќда. Хусусан, 1992 йилдаёў миллий-маданий марказлар фаолиятини мувофиўлаштириш ва уларга ксемаклашиш маўсадида Ёзбекистон Республикаси «Байналмилал маданият» маркази ташкил этилгани бунга мисол бселади. Сшанда 12 та миллий-маданий марказ фаолиятини бирлаштирган бу жамоат ташкилоти бугун 100 дан ортй марказлар ишини мувофиўлаштириб турибди. Мамлакатимизда истиўомат ўилаётган барча миллат ва элатларининг саз она тилида сёйиши учун кенг имкониятлар яратилгани, олий уўув юртлари ва мактабларда бунга амал ўилинаётгани, ксеплаб тилларда газета ва журналлар чоп этилиб, телексёрсатув ва радиоёшиттиришлар олиб борилаётгани ва бошўа ишлар кам бу борадаги самарали фаолиятнинг яўўол далилидир.

ўаердаки миллатлараро тотувлик Ҳоясининг аќамияти англаб етилмаса, жамият кайтида турли зиддиятлар, муаммолар вужудга келади, — улар тинчлик ва барўарорликка хавф солади. Бугунги кунда жаќоннинг айрим минтаўаларида содир бселаётган миллий низолар шундан далолат бериб турибди.

Миллатлараро тотувлик Ҳоясини амалга оширишга Ҳов бселадиган энг хатарли тсесий — тажовузкор миллатчилик ва шовинизмдир. Бундай иллат, зарарли Ҳоя тузоўига тушиб ўолган жамият табиий равишда калокатга юз тутди. Бунга узоў ва яўин турихдан ксеплаб мисоллар келтириш мумкин. Биргина фашизм Ҳояси ХХ асрда инсоният бошига аввалги барча асрлардагидан ксера ксепроў кулфат, офат-балолар ёўдириб, охир-оёибатда сези кам калокатга учради. Лекин канузгача фашизм, большевизм, шовинизм, ирўчилик Ҳояларини тирилтириб, миллатлараро тотувлик, камжиќатлик Ҳоясига ўарши «салиб юриши» уюштиришга уринаётган кучлар борлиги барчамизни хушёр торттириши лозим.

Фаўат миллатлараро тотувлик Ҳоясига таяниб, умумий маўсадлар ёселида камжиќат бселиб, Ватан равнаўи, юрт тинчлиги ва халў фаровонлигидек олижаноб маўсадларга эришиш мумкин.

2. Толерантлик — хилма-хил диний эътишодга эга бөлган кишиларнинг бир замин, бир Ватанда, олижаноб ҳоя ва ниятлар йөлида қамкор ва қамжиқат бөлиб яшабини англатади.

Дин ижтимоий қаётни, воёеликни, унинг қодисаларини сезига хос тарзда инъикос эттирувчи ижтимоий онг шаклларида бири. У дастлаб инсон қаётининг ибтидоий даврида вужудга келган ва сеша замонда яшаган инсонларнинг дунёшарашини қам акс эттирган. Дин дунё, инсон ва бошша мавжудотларнинг яралиши ва келиб чишишини, қаётнинг маъно-мазмуни, инсоннинг яшашдан кезлаган маъсади каби масалаларга илоқий нуштаи назардан жавоб берувчи дунёшараш шаклидир. У бугунги кунда қам шу вазифани адо этиб келмошда. Дин диний дунёшарашни, диний маросимларни, шунингдек, диний туйҳуни сөз ичига олади. Сөрта асрларда дин маданиятнинг барча турларини (илм-фан, фалсафа, қушўш, ахлош каби) сөзида мужассамлаштирган ва уларга сөз таъсирини сөтказган, шадим-шадимдан аксарият маънавий шадриятларни сөзида мужассам этиб келган. Миллий шадриятларнинг асрлар оша безавол яшаб келаётгани қам диннинг шарофатидандир. Президент Ислом Каримов сөзлари билан ифодалаганда, «дин бизнинг шон-шонимизга, онгу шууримизга шу шадар теран сингиб кетганки, уни кеч шандай куч, кеч шандай ташвишот билан чишариб бөелмайди».

Диний эътишодларнинг моқияти умумий эканига шарамасдан, динларнинг ксириниши хилма-хилдир. Дунёда жуда содда, шадимий динлар билан бир шаторда, умумжақон ақамиятига молик, мураккаб, жақон динлари қам мавжуд. Улар тарихий заруратга шароб, турли даврларда вужудга келган.

Чунки дунёдаги динларнинг барчаси эзгулик ҳояларига асосланади ва яхшилик, тинчлик, дөстлик каби хусусиятларга таянади. Одамларни қалоллик ва поклик, меқр-шафшат, биродарлик ва баҳрикенгликка даъват этади. Жақондаги барча йирик динлар бу дунёни фоний, сөткинчи қисоблайди. Улар инсоннинг яшашдан асл маъсади бу дунёда хайрли, савобли ишлар шилиб, бошй дунё синовларига тайёргарлик ксериш, жаннат саодатига сазовор бөелиш, деган ҳояни тарҳиб этади. Барча динларда инсон қаётининг моқияти, мазмуни, кишилар сөртасидаги сиёсий-қушўшй, ахлошй муносабатларни тенглик ва адолат мезонлари асосида сөрнатиш масаласи озми, ксепми сөз аксини топган. Шу боисдан қам қар бир ватандошимиз, айнишса ёшлар, аввало, динлар тарихини, уларни асл моқиятини чушур билиши лозим. Шундагина уларни ҳаразли маъсадларни кезлаб юрган кучлар йөелдан чалҳитолмайди.

Ватанимиз қудудида ислом дини шарор топганига шадар зардуштийлик, буддавийлик, монийлик, христианлик, маздакийлик, шомонийлик каби динлар қам мавжуд бөелган. Улар негизида сеша даврда барчасининг синтези натижасида бетакрор маданият вужудга келган. Зардуштийлик таълимоти бөейича эзгулик ва ёвузлик сөртасидаги доимий курашда оралиш йөел йөел, шунинг учун қар бир одам бу курашнинг у ёки бу томонида иштирок этишга мажбур. Бу диннинг уч таянчи бөелиб, улар фикрлар софлиги, сөз собитлиги, амалларнинг инсонийлигидан иборат. Бу жиқатлар зардсештийликда «эзгу фикр, эзгу сөз, эзгу иш» тарзида ифодаланган.

Конфуцийлик таълимотига ксера, одамлар ижтимоий келиб чишиши ёки жамиятдаги мавшеи оршали эмас, балки одамийлик, адолатпарварлик, қайшатпарварлик, самимият каби юксак фазилатлар воситасида юксак камолотга эришиши мумкин. Индуийлик фалсафасига ксера, инсон сөз қаётда нимаики ёмонлик шилса, ошбатсиз шолмайди, бунинг учун, албатта, жазо олади. «Беш шөел баробар эмас» машөлида ифодаланган қайшат қам бу динда сөз ифодасини топган.

Ќозирги замонда динлараро баћрикенглик ёояси нафаћат диндорлар, балки бутун жамият аъзоларининг эзгулик ёселидаги камкорлигини назарда тутуди камда тинчлик ва барћарорликни мустакамлашнинг муќим шарти ќисобланади.

Азал-азалдан она юртимизда ислом, насронийлик, иудавийлик каби динлар ёнма-ён яшаб келган. Асрлар мобайнида йирик шаќарларда масжид, черков ва синагогаларнинг мавжуд бселиши, турли миллат ва динга мансуб ёавмларнинг сз диний амалларини эркин адо этиб елаётгани бунинг тасдићидир. Тарихимизнинг энг мураккаб, оћир даврларида кам улар орасида диний асосда можаролар бселмагани халћимизнинг динлараро баћрикенглик борасида улкан тажриба тсеплаганидан далолат беради.

Ѕзбекистонда эркин фуёаролик жамияти, дунёвий давлат барпо этилмоёда. Ѕурилайтган жамиятнинг тамойиллари, ќуёуёий асослари ишлаб чиёилган ва халћимиз томонидан ёсেলাб-ёувватланади. Давлат ёонуний асосда барча динларга, барча эътиёод эгаларига тенг имкониятлар яратиб берган. Диний ташкилотлар билан муносабатларнинг ёонун асосида, уларнинг каё-ќуёуёларини ќурмат ва ќимоя ёилиш асосида олиб борилайтгани эътиёод эркинлигини амалда таёминламоёда. Айни ваётда диний ташкилотлардан кам ёонун олдидаги бурч ва мажбуриятларини бажариш талаб ёилинади. Бу — халћимизнинг хоќиш-иродаси билан танлаб олинган тсёћри ёселдир.

Ватанимизда турли динлар ва дин вакиллари сертасида умумбашарий ёадриятлар асосида биродарликни мустакамлашга муќим эътибор берилмоёда. Тошкентда сётказилган «Ѕакон динлари тинчлик ёселида» халћаро анжумани бунинг амалий исботидир.

Ќозирги кунда мамлакатимизда ёендан зиёд конфессияга мансуб диний ташкилотлар фаолият ксрсатмоёда. Уларнинг сз фаолиятини амалга ошириши ва мамлакат каётида фаол иштирок этиши учун камма шарт-шароитлар яратилган. Бу борадаги ќуёуёий асослар Ѕзбекистон Конституциясида, «Виждон эркинлиги ва диний ташкилотлар тсёћрисида»ги ёонунда сз ифодасини топган. Ана шу асослар мамлакатимиздаги барча дин вакилларининг камкор, камжиќат бселиб, миллий истиёлол мафкурасининг бош ёояси - халћимизнинг озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон каёт барпо этиш орзусини амалга ошириш учун мустакам таянч бселиб хизмат ёилади.

3. Ёшларни ёоявий тарбиялаш. Соћлом ёоялар тарбияси юксак дунёёараш ва эътиёод тарбиясини англатади. Дунёёараш - тартибга солинган, яхлит онгли тизимга айлантирилган билим, тасаввур ва ёоялар мажмуи бселиб, у шахсни жамиятда сзлигини саёлаган ќолда муносиб ссрин эгаллашга чорлайди.

Мустаёиллик йилларида шаклланаётган янгича дунёёараш ёшларда Ватанга садоёатни, миллий ёадрият ва анёаналарга муќаббатни, сз яёинларига меќрибонликни танлаган ёсели - касби, маслагги ва эътиёодига содиёликни назарда тутуди. Янгича фикрлаш ва янгича тафаккур айнан мустаёиллик мафкураси руќида тарбия топиб, сайёал топган миллий онг, дунёёараш ва эътиёод маќсулидир.

Ёшлик, ссспиринлик даври дунёёарашнинг шаклланиши, эътиёоднинг мустакамланиши учун сета сезгир, психология тили билан айтганда, «сензитив» босёич ќисобланади. Шуни алоќида таёкидлаш керакки, бу давр нафаћат шаклланиш учун, балки, агар маёлум бир ёарашлар тизими мавжуд бселса, уларни сезгартириш учун кам ёулайдир. Шу боис мафкуравий таёсирлар бевосита ёшлар аудиториясига, уларнинг ёалби ва онгига ёаратилган бселади.

Масёулият. Ѓоявий тарбия мезонларидан бири бу масёулият туйёуси билан яшаш хусусиятини шакллантиришдир. Масёулият одамнинг ќар бир амали, фаолияти маќсулини тселиё тасаввур ёилган ќолда, унинг сези ва сзгалар учун нима наф

келтиришини англай олиш ўобилиятидир. Масъулиятни кiс ўилган инсон ишни доимо пухта режалаштириб, унинг оўибатларини олдиндан тасаввур ўила олади ва зарур натижага эришиш учун бутун кучи ва салокиятини сафарбар этишга ўодир бeлади.

Шахсий масъулиятни *фуўаролик масъулият*дан фарўлаш лозим. Биринчиси - шахснинг кундалик фаолиятидан келадиган шахсий манфаатни назарда тутса, иккинчиси жамият манфаатларини назарда тутди. Фуўаролик масъулиятини кiс этган инсон энг аввало сези меќнат ўилаётган жамоа ёки таълим олаётган оёув даргоки, сез маќалласи ва юрти равнаши сeйлайди. Муста³ил Ёзбекистон фуўаролари учун ягона маўсад Ватан равнаши, юрт тинчлиги ва халў фаровонлиги учун хизмат ўилиш бeлса демак, кар бир фуўаролик масъулиятининг маъно-мазмунини ана шу ўояларни амалга оширишда деб билиши даркор.

Охирги йилларда ўарбда кенг тарўалган бир назарияга кeра, одамлар масъулият нуўтаи назаридан икки тоифага бeлинади. Биринчи гурук сез каётанда рeй бераётган воёеа ва кодисаларнинг сабабчиси, масъули деб фаўат сезларини тасаввур ўилади. («Мен сезим барча нарсаларга масъулман. Менинг каётим ва ютуўларим фаўат сезимга боўлиў, шунинг учун сезим учун кам, оилам учун кам сезим жавоб бераман»). Иккинчи гурук барча воёеа, кодисаларнинг сабабчиси ташши омиллар, бошўа одамлар - ота-она, оётувчилар, камкасблар, бошлиўлар, танишлар, ўсени-ўсешни ва бошўалар деб кiсоблайди.

Тадўиётларнинг кeрсатишича, иккинчи шаклдаги масъулият кeпроў сeсмирларга хос экан, уларнинг деярли 84 фоизини масъулиятни фаўат бошўаларга юклашга мойил экан. Америкалик олим Дж. Роттер ана шу асосда «назорат локуси» тушунчасини илмий асослаб берган. Унинг киритган фикрича, масъулиятни сез зиммасига олишга сeрганган болаларда хавотирлик, нейротизм, асабийлашув, жаќолат каби салбий сифатлар кам учрар экан. Улар кар кимнинг фикрига эргашиб кетавермасдан кeп нарсени сез ўарашлари асосида кал этар экан.

Демак, масъулиятни кiс ўилган болалар каётга тайёр, фаол, эркин ва мустаўил фикрловчи бeлади. Уларда масъулият билан бирга, сез-сезини англаш, шахсий ўурур туйўулари кам юксак бeлади. Шунинг учун кам мафкуравий тарбиянинг муќим йсеналиши сифатида ёшларда она Ватан олдидаги бурч, сез таўдири учун масъулият, маќалла, меќнат жамоаси, оила ва яўин кишилар каётти учун жавобгарлик кiссини тарбиялаш муќим аќамиятга эгадир.

Эўтиўод - психологик камда ижтимоий-психологик тушунча бeлиб, одамнинг муайян ўараш, таълимот назария, каёттий аўида, ўадрият ёки фаолият тамойилларини эмоционал-кiссий ўабул ўилиш жараёнида шаклланган собит фикр ва тасаввурлар мажмуидир. Ёки бошўача айтганда, эўтиўод маълум ўадриятлар, диний ёки дунёвий маслаклар, муносабатларнинг инсон ўалбида яшаш фалсафаси, фаолият дастури сифатида ўабул ўилинишидир. Агар шу жараённинг оўибати селароў одамда диний ёки дунёвий маслак, ишонч каби турўун муносабатлар шаклланган бeлса, биз уни эўтиўодли одам деб атаёмиз. Инсоннинг инсонлиги, унинг жамиятдаги сeрни ва нуфузи кам маълум маънода унинг эўтиўоди билан белгиланади. Айрим инсонлар бутун умри мобайнида фаўат битта нарсага эўтиўод ўилади. Масалан, Франциялик машќур сайёк Кусто ва унинг командаси каўидаги фильмни камма кeрган. Бир ўарашда у бутун умрини денгиз каётти ва ундаги сирли воёеалар, кайвонот дунёсини кашф этишга баўишлагандек туюлади. Денгиздан жуда узоўда яшайдиган, ундан манфаат кeрмайдиган одамлар учун бу тадўиётчининг каётти ва ишлари кераксиз бир нарсадек туюлади. Лекин бу олимнинг сез ишига садоўати, эўтиўоди шу даражада кучлики, уни бутун дунё, соўлом фикрловчи кар бир инсон жуда

юксак жадрлайди. Бу каби одамларнинг бошса соқалардаги хизмати кам бөелиши мумкин, ammo башарият уни юксак эътишоди учун курмат йилади. Демак, эътишодсизликдан шөершиш керак, агар кеч нарсага ишонмайдиган, маъсад-маслаги номаълум кишини көрсангиз, унга ёрдам бериш лозим, чунки бу одамдаги эътишодсизлик нафаъат унинг сөзига, балки атрофдагиларга кам зиён келтиради.

Эътишодли одам аввало фойдали иш билан шуђулланади, сөзгаларга зиён келтиривчи амаллар йилмайди, ёлђон гапирмайди. У кар доимо лафзига амал йилади, яъни бир нарсани йиламан, деб акд этса, бутун кучи ва ишдирини сафарбар йилиб, уни албатта бажаради, бошлаган ишни охирига етказади. Эътишодли инсон нима йилаётганини, нима учун айнан шу ишни йилаётганлигини жуда яхши билади. Шу боис каъий эътишод эгаси илмга интилади, сөз олдига аниш маъсад шөейб яшайди, кар томонлама баркамол бөелишга тиришади, яхшиларга ошно бөелиш, буюкликка кавас унинг каётий шиорига айланади. Каъий эътишод сокиби сөзидан оиласига, фарзандларига, инсониятга нимадир шолдиришни истаб яшайди. Шунинг учун кам эътишод, шахсдаги журъат, мардлик, фидоийлик, ирода, виждон, шатбият, калоллик, инсонпарварлик, ватанпарварлик каби фазилатлар билан бођлишдир.

«Иймон» арабча сөз бөелиб, луђавий маъноси ишончдир. Каъий эътишод эгаси бөелган одамда иймон кам бөелади. Буюк меросимиз кисобланмиш «Авесто»да иймон ва эътишоднинг сөзаро алошаси ва унинг инсон тафаккур тарзи билан бођлишлиги хусусида шундай дейилган:

*Ашли ва иймонли кимсаларга
Бађишлайман шодлик, бардам рук...
Эътишодман, Митраман,
Мудом сабош бермошчидан,
Иймон билан фикр айласин.
Иймон билан сөз сөзласин,
Ва иймонга амал йилсин.*

Иймон келтириш ёки ишонч шундай психологик холатки, унда шахснинг эътишодига мос келадиган, муайян нарса ва ёодисалар таъсирида онгда сөрнашиб шоладиган тасаввурлар мажмуи етакчи сөрин тутати. Иймоннинг нима экани көпинча шахс томонидан чушур такил йилинмайди, текширилмайди, чунки унда инсоният тажрибаси, шахс эътишод йилган ижтимоий гурукнинг шарашлари мужассам бөелади. Масалан, Оллокга иймон келтириш кар бир мусулмон учун фарз кисобланади. Пайђамбаримиз Мукаммад алайкиссалом Оллок таоло тарафидан келтирилган барча хабарларга тил билан ишрор этиб, дил билан тасдишлагга иймон дейилади, яъни шурьони карим ва кадиси шарифлар оршали Оллок төёрисадаги, жаннат ва дөзах, шиёмат каби ёайбий нарсалар каъида берилган хабарларга ишонч - шариатда иймон деб юритилади, деганлар. Сөша кадиси шарифда яна «Ватанни сөвмош - иймондандир» деб зикр этилган. Булар оддий фушарода шубка уйђотмайдиган, халш менталитетига унинг иймонига айланиб кетган жадриятдирки, уларга ишониш кар бир мусулмоннинг ва сођлом фикр юритувчи инсоннинг бурчидир. Шунинг учун кам халш, ватан хоинларини энг аввало «иймонсизлар» деб лаънатлайди зеро, туђилиб сөсган ерни мушаддас билиш, киндик шони төекилган тупрошни сођиниш, Ватан равнаши йөелида баколи шудрат виждон билан меќнат йилиш - иймонлилик белгисидир.

Иймон тушунчасига фаъат диний тушунча сифатида ҳараш тасҳри эмас. Чунки қар куни фойдали бир амал, савоб иш ҳилиш, солиҳ хулс сокиби белиш, бутун инсоният меқр-муқаббати билан ҳараш, жамиятдаги хулс меърларини ҳалбан хис ҳилиб, уларни бузмасликка интилиш қам иймондандир. Агар бола ёшлиқдан гезал хулсларни эгаллашга интилиб яшаса, мусулмончилик одатлари, хушхулсрилиқ тамойилларини сезлаштириб боришга руқан тайёр бөлса, уни иймонли белиб тарбия топяпти дейиш мумкин.

Соҳлом дунёҳараш, масъулият, иймон ва эътиодни ёшлар онгида шакллантиришнинг ҳуйидаги асосий объектив шарт-шароитлари ва омилларини ажратиб кесратиб кесратиш мумкин:

а) ижтимоий-сиёсий, маънавий-маърифий муқит. Ёшларда соҳлом эътиод ва юксак дунёҳарашнинг шаклланиши учун маълум муқит қам зарур. Ёзбекистонда бу борада улкан ишлар амалага оширилмоҳда. Президентимиз Ислом Қаримов томонидан мустаҳилликнинг дастлабки кунлариданоҳ миллий ҳадриятларимизни тиклаш, тарихимизни холис ва чуҳур сурганиш, буюк ажодларимиз хотирасини ёд этиш, бой илмий-адабий меросини сурганиш, халс маънавиятини юксалтириш миллий сиёсатимизнинг устивор йсеналишларидан бирига айланди. Ижтимоий ва сиёсий институтлар - давлат ва нодавлат ташкилотлари, сиёсий партиялар, иҳтидорли ёшларни ҳселлаб-ҳувватловчи жамҳармаларнинг ташкил этилиши сезига хос ижтимоий муқитни шакллантирди. Бу эса, сез навбатида, ёшларнинг буюк келажак бунёдкори белиб вояга етишда муқим сурин тутмоҳда.

б) соҳлом ҳоялар. Ёзбекистон сез мустаҳиллигини ҳселга киритгач, давлатимиз рақбари томонидан илгари сурилган, халс томонидан эътироф этилган илҳор ҳоялар бугунги кунда шундай фаол кучга айланганки, улар ёшларнинг психологик ва ижтимоий эқтиёжларига тсела жавоб беради. Зеро, Ватаннинг равнаҳи, юртнинг тинчилиги, халс фаровонлиги, миллатлараро тотувлик, ижтимоий қамкорлик, комил инсон тарбияси учун яратилган шароитлар, айнан келажакимиз бөлган ёшларнинг манфаати учун хизмат ҳилади.

в) сиёсий онг ва қуҳуҳий маданиятнинг осиишида сиёсий партияларнинг сурни ва ақамияти катта. Улар сез фаолияти билан фикрлар хилма-хиллиги ва ҳарашлар ранг-баранглигига асосланган демократик жамият барпо этиш ҳоясининг амалга ошишига хизмат ҳилади.

Ёзбекистондаги қар бир партия сез дастурий маҳсадларини рсёбга чиҳариш учун қуҳуҳий асос ва ҳонуний қафолатларга эга. Фуҳаролар учун ҳайси сиёсий партиянинг ҳарашларига ҳсшилиш ёки ҳсшилмаслик ихтиёрий белиб, бундай эркинлик ёшларни фикрлашга, сезича мустаҳил йсел танлашга хизмат ҳилади. Қар бир партиянинг сез дастурий ҳояларини қаетга татбиҳ этиш жараёнида миллий истиҳлол мафқурасининг асосий тамойилларига амал ҳилиши қаетнинг бош мезонидир. Чунки халс манфаатлари, истиҳлол ҳоялари, ҳайси сиёсий ва мафқуравий кучга мансублигидан ҳатъи назар, барча юртдошларимиз учун муҳаддасдир. Бу аслида том маънодаги сиёсий маданиятнинг белгисидир.

Фуҳароларнинг қуҳуҳий маданиятини юксалтириш чинакам демократик фуҳаролик жамияти ҳуришнинг муқим омили. Бу суринда шуни таъкидлаш жоизки, шахснинг қуҳуҳий онги юксак, билими етарли белиши, лекин унда қуҳуҳий маданият етишмаслиги, у фуҳаро сифатида сез халси ва Ватани олдидаги бурч ва масъулиятини теран англамаслиги мумкин. Шунинг учун қам фуҳаролар, айниҳса, ёшларда қуҳуҳий маданиятни юксалтириш мафқуравий тарбиянинг муқим шартидир.

Ќушуший маданиятни шакллантириш омиллари шуидагилардир:

- кушуший маданиятга оид оммабоп адабиётлар;
- таълим муассасаларида кушуший маданиятга оид махсус сешув курслари;
- ижтимоий мулоқотнинг кушуший тамойиллари мавзуига оид тадбирлар;
- мусташилликнинг инсон манфаатларига шаратилган хушуший асосларини кенг халс оммаси орасида тартиб этиш ва бошсалар.

2) ёшларнинг билим даражаси. Илхор хояларни амалга оширишнинг яна бир муким шарти уларни сезлаштириши лозим бселган ижтимоий шартам ёки гурукининг билим савияси, маълумотлилик даражасидир. Сзбекистон Республикасида шарбул шарлинган Кадрлар тайёрлаш миллий дастури ва «Таълим тешхрисида»ги шонун ёшларнинг билим ва малакасини оширишга шаратилган тарихий хужжатлардир, улар кар бир ёшнинг билим даражасини оширишга, дунешарашини кенгайтиришга хизмат шилади.

Агар сесмир ёки сеспиринда ёшликдан китобга, билимга мекар шаклланмаган бселса, унинг билими саёз, тушунчалари тор бселса, у сохлом хояни зарарли хоядан, дуневийликни дакрийликдан, зиёни жаколатдан фаршлай олмайди. Хоявий сохломлик кар шандай хайритабий фикрларга муносиб жавоб беришни, ёт ва зарарли хоялари нисбатан мафкуравий иммунитетни, турли ашидапарастлар билан асосли ва таншидий мунозара олиб боришни, сз нуштаи назарининг тешхрилигига ишонч-ёйтишод туйхусини камол топтиришни ташоо этади.

д) одатий, анъанавий фикрлаш тарзидан янгича, илхор фикрлашга сетиш мафкуравий янгиланишлар жараёнининг муким хусусиятидир. Таъкидлаш лозимки, инсон сези учун одатий бселиб шолган фикрлаш тарзидан осонликча воз кечолмайди, чунки эскича фикрлаш бир шарашда шулай бселиб ксеринади. Буни арифметикадаги мантиш билан алгебрадаги мантиш шоидасига шислаш мумкин. Арифметикани сезлаштирган бола алгебрадаги айният, теоремаларни рукан шийналиб шарбул шилгани каби, инсон тафаккури кам ижтимоий каёт сезгаришларини бирдан шарбул шилолмайди. Лекин янги давр, янгича ислоқотлар, демократия, бозор муносабатлари айнан тафаккур ва фикрдаги сезгаришларни ташоо этади ва бу ривожланишининг, тарашиётнинг асосий шартидир. Шунинг учун миллий истишлол хояси асосий тушунча ва тамойилларининг кенг омма шарлби ва онгига сингиши бирданига, тез ва бир текисда рсей бермайди. Бу - мураккаб, босшичма-босшич амалга ошадиган жараён бселиб, бу жараёнда, бошша ижтимоий шартам вакилларида фаршли селарош ёшлар ташаббускорлик ксерсатиши ва сз дунешараши ва ёйтишоди билан бошсаларга таъсир ксерсатиши керак.

Оилавий ва мафкуравий тарбия. Шахс маънавияти, унинг дунешараши, инсоннинг тасаввур ва ёйтишодига алошадор ксеникмалар мажмуи асосан оилада шаклланади. Шу маънода, оила - кашиший маънавият сечохи, мафкуравий тарбия омили ва муцитидир. Бинобарин, миллий мафкурамизга хос илк тушунчалар инсон шарлби ва онгига аввало оила муцитида сингади. Бу жараён боболар сегити, ота ибрати, она меكري оршали амалга оширилади.

Оила, унинг асрлар мобайнида сашлиниб келаётган мушаддас анъаналари оршали ёшларда Ватанга мукаббат, иймон ёйтишод, масшулият, ватанпарварлик, инсонпарварлик, илмга иштиеш ва маданият ксеникмалари шаклланади. Зеро, кар бир фушаро оиланинг жамиятдаги серни ва вазифасини, Ватаннинг остонадан бошланишини тушунмасдан туриб, сезини мукамал инсон деб кис шила олмайди.

Болаларда ёшликдан халс ва юрт ташири учун фидоийлик туйхусини шакллантириш мафкуравий тарбияда муким серин тутуди. Бунинг учун бола каётининг дастлабки

йилларидан бошлаб, уни нарсалар олами билан таништиришнинг миллий анъаналаримизга хос шаклларини ўсатти. Бу жараёнда миллий турмуш тарзимизга ёт бўлган «жангари» сөйинчоқлар, мультфильмлар, кинофильмлардан имкон қадар фойдаланмаслик. Шарёна одоб ва башариятнинг эзгу интилишларини акс эттирувчи сөйинлар, сөйинчоқлар, расмий китобчалар, миллий эртақлар асосида яратилган мультфильмлар болалардаги илк ёшлиқдан мафкуравий ўрашларнинг тасвир шаклларида ўсат келади. Масалан, болалар сөртасида машқур бўлган «Зумрад ва ўсимат», «Ёрилтош», «Хөжа Насриддиннинг саргузаштлари» каби ўатор эртақлар орқали болаларда яхшилиққа муқаббат, ёмонликка нафрат туйғуларини тарбиялаш, адолат тантанасига ишонч қиссини уйғотиш мумкин.

Ота-оналар саводхонлиги. Юшорида тилга олинган тарбия шакллари амалга оширишнинг энг ўулай йсели - аввало *ота-оналарнинг маънавий билим савиясини ошириши*, уларда соғлом тафаккур ва замонавий дунёўрашни шакллантиришдир. Бу эса ота-онанинг фарзанд олдидаги, эл-юрт олдидаги бурчини тасвир англашни инсоннинг дунёга келиши ва камол топиб ривожланишига оид ўонуниятларни пухта билишини, оилавий муносабатлар доирасида миллий урф-одат ва анъаналаримизни энг нодирларини турмушга сингдириш орқали болаларда миллий ўадриятларга меқр-муқаббатни уйғотишни, уларни мустақил фикрлайдиган кишилар ўилиб тарбиялашни таъазо этади. Бинобарин, ота-оналик шундай масъулиятли вазифаки, унинг жамиятимиз манфаатига мос тарзда амалга оширилиши учун инсон қам маънавий жикатдан, қам психологик жикатдан тайёр бўелиши керак.

Қасбни пухта эгаллаш ва фидокорона меқнат ўилиш учун илм ўанчалик зарур бўелса, фозил фарзандлар тарбиялаш ва уларни инсонларга нафи тегадиган даражада етук ўилиб тарбиялаш учун қам билим шунчалик муқимдир. Шунинг учун сөрта асрнинг кезга ксиринган истеъдодли шоирларидан бири Абдибек Шерозий ота-онага, айниқса, аёл кишига илмнинг зарурати тасвирисида шундай ёзган эди: «Илм - аёл учун зийнат. Аўлини нодонликдан халос этган қар бир аёл номус, иззат, аёллик ўадрини тушуниб етади. Бундай аёл кеч бир ишда адашмайди. Илмсиз аёл эса бола тарбиялашда турли хатоларга йсел ўсаяди».

Боболар ва момолар тарбияси. Сөзбек оиласида бола онгида соғлом ўоя ва билимлар шаклланиши жараёнида *оиланинг катталари - боболар, момолар, яшин ўариндош-уруғлар* қам бевосита иштирок этади. Азалий удумга биноан, бола тарбиясида ота-онадан қам ксера бобо ва бувиларнинг таъсири кучлироқ бўелади. Улар оиладаги маънавий муқитнинг бошўарувчилари қисобланади. Бундай тарбия анъанаси буюк ажодларимиз таъдирида муқим сөрин тутган. Масалан, Амир Темурнинг неваралари тарбияси билан уларнинг оналари эмас, улуғ бибилари-бувилари шуғулланган. Хусусан, Шоқруқ Мирзо, Муқаммад Султон Мирзо, Халил Султон Мирзо, Улуғбек Мирзо сингари темурий шақзодалар Сароймулкхоним ўселида тарбия топган.

Хуллас, ота-она сөз боласини ақлоши ва қушуйий маданияти учун жамият олдида жавобгардир. Ота-оналик бурчига эътиборсиз ўараш фуўаролик масъулиятини қис этмаслик муқим ижтимоий бурчни бажармаслик билан тенгдир. Чунки, болани дунёга келтиришдан ксера, уни жамиятга нафи тегадиган, соғлом эътишодли, солиғ фарзанд ўилиб тарбиялаш мушкулроқдир.

Режа:

1. Инсон феъл-атвориға, гурук, жамият маънавиятиға таъсир ӗилувчи мафкуравий омиллар.
2. Соӗлом мулоӗот маданиятини тарбиялаш усуллари.
3. Эътиӗодни шакллантирувчи ва мустақкамловчи услублар.
4. Мафкуравий ишлар самарадорлигини бақолаш мезонлари.

Таянч тушунчалар:

Жамият мафкураси, миллий ғоя, миллат, халқ, ишонч, эътиқод, жамоатчилик, таълим-тарбия, илм-фан, маданият, санъат, дин, маънавий-маърифий соҳа, спорт соҳаси, давлат рамзлари, инсон манфаатлари, фаровон турмуш, вертуал саёхатлар, мультимедия, “Мен сизға ҳавас қиламан” рукни, ОАВ, интернет маълумотлари, музей, маданий мерос, кино.

1. Инсон жамият аъзоси сифатида, у доимо турли гурук ва жамоаларнинг вакили сифатида уларнинг таъсири остида белади. Яъни, қар бир шахснинг феъл-атворида, хатти-қаракатларида у мансуб белаган миллат, халқ, профессионал тоифа, жамоа ва оиланинг ижобий ёки салбий таъсири белади. Тарихий шарт-шароит, давр, давлат тузими ва сеша жамиятдаги сиёсий, иътисодий ва мафкуравий таъсирлар унинг дунёшараша, фикрлаш тарзи, тафаккурида сез аксини топади. Бундай таъсирларнинг икки хили мавжуд:

- макро босӗичдаги таъсирлар ёки кенг маънодаги ижтимоий-маънавий, сиёсий қамда иътисодий муқит таъсирлари;
- микро босӗичдаги таъсирлар ёки бевосита инсон боласи туӗилиб сесадиған оила, таълим ва тарбия масканлари, меқнат жамоаси, мақалла ва доестлар муқитидаги таъсирлар.

Бир шараша инсон феъл-атворини иккинчи босӗич таъсирларгина белгилайдигандай туюлади. Чунки, «Шуш уясида керганини ӗилади», деганларидек, айниъса, сезбекчиликда одамнинг оиласи, насли-насаби, мақалласи, таълим олған билим даргоқига катта эътибор берилади ва бундай муносабат қаетда сезини оълайди қам. Лекин макро босӗичдаги таъсирларнинг ақамиятини қам камситиш тоеӗри беламайди. Масалан, шеролар тузими жамият аъзоларининг муте, тобе, ихлоссиз, баъзи бир жикатдан иймонсиз белаиб камол топишиға замин яратганки, бунга асосан сеша муқитдаги носоӗлом, инсон шардини ерга урувчи иътисодий сиёсат, коммунистик идеология сабаб белаган. Умуман, тарихдан қам маълумки, ӗайси давлат ва мамлакатни олмайлик, босӗинчилик сиёсати юргизилған жамият одамларининг психологияси мустаӗил юрт фушаролари психологиясидан кескин фарӗ ӗилади.

Мустаӗиллик психологияси шундайки, унда қар бир фушаро сезининг эркин меқнати билан сези ва сезгалар манфаати қайида бирдай ӗайӗуради, чунки фидокорона меқнат ёки тинимсиз изланишсиз на бир шахснинг, на жамоанинг бири икки беламайди.

Сез истиълол йселини танлаган Сзбекистонда амалға оширилаётган туб ислоқотлар қам айнан шу юрт, шу заминда туӗилиб, яшаб, меқнат ӗилаётганлар манфаатини керслашини қар бир эркин фушаро тсела англайди.

Қар бир алоқида шахс онги ва шуурида шаклланған туйӗулар, фикрлар ва муносабат яхлит жамият, халънинг фиёри ва ӗуруриға аёланганда шундай ӗудрат касб этадики, оӗибатда эркин ва қур яшаш, Ватан тинчлиги ва қар бир оиланинг хотиржамлигини таъминлаш халънинг эътиӗоди белаиб ӗолиши лозим. Демак, керпчиликнинг маслак ва

тилаклари, фикрлаши ва муносабатига айланган ҳоя, тасаввур ва билимлар тизими халъ эътишоди деб аталади.

Халъ эътишоди ва унинг руки шундай шудратли таъсир кучига эгаки, у қар бир соҳлом фикрловчи инсонни ижодий фаолиятга, касби-корнинг қалол босилишига замин яратади. Сазбек халъи ана шундай илокий марқаматга сазовор босилган, саз миллий эътишодига эга миллатлардан биридир. Буни биз буюк инсонлар, мутафаккирлар тимсолида косрсак боселади. Чунки халъ руки ва ундаги эътишодни миллатнинг энг илҳор вакиллари, мутафаккирлар ифода этади. Масалан, Амир Темурнинг давлат шурилиши ва саркардалик бобидаги юксак иштидори халъимиз рукиятидаги салоқият ва имконият ифодаси босилган Алишер Навоийнинг ижоди қам халъ эътишодининг селмас намунаси дир. Халъ эътишоди, юшорида эътироф этилганидек, қар бир шахс эътишодининг йсеналишини белгилайди. Атрофдагилар ва яшнлари ташдирига бепарш боселмаган, ксепчилик манфаатини саз манфаатдан устун билган инсон бундай эътишодга берилган ва ундан таъсирланган қисобланади.

Агар инсон боласининг туҳилиш онларидан бошлаб унинг илк ривожланиш даврлари хусусиятларига эътибор берадиган боселсак, дастлаб у табиатан фашат саз ички қиссиётлари, туйҳулари домида - муайян қудбинлик доирасида ривожланади. Яъни, унинг учун саз хошиш-истаклари, эктиёжлари ва уларни шондиришдан ортиш ташвиш йсешдай. Лекин сеша эктиёжлар орасида ота-онасига, энг яшнларига нисбатан қиссий интилиш, улар билан эмоционал мулошотга кириш истаги кучли босилгани сабаб у инсонлар жамияти ва ундаги муносабатлар меъёрларини секин-аста сазлаштириб боради. Зешдан ссенг оиладаги мулошотга тенгшурлар жамиятидаги мулошот шсешилиши муносабати билан бола худбинлик кайфиятидан янада тезрош воз кеча бошлайди. Акс қолда жамият, ксепчилик унинг инжишликларини ксетармайди. Шу тарзда соҳлом мулошот мукити болани ксепчиликнинг фикрига эргашиш, ксепчилик қаш деб эътироф этган ахлош меъёрларини эгаллаш, инсонгарчилик тамойилларига амал шилишга ссргатади.

Шундай шилиб, бола учун кенг ижтимоий мукитдаги соҳлом ҳоялардан, халъ рукининг шадриятларидан тсела бақраманд боселиш имконияти туҳилади.

Эзгу фикрнинг таъсирчанлиги. «Яхши ссез - шиличдан қам кучли» деган гап бор. Дарқайшот ссрнида ишлатилган ссезлар, ёршин ва дилдан баён этилган нутш, бамаъни фикр қар доим одамларнинг хулш-атворида ижобий таъсир косрсатади. Ана шундай фазилатлар соқибини одатда «Бамаъни одам» деб таърифлашади. Бундай шахслар соҳлом мулошот мукитида фазилатларини сазгаларга намойиш шила олади, сезини эркин тутуди ва сезига ишонади.

Мулошот жараёнида фикрга, соҳлом ҳояга эга боселиш - масаланинг бир жикати. Унинг бошша бир муким жикати ана шу фикрларни баён эта олиш шобилияти дир. Инсоний муносабатлар соқасида буюк мудохассис деб уътироф этилган Дейл Карнегининг кучи ва машқурлиги аввало унинг гапириш ва сазгаларни тинглаш шобилиятида намоен босилган. У бир ваштнинг сезида минглаб одамларга мурожаат шила олар ва тингловчилар ваштнинг шандай ссеганини қам сезмас экан. Демак, нима қашида гапириш эмас, у тсешрида шандай гапириш қам сета муким. Ана шундай таъсирчан гапириш мақорати ва санъати - риторика фани боселиб, у одамдаги нотийлик ва сазгаларни саз шарашларига эргаштира олиш мақоратини назарда тутуди. Мафкуравий тарбия ва таъсир жараёнида қам гапга чечанлик, ссез бойлиги ва уни аудиторияга етказа олиш муким ақамиятга эга.

Ссез ҳоявий таъсир воситаси. Миллий ҳояларни халъ онгига етказишда ссез асосий таъсир воситаси босилган ва боселиб шолади. Шу сабабли шадимги Грецияда риторика мактаблари ташкил этилган ва воизлар махсус шоидалар ва шонунлар асосида омма олдида

чишиб сөзлашга сөргатилган. Одамлар онгига муайян ҳоя асосан шу йсел билан сингдирилган.

XX асрга келиб, риторикага оид классик ёндашув кам ҳайта ксериб чишилди. Американинг Йел шақридаги риториканинг тажриба мактаби 60-йилларда ксеплаб тадҳийотлар сөтказиб, мафкуравий ва сиёсий тарҳибот ва таъсир учун сөз ва нутҳни мутлоғ самарали деб бселмаслигини исбот ҳилди. Чунки омманинг сиёсий ҳарашлари ва онгига таъсир ксөрсатишнинг бошса механзмлари борлиги тажрибаларда асосланди. Олимларнинг эътироф этишларича, мафкуравий фикрлар маълум бир ҳарашлар тизими бселиб, унда мантиҳ етакчи сөрин тутади. Лекин инсон онги кар доим кам мантиҳса бсөйсунавермайди. Бу йсел ёки восита аниҳ фанлар сокасига, умуман илм-фанга тааллушли деб кисобланади. Маълум бселишича, одамни сөзи ишонини хоқламаган нарсага ишонтириш сөта мушкул иш экан. Чунки у сөзининг шахсий ҳарашлари, манфаатларига мос келадиган нарсаларгагина ишонади. Яъни, оммага чиройли илмий иборалардан ксөра, табиий, одатий, кундалик каётда ишлатиладиган иборалар, сөзлар тизими тезроҳ ва кучлироҳ таъсир ксөрсатади. Тажриба сөтकिр сиёсатдонларнинг кеч ҳачон сөз нутҳларида ҳайритабиий, илмий иборалардан фойдаланмаслигини ксөрсатади.

Шундай ҳилиб, тингловчига таъсир этувчи ва унинг ишончини уйҳотувчи нутҳ шундай бселиши лозимки, уни тинглаганлар кар бир ифода этилган сөз устида камроҳ сөйланиши, аксинча, таниш, сөзига ёҳимли нарсалар хусусида гап бораётганини ҳалбан кис ҳилиб туриши керак. Демак, нотих ёки воиз нутҳида ишлатиладиган, жамият ва халҳ манфаатини ифодаловчи ижтимоий рамзлар - сөзлар, иборалар, шиорлар, нарса ёки кодисалар сөша тингловчи талаб-эктиёжи, орзу-умидлари ва манфаатларига бевосита алоҳадор бсөлгандагина таъсирчан ва ишончли бселади. Мисол учун, мамлакатимиз Президенти Ислом Каримовнинг халҳ вакиллари билан учрашувларини эсланг. Давлатимиз рақбари сөзининг сөта масъулиятли лавозими ва мавҳайдан ҳатий назар, оддий меқнаткашлар билан учрашганда ёки Ватан ва юрт таҳдирига алоҳадор масалалар юзасидан интервьюлар берганда, кар бир Сөзбекистонлик учун тушунарли ва равон тилда, аниҳ жумлалар билан гапирадиларки, унинг мазмуни кекса онахонлардан тортиб, талаба-сөувчиларгача - каммага бирдек тушунарли бселади. Юртбошимиз чет эллик меқмонлар ва давлат делегацияларини ҳабул ҳилганларида, яъни соф расмий маросимларда эса сиёсий терминлар, жумлалардан шундай оҳилона фойдаланадиларки, Президент тимсолида меқмонларимиз бутун жамият ва халҳнинг аҳл-иродаси ва интеллектуал салоқияти тсөҳрисида аниҳ тасаввур косил ҳилади. Юртбошимизнинг нотихлик ҳобилиятлари кар бир юртбошимиз учун каҳийий мактабдир.

Мафкуравий таъсирнинг яна бир муқим кусусияти борки, у кам бсөлса, муайян ҳарашлар тизимини бирдан, бир ваҳтнинг сөзида ифода этишга интилмаслик. Чунки оддий тингловчи айрим-алоқида фикрлар орҳали сөша мафкуравий тизимнинг туб моқиятини англаб олиши мумкин. Масалан, миллий ҳадриятларимизнинг акамиятини уҳтириш учун уларнинг барчасини бир бошдан санаб сөтиш шарт эмас. Яъни, она меқр-муқаббатининг наҳадар улкан куч экани, бунга алоҳадор ноёб удумларимиз борлигини англаш учун оддий она алласининг таъсирчанлигини англаш кам кучли кечинмаларни уйҳотиши мумкин.

Эзгу ҳоя ва эътиҳодни шакллантирувчи омиллар. Инсон эътиҳодсиз, ҳоясиз, фикрлашсиз яшолмайди. Шахс ва унинг эътиҳоди масаласи муқим муаммолардан бселиб, унинг шаклланиши моқиятан ижтимоий омилларга бевосита боҳлиҳ деб ҳаралади. Бу масалага эътиборнинг ортиб бораётганининг боиси шундаки, шахсдаги мафкуравий иммунитетнинг шаклланишида ундаги эзгу ҳоя ва иймон эътиҳод муқим акамиятга эгадир. Агар биз ёшларимизда болаликдан бошлаб соҳлом эътиҳод ва юксак дунёҳарашни шакллантира олсак, улар маҳнавияти бой, мустаҳил фикрли ва олижаноб

шахслар бөелиб камолга етади. Шу маънода, шахс эътишоди ундаги шундай баршарор ва теран фикр, тасаввурлар, билимлар мажмуики, мафкуравий дунёшараш камда миллий ҳоялар аслида ана шундай эътишодлар асосида шаклланади.

Шахснинг маънавиятини белгиловчи бошша ксеплаб психологик бирликлардан фаршли селарош, эътишод ва дунёшараш нисбатан баршарор ва уйҳун бөелиб, уни осонликча, тез фурсатда сзгартириб булмаиди. Шунинг учун унинг табиатини урганиш, унинг узгаришига таъсир курсатиш омилларини анишлaш масаласи билан бевосита боҳлишдир.

Шахс камолоти жараёнида унинг турли зиддиятларга ва зарарли эътишодларга берилиш қолати кам кузатилади. Масалан, психологлар этник зиддиятлар камда диний эътишодлар шаклланиши ва сзгаришига катта эътибор бериб, ушбу жараёнга хос умумий шонуниятларни срганганлар. Масалан, машқур америкалик психолог Гордон Оллпортнинг фикрча, эътишод ва этник зиддиятлар сзига хос умумлашган установкалар бөелиб, агар шахсда муайян бирор миллат вакилларига нисбатан салбий муносабат ёки зиддият мавжуд бселса, демак, унда бошша бир миллат вакилларига нисбатан кам худди шундай муносабатни кутиш мумкин.

Шахс эътишодига алошадор бселган шундай зиддиятлардан бири диний бөелиб, уни кашиий таъводорлик ёки кашиий эътишоддан фаршлаш зарур. Шу нуштаи назардан олиб шараганда шахсдаги ташши ва ички диний эътишодни ёки динга мойилликни фаршлайдилар. Америка олимлари сетказилган ксеплаб тадшишотларда сиҳиниш жойларига бориш билан эътишодлилик ксрсатгичлари сертасидаги боҳланишни сргандилар. Бу боҳланиш бевосита бөелиб, мунтазам черковга шатнайдиганлардаги толерантлик сертача шийматли бөелиб чишди. Черковларга мунтазам шатнайдиган шахсларда инсонийлик даражаси юшори бселади. Сеша тадшишотлардан маълум бселишича, диний манбаларни тсела мутолаа шилиб чишсан одам одатда - анча зиддиятлардан холи, толерантлиги эса юшорирош бселар экан. Бу тадшишотлардан шандай хулосалар чишариш мумкин?

Биринчидан, шахс эътишоди унинг жамиятдаги хулшини белгиловчи омил бселгани учун кам уни шакллантиришга энг аввало жамият ва жамоатчилик, оила ва барча турдаги таълим муассасалари жалб этилади.

Иккинчидан, биз эътишодни шакллантирувчи қар бир омилнинг таъсир кучи нималарга боҳлишлигини билишимиз керак. Булар шуйидагилардир:

- а) таъсир курсатувчи манба-шахс ёки гурук, бошшача шилиб айтганда, коммуникатор;
- б) таъсир мазмуни ёки маълумот;
- в) таъсир воситаси ёки маълумот етказувчи тармош;
- г) таъсирни абул шилувчи ёки аудитория.

Таъсир курсатувчи шахс - таълим берувчи. Таъсир ксрсатувчи шахсдан нималар талаб шлинади? Аввало, тажриба, билимдонлик, ишонтира олиш шобилияти, унинг нутши, сзига ишончи ва бошшалар. Мафкурачиларнинг асосий иш услуби, методларига сзида мавжуд билим, тушунча, ҳояларни асос шилиб олган қолда, биринчи навбатда ёшларда, шолаверса, кенг халш оммаси онгида мустақкам эътишодни шакллантириш, таъсир ксрсатиш ва ташлид этишга чорлашдир. Бунда у мулошотнинг барча самарали ва таъсирчан воситаларидан - монолог, диалог, бахс-мунозара, брейншторминг кабилардан фойдаланади. Айнан ана шу фалият қар бир таъсир ксрсатувчининг риторика асосларидан хабардор бселишини, нутш мақоратини эгаллашини талаб шилади. Ссзловчи сз нутшида нутший ва нутший бселмаган воситалардан сз срнида машсадга мувофиш тарзда фойдалана олиши шарт. Агар воиз ёки нотис сзига берилган минбарда фашат ссз ва иборалар тизимидан фойдаланиш билан чекланса ёки шоҳозга туширилган матндан четга

чишолмаса, уни аудитория тингламайди, унга ишонмайди. Шунинг учун киссий таъсир усуллари - сereinли ишлатилган шарашлар, имо-ишора, мимика ва патомимика кабилар кам таъсирни кучайтирувчи психологик механизмлар эканини унутмаслик керак.

Тарбиячидан талаб шилинадиган яна бир муким хислат - гапираётган кишининг **ёшимтойлигидир**. Бу кам нотишша нисбатан ишонч ва эйтишодни оширади. Ёшлар аудиториясида, воизнинг мурожаатига эйтибор жиддийрош бселади. Зиёли, олимлар аудиторияда, мантиший, илмий таклилларга асосланган фикр ва мулоказалар катта таъсир кучига эга бселади.

Ахборотнинг мазмуни. Нотишнинг *нима кажда гапираётгани* кам мафкуравий тарбияда муким сerein тутади. Тадшишотлардан шу нарса маълум бселдики, одамларга кам ашлан асосланган - (рационал), кам эмоционал ([киссиёт уйшотувчи) маълумотлар тез таъсир шилади. Бунда аудитория хусусияти назарда тутилиши керак. Масалан, сешимишли, тушунган одамлар аудиторияси фактларга таянган, асосли маълумотни тез шабул шилиб, унга ишонса, кичик ёшлилар, маълумот даражаси пастрош шахслар ксепрош юракка яшин, эмоционал маълумотга сеч булади. Бундайлар каттоки улардаги айрим негатив хистуйшуларни шсезшатувчи маълумотларга нисбатан кам фаолрош бселади. Шунинг учун кам касалликка шарши ёки зарарли одатларга шарши шаратилган рекламада ксепинча дакшат уйшотувчи расмлар берилади. Ёки фикрни сзгартириш учун берилаётган маълумот тингловчида мавжуд бселган билимлардан кескин фарш шилса кам унда янги маълумотга нисбатан ишонч ва уни шабул шилишга мойиллик кучли бселади.

Мафкуравий ахборот ёзма ёки ошзаки тарзда етказилиши мумкин. Агар биринчисига газета, журналлар, китоб ва дарсликлар, ёзма манбаларда мужаассамлашган маълумотлар кирса, иккинчисига маъруза сешиш, дарсни баён этиш, мунозара ва сукбатлар сеткашиш киради. Бундан ташшари, мафкуравий шоялар турли бадий ва куужжатли фильмлар, болалар ёки катталар учун яратилган мультфильмлар оршали кам етказилиши мумкин. Мукими, улар халш маънавияти, селмас меросимиз, келажакка ишонч уйшотувчи маъно-мазмун билан йсешрилган бселиши керак.

Маълумотларнинг мазмундорлиги ва таъсирчанлигини уларнинг оммабоплиги, билдирилган ёки ифода етилган шояларнинг содда, ихчам ва равон баён шилинишига ксеп нарса бошлиш. Тингловчи кар бир ссезни тушунсагина, унда теран муносабат шаклланади.

Бундан ташшари, *бирламчилик ва иккиламчилик самараси* шонунияти кам бор. Унинг мокияти шундан иборатки, дастлаб шабул шилинган маълумотнинг мазмуни одамга кучлирош таъсир шилади. Лекин, иккинчи томондан, тингловчи томонидан охирида эслаб шолинган маълумот кам хотирада мустакам сернашади. Буни кам мафкуравий тарбия жараёнида албатта инобатга олиш зарур.

Болалар билан миллий шояларимиз хусусида олиб бориладиган сукбатларда тарбиячи ёки мураббий аввалдан тайёр саволлар тартибини ишлаб чишиши, ишлатиладиган таянч иборалар катта акамият касб этади. Бунда кар бир жумла ёки иборанинг конкретлиги, каётгийлиги ва образлилиги муким акамиятга эга бселади.

Таъсир воситаси (алоша тармоши). Тарбияда яна бир омил - маълумотнинг **нима воситасида** узатилиши масаласи. Албатта, одамларга юзма-юз туриб сзз фикр ва эйтишодини баён этиш энг таъсирчан усулдир.

Шундан келиб чишиб, айтиш мумкинки, тингловчи билан алоша *воситали ёки бавосита* бселади. Юзма-юз учрашувлардаги мулошот ёки таълим-тарбия жараёнидаги таълим берувчи билан сешувчи сертасидаги алоша ёки ота-она билан фарзандлар сертасидаги муносабатлар бевосита алошага мисол бселса, оммавий ахборот воситалари, биринчи

навбатда, телевидение, радио, газета ва журналлар, китоб ёки рисолалар воситасидаги мулоқот бевосита алоҳани билдиради.

Ижтимоий реклама кам, инсон онги ва идрокига таъсир кўрсатувчи кучли восита селароғ, ҳоявий тарбияда катта сирин тутати. Масалан, танишли ва баоброе шахсларнинг маданий ва маънавий меросимиз, обидаларимиз олдида туриб интервью беришлари жуда самарали бўлади. Мисол учун, Самарқанддаги Регистон майдонида интервью бераётган шахс шакардаги ободончилик ишлари қашида гапираётган бўлса кам, асрий обидалар томошабинда миллий маданиятимизга кўрмат, ундан ҳурурланиш туйғуларини оша мушаддас ҳамжоларни бориб зиёрат шилиш истагини уйғотилади.

Аудитория, яъни тингловчилар хусусида гап кетганда, ҳамдай инсонлар ишонувчан бўлади, ҳамдай одамлар соҳлом ҳояларни ёт, бузғунчи ҳоялардан фаршлай олади, деган савол оета муқимдир. Чунки одамлар қар хил. Масалан, улар биргина сифатлари - сез-сезларига бўлган бақолари нуштаи назаридан фарш шилади. Масалан, сези, сез шобилият ва фазилатлари хусусида камтарона фикр юритадиган одамларнинг янги маълумотларга, нотаниш манбаларга ишониш, эътишод қосил шилиш жуда секин содир бўлади, улар сезларига ҳамчалик ишонмаса, бошшаларга кам ишонмайди. Сези қашида анча юёри фикрлар билан юрадиганлар эса маълумотларни тез шабул шилади, лекин сезларидаги мавжуд фикрларга нисбатан кам қибор, ҳурур бўлгани сабабли, бошшаларнинг фикрига тезгина эргашмайди. Демак, хулоса шундайки, инсоннинг сезига бўлган бақоси меъерида, сертача камда холис бўелиши керак.

Психологик нуштаи назардан аудиториянинг асосан төерт хил тури фаршланади:

1. *Пассив сезлаштирувчи аудитория*. Бу юёрида таъқидланган сезини қали холис бақолай олмайдиган содда инсонлар бўелиб, уларга сез навбатида содда, тушунарли, машғул шилувчи маълумотлар ёшати. Мафкуравий мавзудаги ахборотлар кам қаётгий, лоенда фикрларда баён этилса, уларда ижобий муносабат шаклланади.

2. *Фаол, ижтимоий жикатдан баркамол аудитория*. Булар маълумотли, зиёли, янгиликка сеч инсонлар бўелиб, уларга таъсир кўрсатувчи қар ҳамдай ахборот муаммоли, долзарб, бақсталаб бўелгани маъшул. Талабалар, магистрант ва аспирантлар, олимлар ва бошшалар шулар жумласидандир.

3. *«Эътишоди суст» аудитория*. Булар маълум сабабларга кўера тарбияси оғир қимсалар тоифасига қириб шолган, қаётда аниш мафсади ва маслагги йсеш, сез устида ишламайдиган инсонлар. Уларнинг орасидаги асосан сесмирлар ва сеспиринлар кўеп бўлади. Диний ашидапарастларнинг домига тушиб шолган ёшлар кам шулар жумласидандир. Улар янгиликларга, уларнинг тафсилотларига бой бўелган ахборотга сеч бўлади. Шунинг учун бундай тоифадаги қимсаларга баоброе шахслар оршали таъсир кўрсатиш маъшул.

4. *«Муқим уй» аудиторияси* - бу асосан уй бекалари, шариялар, маълум сабаблар билан ногирон бўелиб, асосий вафтини уйда сётказадиганлар. Уларни қаётгий видеофильмлар, шизифарли кўрсатув ва лавқалар сезига жалб шилади. Шундан келиб чишиб, бундай инсонлар учун мафкуравий ахборот тайёрланганда, уларнинг соддалиги, самимиятга сечлиги ва инсоний эътиборга муқтожлигини инобатга олиб иш кўерилса, самарали бўлади. Улар кўепрош уй ишлари билан банд бўелгани учун мулоқот ва учрашувлар уларнинг дам олиш вафтига мселжалланиши, миллий удумлар, расм-русумларимизнинг ноёб жикатларидан фойдаланиш, таъсир вафти ва жойи масаласини мақаллар фаоллари ва хотин-шизлар шсмиталари билан камқорликда сейлаб кўериш керак бўлади.

Мафкуравий ишларни ташкил этишда аудиториянинг *катта ёки кичиклиги* кам инобатга олиниши керак. 100-200 кишидан зиёд одам бўлса, бу катта, 15-100 тагача одам бўлса, сержача, 15 тагача бўлса, кичик аудитория қисобланади.

Воиз билиши шарт бўлган ҳодалар:

- а) катта аудиторияда -воизлик мақоратининг сета юшори бўлиши;
- ксергазмали воситалардан фойдаланишда сета анишлик бўлиши;
- саволларнинг минимал даражада кам бўлиши;
- б) кичик аудиторияда -савол ва жавобларнинг максимал миқдорда бўлиши;
- расмиятчиликдан холи барҳарор бўлиши;
- нотийнинг мавзуга оид билимларининг мукамал бўлиши;
- воизлик мақорати сержача бўлиши кам мумкин;
- мазмунни ёритишда ижодий ёндашув.

Бундан ташқари, аудиториянинг *ёш хусусиятларини*, уларнинг билимлари даражасини кам қисобга олиш зарур.

Мафкуравий тарбия ишлари самарадорлигини баҳолаш мезонлари. Бу - сета нозик ва масъулиятли иш. Агар бундай иш 15 кишигача бўлган кичик аудиторияларда амалга оширилган бўлса, унда тингловчи - ёшлар, тарбияланувчилар ёки талаба-оёувчиларнинг дунёшарашларини бевосита суқбатлар, ёзма ишлар ва уларнинг ишга, воқеа-қодисаларга бўлган муносабатлари орқали анишлаб, машҳулотларни ўайта-ўайта сетказиш мумкин.

Агар аудитория 15 кишидан 100 кишигача бўлган сержача катталиқда бўлса, унда одатда тадбир ёки турли мавзулардаги йиғилишларда жам бўладиган одамлар гуруқи назарда тутилади, унинг самарасини бир мартада анишлаш мушкул бўлади. Чунки психологияда шундай ўонуният борки, аудиторияни ташкил этувчи одамлар сони ортиб боргани сари уни ташкил этувчилар бир-бирига жуда оёхшаб боради. Шунинг учун 100 ва ундан ортиқ, 200, 300 кишилиқ аудиторияни тоеплаб сетказилган маънавий ва мафкуравий тадбирлар самарадорлигини оширишда жуда коеп омиллар қисобга олиниши керак. Бундай шароитда бахс юритиш, фикр алмашиш ёки одамларнинг етказилаётган маълумотни ўай даражада сезлаштираётгани бёйича мониторинг олиб бориш анча мураккаб бўлади. Бундай пайтларда янгиликка сета сеч тингловчи кам воизга нисбатан нейтрал мавёени эгаллаши, унинг фикрларига тоелиё эргашмаслиги мумкин. Чунки бу ерда ўояларга айрим алоқиди *шахслар эмас, гуруқлар эргашади*. Агар муайян гуруқ ахборотни ўабул ўилишга умуман мойил бўлса, унда тинглаш ўобилияти бўлади, аксинча, кеч ким кеч нарсани тушунмагандай сетираверади. Мабодо тингловчилар орасида савол берувчилар пайдо бўлса, бу савол коепчилиқка маёўул бўлмаслиги ёки айримларга ёёиши мумкин, бундай вазиятда топёирлик ва зукколик ўилиб, барчага маёўул келадиган гапларни топа олиши лозим.

Шунинг учун Ватан ва юрт таёдирига алоёадор муқим мавзулардаги учрашув ва маёрузалар имкон ўадар торроё давраларда, тоегарак столлар атрофида амалга оширилса самарали бўлиши психологияда ва ижтимоий таёсир амалиётида исбот ўилинган.

Мафкуравий таёсир самарадорлигини селчаш мезонлари ўуйидагилардан иборат:

- ақолининг сиёсий бидимдонлиги, ижтимоий фаоллиги;
- жамиятнинг маънавий соёломлиги, одамларнинг сезини руқан тетик ва бардам тутиши;
- ватанпарварликнинг турли ксеринишлари кундалиқ турмушда тобора коепроё намоён бўлиб бораётгани;

- ақолида маълумотлиликдан манфаатдорлик кайфиятининг борлиги, барчада билим савиясини оширишга интилишнинг кучайиши, газета-журнал, ваътли матбуот, нашрий ишларга талаб ва таклифнинг ортиб бориши;

- жинойтчилик ва хушўбузарлик қолатларининг йил сайин камайиб бориши, аёллар ва оёсмирлар сертасида содир этиладиган жинойтчиликнинг бартараф этилиши;

- гиёқвандлилик ва турли зарарли одатларнинг ёшлар сертасида йил сайин камайиб бориши, бунда кенг жамоатчиликнинг фаол иштироки;

- диний, дунёвий билимларга мушобил муносабат, шу соқалардаги адабиётларга нисбатан эктиёжнинг бир маромда саъланиши;

- оилаларнинг мустақкамлиги, ажримларнинг камайиб бориши;

- фушароларда шонунларга нисбатан итоаткорликнинг шаклланиши;

- бутун жамият миёсида соъллом маънавий ва ижтимоий муқитнинг шаклланиши.

Ижтимоий фикрни срганиш. Бу - маънавий-мафкуравий табдирларнинг кенг халъ оммаси ва ёшлар онгига нечоъллик чушур сингиб бораётганини срганишнинг ишончли йселларидан биридир. Ижтимоий фикр - гуруқ ёки жамият томонидан яқдил тарзда изқор шилинадиган умумий нуштаи назардир. Ижтимоий фикр ксепинча ижтимоий психология камда социология фанлари томонидан срганилади. Лекин жамият тарашшиётининг козирги босшичига хос бселган жараёнлар ижтимоий фикрни фашат маълум гуруқ мутахассисларигина эмас, балки барча фаол шахслар срганишини ташозо этади.

Кундалик каётимизда, айнишса, Сзбекистон шароитида ижтимоий фикрнинг асосий барометри, селчови - бу мақалладир. Мақалла ақли кар бир оилада рсей бераётган кодисаларни билади, инсонлар ташдирига бефарш бсела олмайди, фаоллар оршали ижтимоий каётдаги кар бир сзгариш, одамлар онги ва шалбидаги кис-кечинмалар срганилади. Шу маънода, Сзбекистон шароитида мақалланинг кашиший деморатия дарсхонаси эканлиги унинг ижтимоий фикрни бошшариш имкониятларида кам сз тасдиълени топган.

Шунга шарамай, мафкуравий ишлар амалиётида, жамиятдаги маънавий баршарорликни таъминлаш учун, ижтимоий фикрни муттасил срганиб бориш, бунга жамоатчиликнинг энг илълор вакиллариини жалб этиш машсадга мувофиш. Ижтимоий фикрни срганиш шуйидаги асосий йсеналишларда амалга оширилиши мумкин.

1. Социология ва психологиянинг махсус усуллариини шселлаган тарзда, мутахасислар иштирокида амалга ошириладиган тадбирлар. Бунда асосан ссеров усуллари - анкета ёки интервью йсели билан жамоатчилик фикри срганилади. Анкета ёзма ссеров шакли бселиб, унга киритилган саволлар ёрдамида миллий ъоянинг мазмунига алошадор масалаларнинг ёшлар томонидан шай даражада сезлаштирилганини анишлаш мумкин. Анкета саволлари тингловчилар онгидаги билимлар шай даражада мустақкам экани кашида маълумот олиш имконини беради. Умуман, миллий ъояларнинг инсон онгидаги мониторингини анишлашда, маълумотлилик даражасига ксера, очиш саволлар билан ёзма фикрларни тсеплаш, интервью йсели билан хилма-хил фикрларни срганиш самаралирош кисобланади.

2. Жойларда, мақалла шсемиталари, сешув масканларида «Ишонч почталари» ташкил этиш кам мумкин. Бунда ақолининг хат, хабарлари оршали рсей бераётган жараёнларга, мафкуравий сзгаришларга, мақалла-ксей, турар-жойлар ва меқнат жамоаларидаги айрим салбий кодисаларга муносабати анишланади, халшнинг ислокотлардан манфаатдорлиги срганилади.

3. Кужжатлар, ёзма манбалар ва хатларнинг мазмуни, телевидение, радио ва ваътли матбуот сақифаларида меқнаткашларнинг фикр-сейларининг баёнини кам сифат, кам

мишдор жикатдан тақлил ёилиш орғали уларнинг миллий ёоялар моқиятини ёай даражада тушунаётгани, уларга муносабати, бу жараёндаги иштирокини серганиш мумкин. Бу кам жақон тажрибасида синалган ишончли усуллардан бири.

Шундай ёилиб, миллий истиёлол ёоясининг халёимиз ёалби ва онгига сингдириш жараёни мураккаб, кёпбосёичли ва сета масёулиятли бёелиб, улар самарадорлигини муттасил серганиб бориш, янада мақсулдор ва таёсирчан тарбиявий усулларни амалиётда ёселлаш, такомиллаштириб бориш ушбу ёсеналишдаги ишларнинг таркибий ёисмидир.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Ёзбекистон Республикасининг Конституцияси, - Т.: “Ёзбекистон”, 2003.
2. Каримов И.А. Ёзбекистон XXI аср бёсағасида: хавфсизликка тахдид, барқарорлик шартлари ва тараққёт кафолатлари. Т.6. – Т.: “Ёзбекистон”, 1997. 31-40, 125-135, 149-162-б.
3. Каримов И.А. Жамият мафқураси халқни-халқ, миллатни-миллат қилишга хизмат этсин. Т.7.-Т.: “Ёзбекистон”, 1999. 84-102-б.
4. Каримов И.А. Миллий истиқлол мафқураси – халқ эътиқоди ва буюк келажакка ишончдир. Т.8.-Т.: “Ёзбекистон”, 2000. 489-508-б.
5. Каримов И.А. Озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт – пировард мақсадимиз. Т.8.-Т.: “Ёзбекистон”, 2000. 462-467-б.
6. Каримов И.А. Эгалиюрт эркин бермас. Т.9.-Т.: “Ёзбекистон”. 2001. 70-98-б.
7. Каримов И.А. ”Миллий истиқлол ёояси: асосий тушунча ва тамойиллар” рисоласидаги сёз боши. Т.9.-Т.: “Ёзбекистон”, 2001. 220-224-б.
8. Каримов И.А. Биз танлаган ёёл – демократик тараққийёт ва маърифий дунё билан ҳамкорлик ёёли.-Т.: “Ёзбекистон”, 2003.
9. Каримов И.А. Ватанимизнинг тинчлиги ва хавфсизлиги ёз куч-қудратимизга, халқимизнинг ҳамжихатлиги ва букилмас иродасига боғлиқ.-Т.: “Ёзбекистон”, 2004.
10. Каримов И.А. Эл-юртга ҳалол, виждонан хизмат қилиш – ҳар би раҳбарнинг муқаддас бурчи. Андижон вилоят халқ депутатлари Кенгашининг навбатдан ташқари сессиясида сёзланган нутқ. “Ишонч”, 2004 йил 26 май.
11. Каримов И.А. Қонун ва адолат устуворлиги фаолиятимиз мезони бёлсин. Сурхондарё вилоят халқ депутатлари Кенгашининг навбатдан ташқари сессиясида сёзланган нутқ. “Халқ сёзи”, 2004 йил 2 июн.
12. Каримов И.А. Бизнинг бош мақсадимиз – жамиятни демократлаштириш ва янгилаш, мамлакатни модернизация ва ислох этишдир. Т.: “Ёзбекистон”, 2005. – 96 б.
13. Имом Бухорий. “Ҳадис”. 4 жилдлик.-Т.: Қомуслар бош тахририяти, 1993.
14. Абу Наср Форобий. “Фозил одамлар шаҳри”. –Т.: А.Қодирий номли халқ мероси нашриёти, 1993.
15. “Темур тузуклари”. –Т.: “Адабиёт ва санъат”, 1996.
16. Абдулла Авлоний. “Туркий гулистон ёхуд ахлоқ”. –Т.: “Шарқ”, 1994.
17. Фитрат. Нажот ёёли. –Т.: “Шарқ”, 2001.
18. Азизхёжаев А.А. Давлатчилик ва маънавият. –Т.: “Шарқ”, 1997.
19. Азизхёжаев А.А. Чин ёзбек иши.-Т.: “Академия”, 2003.
20. Миллий истиқлол ёояси: асосий тушунча ва тамойиллар.-Т.: “Ёзбекистон”, 2001.
21. Абилов Ё. Миллий ёоя, маънавий омиллар.Т.: “Маънавият”, 199.

- 22.Алимов Д. Инсоният тарихи – ғоя ва мафкуралар тарихидир.-Т.: “Янги аср авлоди”, 2001.
- 23.Амир Темур жаҳон тарихида. ЮНЕСКО. Париж, 1996.
- 24.Авесто: Яшт китоби. –Т.: “Шарқ”, 2001.
- 25.Тилаб Маҳмудов. Авесто ҳақида. –Т.: “Шарқ”, 2000.
26. Абдурахимова Н., Эргашев Ф.Р.Туркистонда чор мустамлака тизими.-Т.: “Академия”, 2002.
- 27.Барот Бойкулов. “Ўзбекнома”.-Т.: “Шарқ”, 1999.
- 28.Бобоев Ғ., Ғофуров З. Миллий истиқлол мафкураси ва тараққиёт.-Т.: “Янги аср авлоди”, 2001.
29. Буюк сиймолар, алломалар. – Т.: “Маънавият”, 1995.
- 30.Бухоро – Шарқ дурдонаси. ЮНЕСКО.-Т.: “Шарқ”,1997.
31. Жалололдин Мангуберди. –Т.: “Шарқ”,1999.
32. Жўраев Н. Мафкуравий иммунитет.-Т.: “Маънавият”, 2001.
- 33.Каримова В., Умаров А., Қуроноф М. Миллий истиқлол ғоясини халқимиз онгига сингдириш омиллари ва воситалари.-Т.: “Янги аср авлоди”, 2001.
- 34.Каримов Н. Истиқлолни уйғотган шоир.-Т.: “Маънавият”, 2000.
- 35.Комилов Н. Тасаввуф. Биринчи китоб.-Т.: “Ёзувчи”, 1996.
- 36.Комилов Н. Тафаккур карвонлари.-Т.: “Маънавият”, 1999.
- 37.“Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар” фани бўйича ўқув дастурини тайёрлаш ва таълим тизимига жорий этиш тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2001 йил 18 январдаги Фармойиши.
38. Миллий истиқлол ғояси тарғиботининг илмий асослари.-Т., 2002.
- 39.Назаров Қ. Миллий истиқлол ғоясининг асосий мақсад ва вазифалари.-Т.: “Янги аср авлоди”, 2001.
40. Сулаймонова Фозила. Шарқ ва Ғарб.-Т.: “Ўзбекистон”, 1997.
- 41.Шарафуддин Али Яздий. Зафарнома. –Т.: “Шарқ”, 1997.
42. Шарафитдинов О. Чўлпонни англаш. –Т.: “Ёзувчи”, 1994.
- 43.Ўзбекистон XXI асрга интилмоқда (Шарҳлар).-Т.: “Ўзбекистон”, 2000.
- 44.Ўзбекистоннинг янги тарихи. 1-китоб. Туркистон чор Россияси мустамлакачилиги даврида.-Т.: “Шарқ”, 2000.
- 45.Ўзбекистон янги тарихи.2-китоб. Ўзбекистон совет мустамлакачилиги даврида.-Т.: “Шарқ”, 2000.
- 46.Ўзбекистоннинг Янги тарихи. 3-китоб. Мустақил Ўзбекистон тарихи.-Т.: “Шарқ”,2000.
- 47.Ғайбуллоҳ ас-Салом, Неъматуллоҳ Отажон. Жаҳонгашта “Бобурнома”.-Т.: А.Қодирий номидаги халқ мероси нашриёти, 1996.
- 48.Ғайбуллоҳ ас-Салом. Эй умри азиз. Биринчи китоб.-Т.: “Шарқ”, 1997.
- 49.Ғайбуллоҳ ас-Салом. Эзгуликка чоғлан, одамзод. Иккинчи китоб.-Т.: “Шарқ”, 1997.
- 50.Ўзбекистон Миллий энциклопедияси. 1-6-жилдлар.
51. Левитин Л. Ўзбекистон тарихий бурилиш палласида.-Т.: “Ўзбекистон”, 2001.

Фойдаланилган адабиётлар:

52. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси, - Т.: “Ўзбекистон”, 2003.
53. Каримов И.А. Ўзбекистон XXI аср бўсағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққёт кафолатлари. Т.6. – Т.: “Ўзбекистон”, 1997. 31-40, 125-135, 149-162-б.
54. Каримов И.А. Жамият мафкураси халқни-халқ, миллатни-миллат қилишга хизмат этсин. Т.7.-Т.: “Ўзбекистон”, 1999. 84-102-б.
55. Каримов И.А. Миллий истиқлол мафкураси – халқ эътиқоди ва буюк келажакка ишончдир. Т.8.-Т.: “Ўзбекистон”, 2000. 489-508-б.
56. Каримов И.А. Озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт – пировард мақсадимиз. Т.8.-Т.: “Ўзбекистон”, 2000. 462-467-б.
57. Каримов И.А. Эгалиюрт эркин бермас. Т.9.-Т.: “Ўзбекистон”. 2001. 70-98-б.
58. Каримов И.А. ”Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар” рисоласидаги сўз боши. Т.9.-Т.: “Ўзбекистон”, 2001. 220-224-б.
59. Каримов И.А. Биз танлаган йўл – демократик тараққиёт ва маърифий дунё билан ҳамкорлик йўли.-Т.: “Ўзбекистон”, 2003.
60. Каримов И.А. Ватанимизнинг тинчлиги ва хавфсизлиги ўз куч-қудратимизга, халқимизнинг ҳамжихатлиги ва букилмас иродасига боғлиқ.-Т.: “Ўзбекистон”, 2004.
61. Каримов И.А. Эл-юртга ҳалол, виждонан хизмат қилиш – ҳар би раҳбарнинг муқаддас бурчи. Андижон вилоят халқ депутатлари Кенгашининг навбатдан ташқари сессиясида сўзланган нутқ. “Ишонч”, 2004 йил 26 май.
62. Каримов И.А. Қонун ва адолат устуворлиги фаолиятимиз мезони бўлсин. Сурхондарё вилоят халқ депутатлари Кенгашининг навбатдан ташқари сессиясида сўзланган нутқ. “Халқ сўзи”, 2004 йил 2 июн.
63. Каримов И.А. Бизнинг бош мақсадимиз – жамиятни демократлаштириш ва янгилаш, мамлакатни модернизация ва ислоҳ этишдир. Т.: “Ўзбекистон”, 2005. – 96 б.
64. Имом Бухорий. “Ҳадис”. 4 жилдлик.-Т.: Қомуслар бош таҳририяти, 1993.
65. Абу Наср Форобий. “Фозил одамлар шаҳри”. –Т.: А.Қодирий номли халқ мероси нашриёти, 1993.
66. “Темур тузуклари”. –Т.: “Адабиёт ва санъат”, 1996.
67. Абдулла Авлоний. “Туркий гулистон ёхуд ахлоқ”. –Т.: “Шарқ”, 1994.
68. Фитрат. Нажот йўли. –Т.: “Шарқ”, 2001.
69. Азизхўжаев А.А. Давлатчилик ва маънавият. –Т.: “Шарқ”, 1997.
70. Азизхўжаев А.А. Чин ўзбек иши.-Т.: “Академия”, 2003.
71. Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар.-Т.: “Ўзбекистон”, 2001.
72. Абилов Ў. Миллий ғоя, маънавий омиллар.Т.: “Маънавият”, 199.
73. Алимов Д. Инсоният тарихи – ғоя ва мафкуралар тарихидир.-Т.: “Янги аср авлоди”, 2001.
74. Амир Темур жаҳон тарихида. ЮНЕСКО. Париж, 1996.
75. Авесто: Яшт китоби. –Т.: “Шарқ”, 2001.
76. Тилаб Маҳмудов. Авесто ҳақида. –Т.: “Шарқ”, 2000.
77. Абдурахимова Н., Эргашев Ф.Р. Туркистонда чор мустамлака тизими.-Т.: “Академия”, 2002.
78. Барот Бойқулов. “Ўзбекнома”.-Т.: “Шарқ”, 1999.

79. Бобоев Ғ., Ғофуров З. Миллий истиқлол мафқураси ва тараққиёт.-Т.: “Янги аср авлоди”, 2001.
80. Буюк сиймолар, алломалар. – Т.: “Маънавият”, 1995.
81. Бухоро – Шарқ дурдонаси. ЮНЕСКО.-Т.: “Шарқ”, 1997.
82. Жалолиддин Мангуберди. –Т.: “Шарқ”, 1999.
83. Жўраев Н. Мафқуравий иммунитет.-Т.: “Маънавият”, 2001.
84. Каримова В., Умаров А., Қуронов М. Миллий истиқлол ғоясини халқимиз онгига сингдириш омиллари ва воситалари.-Т.: “Янги аср авлоди”, 2001.
85. Каримов Н. Истиқлолни уйғотган шоир.-Т.: “Маънавият”, 2000.
86. Комилов Н. Тасаввуф. Биринчи китоб.-Т.: “Ёзувчи”, 1996.
87. Комилов Н. Тафаккур карвонлари.-Т.: “Маънавият”, 1999.
88. “Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар” фани бўйича ўқув дастурини тайёрлаш ва таълим тизимига жорий этиш тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2001 йил 18 январдаги Фармойиши.
89. Миллий истиқлол ғояси тарғиботининг илмий асослари.-Т., 2002.
90. Назаров Қ. Миллий истиқлол ғоясининг асосий мақсад ва вазифалари.-Т.: “Янги аср авлоди”, 2001.
91. Сулаймонова Фозила. Шарқ ва Ғарб.-Т.: “Ўзбекистон”, 1997.
92. Шарафуддин Али Яздий. Зафарнома. –Т.: “Шарқ”, 1997.
93. Шарафитдинов О. Чўлпонни англаш. –Т.: “Ёзувчи”, 1994.
94. Ўзбекистон XXI асрга интиломда (Шарҳлар).-Т.: “Ўзбекистон”, 2000.
95. Ўзбекистоннинг янги тарихи. 1-китоб. Туркистон чор Россияси мустамлакачилиги даврида.-Т.: “Шарқ”, 2000.
96. Ўзбекистон янги тарихи. 2-китоб. Ўзбекистон совет мустамлакачилиги даврида.-Т.: “Шарқ”, 2000.
97. Ўзбекистоннинг Янги тарихи. 3-китоб. Мустақил Ўзбекистон тарихи.-Т.: “Шарқ”, 2000.
98. Ғайбуллоҳ ас-Салом, Неъматуллоҳ Отажон. Жаҳонгашта “Бобурнома”.-Т.: А.Қодирий номидаги халқ мероси нашриёти, 1996.
99. Ғайбуллоҳ ас-Салом. Эй умри азиз. Биринчи китоб.-Т.: “Шарқ”, 1997.
100. Ғайбуллоҳ ас-Салом. Эзгуликка чоғлан, одамзод. Иккинчи китоб.-Т.: “Шарқ”, 1997.
101. Ўзбекистон Миллий энциклопедияси. 1-6-жилдлар.
102. Левитин Л. Ўзбекистон тарихий бурилиш палласида.-Т.: “Ўзбекистон”, 2001.

